

Bir Sivil Örgütlenme Modeli

Şiflik

Dr. VEYSİ ERKEN

Bir Sivil Örgütlenme Modeli

A H Î L İ K

Dr. Veysi ERKEN

5. BASKI

ANKARA-2012

Bu kitabın tüm hakları yazarı ve yayıncısına aittir.

Bir Sivil Örgütlenme Modeli

A H İ L İ K

Dr. Veysi ERKEN

ISBN: 975-8145-89-0

Sayfa Düzeni

Biçer Yıldırım

Kapak Tasarım

Mehmet FİDANCI

Baskı & Cilt

Berikan Elektronik Basım Yayım Tur. San. Tic.Ltd. Şti.

Eti Mah. Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No: 80/1

Maltepe/ANKARA

Baskı Tarihi

Haziran 2012

*Bu kitabı
Beni yetiştiren ebeveynime,
Nitelikli insan yetiştirmeye
Çalışanlara ve eşime
İthaf ediyorum...*

TAKDİM - 1

Ankara Kalkınma Ajansı'nın temel amacı kamu kesimi, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmektir.

Bu suretle, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak, bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliği sağlamak ve bölgeler arası/bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak için yola çıkan Ankara Kalkınma Ajansı hazırladığı 2011-2013 Ankara Bölge Planı'nda turizmin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesini hedeflemiştir.

Bu hedefe uygun olarak Ajansımız 2011 yılı "Turizm Potansiyelinin Harekete Geçirilmesi" Mali Destek Programı ile *"Ankara'da kent, kırsal, sağlık, doğa, kültür, inanç ve kongre turizminin farklı boyutlarıyla ele alınarak yenilikçi uygulamaların geliştirilmesi ve etkili tanıtım çalışmalarının yapılması, hizmet kalitesinin iyileştirilmesi ve turizm faaliyetlerinin dört mevsime yayılması"*na öncelik vermiştir.

Bu amaca hizmet edeceğine inandığımız ve Ajansımızın destek sağladığı Esnaf ve Sanatkarlar Derneği tarafından yürütülen *"Ahilik Felsefesi İşığıyla Parlayan Turizm"* projesi ile Ankara'da Ahilik kültür ve felsefesinin yayılmasına, başta Ankara Kalesi esnafı olmak üzere verilecek temel turizm ve yabancı dil eğitimleriyle esnafın mesleki niteliklerinin artmasına ve bu bağlamda Ankara'nın kültür ve inanç

turizm kapasitesinin güçlendirilmesine katkıda bulunulacaktır.

Projenin yürütülmesinde özverili çalışmalarından ötürü Dernek Başkanı Sn. Mahmut Çelikus'a ve bu yayının hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkür eder, projenin bölgemiz ve ülkemiz için hayırlı olmasını temenni ederim.

Doç. Dr. ASIM BALCI
Genel Sekreter

TAKDİM - 2

Bu kitap, Esnaf ve Sanatkarlar Derneği'nin, Ankara Kalkınma Ajansı destekli "Ahilik Felsefesi Işığında Parlayan Turizm" konulu projesi kapsamında hazırlanmıştır.

İçinde bulunduğumuz çağ, sivil toplum örgütlerinin toplum hayatında çok aktif hale geldiği bir dönemdir. Modern devletler toplum hayatının şekillendirilmesinde sivil örgütlerin önemini kavramış ve görevlerinin büyük bir kısmını adı geçen örgütlere devretme eğilimine girmişlerdir.

Sivil toplum örgütlerinin ve kurumlarının oluşmasında toplumun kültürel değerleri önemli yer tutar. Örgütlerin kuruluşunda ve işleyişinde kültürel değerlerin etkisi göz ardı edilemez. Tarihimizde de, sivil toplum örgütlerinin toplum hayatını derinden etkilediği görülür. Bu örgütlerin başında Ahilik Kurumu gelir.

Ahlakla sanatın uyumlu birleşiminden oluşan ahilik, örgüt olarak Anadolu'da 13'ncü yüzyılda Ahi Evran tarafından kurulmuştur. Ahiliğin kelime anlamı kardeşlik, birlik, beraberlik demektir. Ayrıca ahilik kendi bünyesi içerisinde başta inanç ve yüksek meslek ahlakını barındırır. Ahiliğin bünyesinde yedi yüze yakın kural ve kaideleri vardır. Bu kurallar tek tek ahi'ye öğretilmeye çalışılır. Ahilikte eğitim ferdin bütün gün yani 24 saat yapacağı işleri, yerine getirilmesi gereken davranışları, kapsamayı hedeflemiş ve böylece birey yaradılış amacına uygun şekilde hareket eden olgun bir kişiliğe ahilik eğitimiyle kavuşmuş olacaktır.

Ahiliğin temel misyonu mükemmel fertler yetiştirerek mükemmel topluluklara ulaşmak ve bu şekilde "insanlara ve insanlığa hizmet" edebilmektir.

Dünyaya düzen ve hizmet verme iddiasında olan Ahiler, misyonlarını yerine getirebilmeleri için önce kendilerinin mükemmel olmaları gerektiğinin bilincindedirler. Ahi önce kendisine çekidüzen vermelidir ki, inandırıcı olsun, hizmet edebilsin.

Bu misyonu: Cömertlik(eli açık olmak, yardımda kusur etmemek), diğergamlık(başkasının gamını, çilesini çeken, dertlerine ortak olan) ve civanmertlik (mert olan, özünde ve sözünde bir olan) felsefesinde görüyoruz.

Ahi olacak kişilerde de bu yüksek felsefi anlayışı görebiliyoruz. Ahi olanın üç şeyi bağlanır, üç şeyi açılır: Gözü haram olan şeylere, ağız günah olan sözlere, eli zulümlere bağlanır. Kapısı konuklara, kesesi kardeşlerden ihtiyacı olanlara, sofrası bütün insanlara açılır. Bu da çağımızın en büyük hastalıklarından olan kapitalist anlayışın tam tersi bir misyonu vermektedir. Sadece ülkemizin değil, bütün dünyanın buna ihtiyacı var. 6,5 milyar insanın yaşadığı bir dünyada hala 5 milyar insanın açlık sınırının altında yaşıyorsa, bunun tek alternatifi, ahilik sistemidir.

Anadolu Selçuklularından Osmanlı imparatorluğuna geçiş sürecinde bile ahilik son derece önemli bir rol oynamıştır. Sanat ve meslek yönüyle toplumun sosyo-ekonomik yapısını hazırlarken ahlaki yönüyle de devlet yapısının temel niteliklerini belirlemiştir. Öyle ki Osmanlının ilk hükümdarlarından Orhan gazi ve birinci Murat ahi ocaklarında kuşak kuşanarak ahi olmuşlardır.

Tarihi süreç içerisinde incelendiğinde Ahilik teşkilatı başlı başına bir yaşama tarzı oluşturmuş ve bu yönüyle başka kültürlerle ve devletlere ilham kaynağı haline gelmiştir. Oryantalistlerin Ahilik teşkilatı ile ilgili araştırma ve incelemeleri bunun en önemli delilidir. Günümüzün yükselen değerleri olan temel ilkeleri asırlar önce Ahiler tarafından vizyon haline getirilmiş ve üyeleri tarafından "vazgeçilmez" derecede benimsenmesi sağlanmıştır. Ahilerin misyonu herkese hizmet biçiminde belirlendiğinden bütün insanların kollanması hedeflenmiş ve bu doğrultuda çalışılmış ve organizasyon oluşturulmuştur. Bu bağlamda kısaca denilebilir ki, Ahiliğin doğru anlaşılması vizyon, misyon ve organizasyon biçiminden günümüzde de faydalanılması ülkemize büyük değer katacaktır.

Bu Kitabın Hazırlanmasında Ve Ahilik Kültürünün Yaşatılmasında Esnaf Ve Sanatkârlar Derneği (Esder)'ne her türlü desteği veren Ankara Kalkınma Ajansı Görevlileri ve Ajans Genel Sekreteri Dr. Asım BALCI' ya Sonsuz Teşekkürlerimizi sunarız

Mahmut ÇELİKUS

ESDER GENEL BAŞKANI

İÇİNDEKİLER

TAKDİM - 1	5
TAKDİM - 2	7
ÖNSÖZ	15
GİRİŞ	17

BİRİNCİ BÖLÜM

FÜTÜVET KAVRAMI, ORTAYA ÇIKIŞI VE YAYILIŞI.....	19
A. FÜTÜVET NEDİR?	21
B. FÜTÜVETİN SOSYAL BİR KURUM OLARAK GELİŞMESİ	25
C. FÜTÜVETİN YAYILIŞI	31
D. FÜTÜVET ERKÂNI	34
1. Fütüvet Libası.....	34
2. Fütüvet'e Giriş Töreni	35
3. Kardeş Tutma	35
4. Mahfilde Oturuş Sırası	35
5. Şedd Bağlama Şekilleri	36
6. Pir Tutma	36

İKİNCİ BÖLÜM

AHİLİK KAVRAMI VE TARİHÇESİ.....	37
A. AHİLİK NEDİR?	39
B. AHİLİĞE BENZEYEN ZÜMRELER	43
C. AHİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞINI HAZIRLAYAN SEBEPLER	46

D.	AHİLİK MÜESSESESİNİN PİRİ VE ŞEYHİ:	
	AHİ EVREN	51
	1. Ahi Evren'in Hayatı	51
	2. Ahi Evren'in Fikirleri	55
	3. Ahi Evren'in Eserleri.....	57
E.	AHİLİĞİN ANADOLU'DA YAYILIŞI VE OSMANLI	
	DEVLETİNİN KURULUŞUNDAKİ ETKİLERİ	58
	1. Ahiliğin Yayıldığı Yerler	63
	2. Ahiliğin Bazı Fonksiyonlarının Sona	
	Ermesi	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

	AHİLİĞE MENSUP OLANLARIN ÖZELLİKLERİ VE AHİLİĞİN	
	FONKSİYONLARI	65
A.	AHİLİĞE MENSUP OLANLARIN ÖZELLİKLERİ	67
	1. Fetâ'nın Özellikleri	67
	2. Ahî'nin Özellikleri	68
	3. Ahiliğin Afetleri	68
	4. Ahiliğe Kabul Edilmeyenler	69
	5. Ahî ve Fetâ (Yiğit) Münasebetleri	70
	6. Şeyhin Özellikleri	72
B.	AHİLİĞİN FONKSİYONLARI	72
	1. Dinî Fonksiyonu	72
	2. Askerî Fonksiyonu	73
	3. Siyasî Fonksiyonu	74
	4. Sosyal Fonksiyonu	75
	5. Kültürel Fonksiyonu	76

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AHİLİK MÜESSESİNDE YÖNETİM.....	77
A. BİRİNCİ SAFHA: ZAVİYELERDE YÖNETİM	79
B. İKİNCİ SAFHA: AHİLİĞİN ESNAF TEŞKİLATINA DÖNÜŞMESİNDEN SONRAKİ YÖNETİM ANLAYIŞI VE YÖNETİM KADEMELERİ	81
1. Yiğitbaşı ve Vazifeleri	85
2. Kethüda ve Vazifeleri	86
3. Nakip ve Vazifeleri	86
4. Şeyh ve Vazifeleri	87
5. Esnaf Heyeti ve Vazifeleri	88
C. ESNAFIN YAPTIĞI TOPLANTILAR	92
1. Büyük Kurul (Kahyalar Meclisi) Toplantısı	92
2. Ziyafet Toplantısı	93
3. Yıllık Genel Toplantı	94
4. Olağanüstü Toplantılar	95
5. Memleket Toplantısı	96
D. ESNAF TEŞKİLATININ MALİ VE SOSYAL YÖNÜ	97
1. Esnaf Sandığı ve Özellikleri	98
2. Sandığın Gelir Kaynakları	99
3. Sandık Gelirlerinin Harcama Şekilleri.....	99
4. Esnaf Teşkilatının Üyeleri	100
5. Teşkilat Üyelerinin Cezalandırılması ve Ceza Şekilleri	102

BEŞİNCİ BÖLÜM

AHİLİK MÜESSESESİNDE EĞİTİM	103
A. EĞİTİM VE ÖĞRETİMİN AMAÇLARI	107
B. EĞİTİM TÜRLERİ VE METODLARI	110
1. Ahlâkî Eğitim ve Metodları	111
2. Askerî Eğitim ve Metodu	116
3. Meslekî Eğitim ve Metodu	117
C. EĞİTİM VE ÖĞRETİM MEKÂNLARI	119
1. Zaviyeler	119
2. İşyerleri	120
3. Diğer Yerler	121
D. EĞİTİM VE ÖĞRETİM VASITALARI	121
E. MESLEKİ YETİŞTİRME DERECELERİ VE TÖRENLERİ	123
1. Meslekî Yetiştirme Dereceleri	123
2. Meslekî Yetiştirme Törenleri	124
F. MESLEK AHLÂKI VE MESLEKİ KONTROL	131
1. Meslek Ahlâkı	131
2. Meslekî Kontrol	131
G. AHİLİK MÜESSESESİNDE GÖRGÜ KURALLARI ..	132
SONUÇ	137
KAYNAKÇA	139

ÖNSÖZ

Türkiye'nin ve dünyanın karşılaştığı ağır problemleri incelediğimizde karşımıza çıkan en temel sebebin sevgi noksanlığı olduğu görülmektedir. Sevgisizliğe ve hırsa, kine, hasede boğulmuş, çoğunluğa baktığımızda tarihimizdeki güzel kardeşlik örgütlenmelerinin önemi bir kat daha artmaktadır.

Ahlâkî bir temele dayanmayan sistemlerin, adaletsizliği alışkanlık haline getiren kurumların, sevgisizliği hayat düsturlarından biri haline getiren toplumların, tarihte ve günümüzde insanlığa ne büyük zararlar verdikleri acıklı birer ibret vesikası olarak gözümüzün önündedir. Adil, ahlâklı, ilkeli ve sevgiye dayanan insan topluluklarının büyük medeniyetlere imza attıkları bir dünyada, özel ve güzel bir tarihi mirasa sahip olan milletimizin tarihinden ibret almaması düşünülemez. Tarihimizde var olan güzel ve özel örneklerden ibret olarak çağa uygun yeni müesseseler kurmak zorundayız; şayet, onurlu bir şekilde ayakta durmak ve var olmak istiyorsak.

Bir ülkenin kalkınması ve gelişmesi ile sağlıklı ve yetenekli nesiller yetiştirmesi arasında olumlu ilişkiler bulunmaktadır. Kabiliyetli nesiller ancak uygun eğitim kurumlarında yetiştirilebilir.

Konuya bu açıdan bakıldığında ülkeler eğitim kurumlarını oluştururken, eğitim tarihlerini incelemeleri gerekir.

Eğitim tarihi, geçmiş ve gelecek eğitim kurumları arasında köprü durumundadır. Geçmişin tecrübelerinden faydalanılarak yeni tarzlar geliştirilir.

Türk Eğitim Tarihini incelediğimizde pek çok eğitim kurumu karşımıza çıkar. Bu kurumlardan birisi de "Ahi Birlikleri"dir.

Ahilikle ilgili birçok araştırma yapılmasına rağmen, bu birliklerin eğitim ve yönetim anlayışları üzerinde müstakil olarak durulmamıştır. Ahilik müessesesinin eğitim ve yönetim boyutlarının incelenmesi ve bu açıdan da ahilik müessesesinden günümüz açısından faydalanılması gerekir. Özellikle eğitim yönetiminin müstakil bir ilim dalı haline dönüştüğü günümüzde bu durum daha da önem kazanmaktadır. Bu araştırmanın temel hedefi Ahi birliklerinin eğitim ve yönetim boyutlarının anlaşılmasına zemin hazırlamaktır. Ayrıca bu araştırma ile Türk Eğitim Sistemine mutevazi katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Yarınlarda daha da güçlü bir şekilde var olacak olan Türk Milleti'nin Ahilik müessesesi gibi örgütlenmelere çok büyük ihtiyaı vardır. Bu kitap, şayet yeni bir medeniyetin eşiğinde olan Türkiye'ye bir model sunmada örnek olacaksa, amacına ulaşmış olacaktır.

Çalışmamızın her safhasında yardımlarını esirgeme-
yen, fikirleriyle yol gösteren kıymetli Hocam Prof. Dr. lker Akkutay'a teşekkürü bir borç bilirim.

İnsanımıza faydalı olmak ümidiyle..

Dr. Veysi Erken

GİRİŞ

Toplumların hayatlarını devam ettirebilmeleri kendi bünyelerinde oluşturdukları sosyal müesseselere bağlıdır. Hangi toplumu incelersek inceleyelim, karşımıza sosyal müesseseler çıkar. Sosyal müesseselerin bir kısmı aynı zamanda eğitim ve öğretim müessesesi görevini de ifâ ederler. Sosyal müesseselerin oluşmasında, toplumun dini ve kültürel değerleri önemli bir yer tutar. İslâm dininin tebliğinden itibaren mensupları tarafından, yayıldığı toplumun kültür değerlerinden de etkilenerek, çeşitli kurumların oluşturulduğu bilinmektedir. Bu müesseselerin en önemlilerinden birisi de, şüphesiz ki Ahilik'dir. Fütüvvet geleneğinden esinlenerek Türk'e hâs bir şekilde oluşturulan "Ahilik Müessesesi"; sosyal bir müessese olduğu kadar, aynı zamanda da eğitim ve öğretim müessesesidir.

Bu araştırmada, eğitim ve kültür tarihimizde müstesna bir yer tutan "Ahilik Müessesesi"ni eğitim ve yönetim yönleriyle incelemeye çalıştık.

Araştırma beş ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; Ahilikle doğrudan ilgili olan fütüvvet kavramı, fütüvvet'in sosyal bir kurum olarak ortaya çıkışı, yayılışı ve Türk Milletini etkilemesi üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde; Ahiliğin ortaya çıkışını hazırlayan sebepler, Anadolu Ahiliğinin piri ve önderi olan Ahî Evren'in hayatı, fikirleri ve eserleri, Ahiliğin Anadolu'da yayılışı ve

Osmanlı beyliğinin kuruluşunda oynadığı rol izah edilmiştir.

Üçüncü bölümde, Ahiliğin özellikleri ve temel fonksiyonları açıklanmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölüm; çalışmada önemli yer tutmaktadır. Bu bölüm tamamen yönetime ayrılmıştır. Yönetim, Ahiliğin tarihi seyir içindeki gelişimi ve değişimine uygun olarak ele alınmıştır. Farklılaşmaya göre yönetim anlayışı; Zaviye ve Loncalarda olmak üzere iki boyutta inceleme konusu yapılmıştır.

Bu araştırmanın son bölümü Ahilik eğitime ayrılmıştır. Eğitim, insan davranışlarını değiştirme veya geliştirme faaliyeti olarak kabul görmektedir. Dolayısıyla eğitim her zaman araştırma ve inceleme konusu olagelmıştır.

Eğitim faaliyeti amaç, metot, araç, ortam vs. özellikleri gerektirdiğinden dolayı bu bölümde, Ahilik eğitiminin amaçları, metotları, vasıtaları, çevreleri ve meslekî yetiştirme dereceleri üzerinde durulmuştur.

"Ahilik Müessesesi" ile ilgili çalışmalar, şimdiye kadar genelde müesseseyi tanıtmaya, etkisini ve yayıldığı alanları tesbit etmek şeklinde olmuştur. Bu çalışmada ise Ahiliğin eğitim ve yönetim tarzını ortaya çıkarmak hedef alınmıştır.

Bu araştırmanın "Ahilik Müessesesi"nin eğitim tarihimizde yerini alması için mütevazı katkıda bulunacağı ve hem eğitim hem de öğretim kurumlarımızın yönetim anlayışına müspet etki yapacağı kanaatindeyiz.

Birinci Bölüm

**FÜTÜVVET KAVRAMI,
ORTAYA ÇIKIŞI VE YAYILIŞI**

A. FÜTÜVET NEDİR?

Fütüvvet kelimesi sözlükte; "1. Soy temizliği, 2. Mertlik, Gençlik, Yiğitlik, Delikanlılık, 3. Cömertlik, Elaçıklığı" ¹ mânâlarına gelmektedir. Fütüvvet müessesesinin kanun-nâmeleri durumundaki fütüvvetnâmeleri incelediğimizde, bu kelimenin aslının Arapça olduğu ve "fetâ" kelimesinden türemiş bulunduğu görülür. "Fetâ" tekil bir kelime olup, delikanlı, yiğit, eli açık, iyi huylu anlamındadır. Bu kelimenin çoğulu "fityan"dır ²

Fütüvvetnâmeleri incelediğimizde; fetâ, fityan ve fütüvvet kelimeleri Kur'an-ı Kerim âyetlerinde geçtiği mânâlarda kullanıldıkları ve fetâ olan kişinin âyetlerde belirtilen vasıflara sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bütün fütüvvetnâmeler "fetâ" ile alakalı âyetlerle başlamaktadırlar. ³

Kur'an-ı Kerim'de fetâ kelimesinin geçtiği âyetleri tek tek ele alıp tetkik ettiğimizde kelimenin lûgat anlamlarının hepsinin değişik âyetlerde kullanıldığını müşâhede ederiz. Nitekim fütüvvetle ilgili yazılmış ilk eserlerden birisi olan Tuhfatü'l-Vasaya isimli fütüvvetnâmesinde Harputlu Nakkaş İlyas oğlu Ahmet, bu durumu şu şekilde izah etmektedir:

"Ulu Tanrı, fetâları, fütüvvetle yedi yerde anmış ve her birini bir faziletle, bir yücelikle övmüştür. Bunlardan biri Yusuf sûresidir. Orada otuzuncu âyetten sonra Ulu Tanrı *'Şehirdeki kadınların bir bölüğü, Aziz'in karısı delikanlısına gidip gelmede dediler'* buyurup fütüvveti temizlik ve çe-

¹ Develioğlu, F., "Osmanlıca-Türkçe Lûgat", Ankara, 1970.

² Çağatay, N., "Ahilik", Ankara, 1974, s.4

³ Süleimî, "Tasavvufî Fütüvvet", (Çev. S. Ateş), Ankara, 1977, s. 22-24

kinmekle övmüştür. ⁴ "Ayette Hz. Yusufun Allah'ın emirlerine uymayı hevâ ve hevesine tercih ettiği, kötülüğe yönelmediği, bu sebepten dolayı fetâ olmaya ve bu sıfatla anılmaya hak kazandığı anlatılmaktadır.

Adı geçen fütüvvetnâmede fetâ kelimesinin yiğitlik anlamında da kullanıldığını belirten Harputlu Nakkaş İlyas oğlu Ahmet şu âyeti delil olarak göstermektedir.

"Hatırla ki, o vakit, o genç yiğitler mağaraya sığındılar da şöyle dediler: "Ey Rabbimizi Bize, tarafından bir rahmet ihsan buyur ve işimizden bize bir başarı hazırla." ⁵

Fetâ kelimesinin sözlük anlamlarının bütünü ihtiva eden bir diğer âyet de Enbiyâ sûresinde geçmektedir. Hz. İbrahim'in; mert, yiğit, güzel huylu, gözü pek bir delikanlı olduğu ve putlara tapan müşriklere boyun eğmediği, onların putlarını kırdığı ayette geniş bir şekilde izah edildikten sonra, ayette Hazreti İbrahim ile ilgili anlatılan; "...Dediler ki bir fetâ duyduk, bunları (putları) kötülüyor, kendisine İbrahim deniyormuş." ⁶ ifadesiyle bitmektedir.

Allah, haliline (Hz. İbrahim'e) kerem, vefâ, doğruluk ve takvâ sıfatlarını ihsan ettiğinden ona, fetâ denilmiş ve bu sıfatla övülmüştür. Fütüvvet kelimesinin sözlük anlamları, yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere tamamen Kur'an-ı Kerim âyetlerinden alınmış ve bu şekilde kullanılmıştır.

Terim olarak fütüvvetten ilk bahsedenler, İslâm tasavvufunda önder şahsiyetler olarak kabul edilen ilk sufilerdir. Bunlar, fütüvveti tasavvufi hayatta bir makam

⁴ Gölpınarlı, A., "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 11, İstanbul, 1950, s.208

⁵ Kehf Suresi, Ayet: 10

⁶ Enbiya Suresi, Ayet: 60

olarak görürler. Fütüvvet konusunda müstakil olarak yazıldığı bilinen ilk eserden beri tasavvuf ve fütüvvetin beraber zikredilmiş olduğu ve aynı zamanda fütüvvetin tasavvufi yaşayışın en önemli mertebelerinden birisi olarak kabul edildiği görülür.

Fütüvvet konusunda müstakil bir şekilde yazıldığı kabul edilen ilk eser olan *Tasavvufta Futüvvette*, Sülemî, fütüvveti Allah'a, Peygamber'e ve insanlara karşı bir davranış şekli kabul eder ve tarifini şöyle yapar;

*"... fütüvvet: (Allah'ın) emirlerine uyma, güzel ibadet, her kötülüğü bırakma, zahiren ve batınen, gizli ve açık ahlâkın en güzeline sarılmadır."*⁷

Tarıftan anlaşılacağı üzere, fütüvvet, bir davranış biçimi ve bir yaşayış tarzı şeklinde algılanmaktadır. Fütüvvet, tasavvufi yaşayışta bir mertebe ve güzel davranış şeklinde anlaşılmasından dolayıdır ki, kitleleri cezbetmiştir. Dönemin bütün önder sufileri fütüvveti iyi davranışlar toplamı olarak telâkki etmektedirler. Hattâ dönemin sufileri fütüvveti Hz. Adem'in özür dilemesi, Hz. Nuh'un sebatı, Hz. İbrahim'in vakârı, Hz. İsmâil'in doğruluğu, Hz. Musa'nın ihlâsı, Hz. Eyyub'un sabrı, Hz. Muhammed'in cömertliği, Hz. Ebû Bekir'in acıma duygusu, Hz. Ömer'in hamiyeti ve âdâbı, Hz. Osman'ın hayâsı ve Hz. Alî'nin bilgisi gibi özelliklerin bir araya gelmesi şeklinde anlarlar ve ancak bu sıfatların hepsine birden sahip olan insan iyi davranışlarda bulunabilir demektedirler.⁸

Fütüvveti, tüm önder sufiler bu şekilde anladıkları ve kullandıkları diğer muteber kaynaklardan da anlaşılır. Fütüvvet risalesinde geniş bir bölüm ayıran Kuşeyrî, büyük

⁷ Sülemî: a.g.e., 1977, s.24

⁸ Gölpınarlı, A.; a.g.e., s.7

sufilerin fütüvvet tariflerini naklederek bizlere ulaştırmıştır. Risalede geçen tariflerin bütünü, fütüvvetin yaşayış tarzı olduğuna delil teşkil eder. Nitekim sufilerden;

Fudayl b. İyaz: Fütüvvet, dostların kusurlarını hoş görmektir.

Ebû Bekir Verrak: Fetâ, hasmı bulunmayan kimsedir.

Muhammed b. Ali Tirmizî: Fütüvvet, Rabbi için (onun rızasını kazanma gayesi ile) nefsine hasım ve düşman olmaktır.

Cüneyd: Fütüvvet, fakirden nefret etmemek, zengine yaranmaya çalışmamaktır.⁹ şeklindeki tarifler, fütüvvetin ferdin yaşayış tarzı ile ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Yukarıdaki tariflerden anlaşılacağı üzere fütüvvet, nefis temizliğine, yüksek ahlâka, cömertlik, kerem ve sehâ'ya dayanan, başkasını nefsine tercih etmek (*altruism*) şeklindeki ifadesini bulan bir yaşayış tarzına sahip olma yoludur denilebilir.

Fütüvvet kelimesinin, mânâ olarak bu şekilde anlaşılması ve yorumlanması günümüz araştırmacıları tarafından da kabul edilmektedir. Ülgener; *"Fütüvvet; el açıklığı, konukseverlik, yerine göre zulüm ve kahır görmüslere sahib çıkma ve yolda gözünü budaktan esirgememe mânâsında bir cesaret ve yiğitlik karşılığı olarak kullanılmıştır."*¹⁰ demektedir.

Oryantalistler C. Cahen ve Franz Taeschner de fütüvvet kelimesini aynı anlamlarda kullanmışlardır.¹¹

⁹ Kuşeyri, "Kuşeyri Risalesi", (Çev. S. Uludağ) İstanbul, 1978, s.325

¹⁰ Ülgener, S., "İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı", İstanbul, 1981, s.90

¹¹ Taeschner, F., "İslâm Ortaçağında Futuvva", İ.Ü.İ.F.M. Cilt. 15, İstanbul, 1954

Fütüvvetin eş anlamlısı olarak ayyar (*civanmertlik*) kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime daha çok Farsça yazılmış eserlerde görülür. Civanmertlik (*ayyarlık*), aynen fütüvvet gibi çeşitli sıfatlara ve iyi davranışlara dayandırılmıştır. Civanmert, fetâda olduğu gibi, yürekli, eli açık, mert, gönül temizliği, iyi huylu, arkadaşını kendine tercih etme ve haksızlığa boyun eğmeme gibi vasıflara sahiptir. Bahsi geçen vasıflara sahip olmayan civanmert olamaz.

Civanmertlik, tasavvuftaki fütüvvet anlayışı gibi diğer-gamlığa dayanan yaşayış biçimidir.¹² Bu durumdan hareketle denilebilir ki, fütüvvet, farklı kültürler sebebiyle çeşitli adlarla İslâm dininin yayılmış olduğu bütün bölgelerde yaygınlık kazanmış ve fertler üzerinde etkili olmuştur.

Netice olarak fütüvvet, İslâm'ın ilk asırlarından itibaren tamamen Kur'an-ı Kerim âyetlerindeki mânâlar doğrultusunda anlaşılmış ve terimleştirilmiştir. Fütüvvet erbabı olabilmeyen temel şartı, kişinin kendini değil, Hz. Muhammed gibi başkalarını düşünmesi, insanların kusur ve eksikliklerini aramaması, nefsi duygularının esiri olmaması, bilakis nefsi putlarını kırması, mert, yiğit ve kerem sahibi olmasıdır, denilebilir. Bazı bölgelerde fütüvvet kelimesinin tasavvufî mânâ larını koruyarak, iktisadî ve sosyal müesseselerin ismi olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, ancak tasavvufî düşüncelerin iktisadî ve sosyal birliklere hâkim olmasıyla izah edilebilir.

B. FÜTÜVETİN SOSYAL BİR KURUM OLARAK GELİŞMESİ

Fütüvvet'in sosyal bir müessese olarak ne zaman ortaya çıktığı kesin bir şekilde bilinmemektedir. Bu konuda

¹² Keykavus, "Kabusnâme", (Çev. O.Ş. Gökyay) İstanbul, 1944, s.377

değişik görüşler bulunmaktadır. Bilinen gerçek şudur ki, toplum hayatının var olduğu her yerde müesseseler oluşmuş veya oluşturulmuştur. Bu konuda görüş beyan eden sufilerin tamamı fütüvveti insanlık tarihinin başlangıcına kadar götürür. Fütüvvet'in ilk insanla başladığı ve önder şahsiyetler olan peygamberlerle devam edegeldiği, fütüvvet konusunda yazılmış bütün fütüvvetnâmelerin başlangıç bölümlerinde belirtilmektedir.

Nitekim Sülemî, fütüvvetnâmesinde bunu şöyle açıklar: "Fütüvvet davetine ilk koşanların, mürüvvet, ahlâk ve şerefini koruyanların ilki, (*yeryüzü anlamındaki*) edimden gelen Âdem'dir ki, ismi irade mahallinde sabit, cismi haşmet evinde sakin, nurlarla ve masumlukla desteklenmiş, kerâmet tacıyla taçlanmış, selamet evine girmiştir. Fütüvveti Kabil koyunca Habil onu kabul etti.

Şit, onun hakkını yerine getirdi, onu her türlü çirkin şeylerden korudu, İdris de onunla yüksek mekâna çıkartıldı, İblis'in tuzağından kurtarıldı.

Fütüvvet sevgisi ile Nuh, çok inledi ve üzerinde fütüvvetin nûru parladı.

Âd onunla isimlendirildi, kibre dönmedi, Fütüvvet ile Hûd, ahidlere güzel vefâ gösterdi, fütüvvetle, Salih kötülüklerden kurtuldu, İbrahim Halil, fütüvvetle nâm alıp putların ve heykellerin başlarını kırdı, fütüvvetle, İsmâil yüce Padişah'ın emrine kurban oldu, fütüvvetle, Lût inişi olmayan yüce makâma çıktı, fütüvvetle, İshak'da buluşma gününe kadar (ibadetle) kaim oldu, Yakub (*fütüvvet*) sebeplerine yapıştı, fütüvvetle, Eyyub'un hastalığı açıldı. Fütüvvetle doğru Yusuf, yolların en güzelinde yürüdü, onunla her zaman başarıya ulaştı,

.....

Fütüvvetle, Muhammed (s.a.v)'e açık fetih verildi, iki kardeş (*Ebubekir-Ömer*)'i ve amcası oğlu Ali'yi fütüvvet emîni yaptı."¹³

Fütüvvet'in bir müessese olarak yukarıda izah edildiği tarzda oluştuğu ve bu şekilde devam ettirildiği sadece bir kabullenme, bir inanış olarak karşımıza çıkar. Bunu kesin bir şekilde ortaya koymak mümkün görülmemektedir. Ancak fütüvvet'e benzer bir yaşayışın varlığı Hz. Muhammed (s.a.v.)'in gençlik yıllarına kadar uzanmaktadır. Eldeki kaynaklar bunu teyid etmektedir.

Nitekim, cahiliye devri olarak isimlendirilen dönemde özellikle, ticarî faaliyetlerin merkezi durumunda olan Mekke'de, zayıf ve kimsesiz olanların haksızlığa uğradıkları, mallarının ellerinden alındığı, hattâ böyle kişiler için ırz ve namus emniyetinin bile ortadan kalktığı ve bu durumu düzeltmek için gençlerin teşkilatlandığı tevâtür nakledilmektedir.¹⁴

Emniyetin, can güvenliğinin ortadan kalktığı bu devirde Mekke'ye malını satmaya gelen bir adamın malı Âs b. Vâil tarafından alınıp parası ödenmez.

Tüccar, Mekke'nin nüfûzlu şahsiyetlerini yardıma çağırır, fakat müsbet bir cevap alamaz. Bunun üzerine Ebû Kubays dağına çıkarak bağıra bağıra uğradığı haksızlığı etrafında toplananlara anlatır. Bu hadise Mekke'nin önde gelen şahsiyetlerin, Hz. Peygamberin amcasının başkanlığında Abdullah b. Cad'an'ın evinde toplanmalarına sebep olur. Toplantıda yemek yenildikten sonra Mekke'nin sosyal durumu görüşülür, Mekkeliler ve dışardan gelenlerin uğradıkları haksızlıklar dile getirilir. Toplantıda haksızlık ve zu-

¹³ Süleymî, a.g.e., 1977, s.22-23

¹⁴ Köksal, A., "İslâm Tarihi Mekke Devri", İstanbul, 1981, s.93.

lüm ortadan kalkıncaya kadar mücadele için yemin edilir. Böylece Mekke'de ilk sosyal müessese teşekkül ettirilir. Oluşturulan teşkilata faziletlerin yemini anlamına gelen Hilful-Fudul denilmiştir.¹⁵

Hilful-Fudul ile ilgili toplantıdaki merasim ve davranışlar, fütüvvette görülen tören ve davranışların benzeridir. Toplantıya katılanların yemek vermeleri, haksızlıkla mücadeleye yemin etmeleri, fütüvvet ve daha sonra Ahî birliklerinde görülen âdâb'tan farklı değildir. Bu toplantıya Hz. Peygamber (s.a.v.) bizzat katılmışlar ve İslâm dinini tebliğinden sonra da böyle bir toplantıya davet edildiği takdirde icabet edeceğini belirtmişlerdir.

Hilful-Fudul olarak bilinen bu müessesenin ortaya çıktığı devirde, yani Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gençlik yıllarında fütüvvetin var olduğu, fütüvvet büyüklerinin adına şerbet veya şarap içildiği, fütüvvet'in üç kısma ayrıldığı, bunların; Seyfi, Kavli ve Şurbî olduğu bazı eserlerde zikredilir.

Şurbî olanların büyükleri adına tuzlu şerbet içtikleri, kötü fütüvvet sahibi olanların ise büyükleri adına şarap içtikleri anlatılır. Peygamberimiz (s.a.v.)'e risalet gelmeden önce Ebûcehl'in fütüvvet sahibi olduğu ve onun adına dört yüz kişinin şarap içtiği nakledilir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in arkadaşları, Peygamberimiz (s.a.v.)'e gelerek kendisinin Ebû-cehl'den yüce bir şahsiyet olduğu ve onun adına fütüvvet yoluna girmek istediklerini söyledikleri, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de bu durumu kabul ettiği, ancak şarap yerine tuzlu suyun içilmesini şart koştuğu rivayet edilir. Bu hadisenin Ebû-cehl'i çok kızdırdığı ve

¹⁵ Köksal, A., a.g.e., 1981, s.94

adamlarını Hz. Peygamber (s.a.v.) adına şerbet içenlerin üzerine yollanmasına sebep olduğu, fakat Ebûcehl'in adamlarının bozguna uğradığı izah edilir. Böylece fütüvvet sahipliği iki bölüğe ayrılmış olur. Kötü fütüvvete sahip olanların, Ebûcehl'in, iyi fütüvvete sahip olanların ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in izinde gittikleri belirtilir.¹⁶

Fütüvvetnâmelerde anlatılan bu hadise ile Hilful-Fudul arasında bir münasebet kurmak mümkündür. Çünkü Hilful-Fudul'a karşı çıkanlar da kötü fütüvvet sahipleri gibidirler. Nitekim bir kısım insanın, Mekke'de oluşturulan ve iyi bir sosyal müessese olan Hilful-Fudul'a cephe aldıkları ve bunu te'yid etmek üzere de kestikleri bir ineğin kanı üzerinde yemin ettikleri nakledilir.¹⁷

Fütüvvet, Hicretin ikinci yüzyılından itibaren tamamen karşımıza sosyal müessese olarak çıkar. Bu durum, o devirde yaşayan tasavvuf büyüklerinin fütüvvetten bahsetmelerinden anlaşılır.

Meselâ, o dönemde yaşamış olan büyük mutasavvıflardan Cüneyd Bağdadî (Vefatı Hicri 297): *"fütüvvet Şam'dadır, lisan Irak'tadır, sıdk ve doğruluk Horasan'dadır."*¹⁸ diyerek fütüvvetin sosyal bir müessese haline geldiğini ortaya koymaktadır. Taeschner, fütüvvet ocaklarının Hicretin birinci asrında bile mevcut olduğu ve başta bu sosyal teşekküllere sadece gençlerin alındığı ve fityan adının bunun için kullanıldığını ileri sürer.¹⁹

¹⁶ Gölpınarlı, A., a.g.e., 1950, s.247

¹⁷ Köksal, A., a.g.e., 1981 s.96

¹⁸ Kuşeyri, a.g.e., 1978, s.324

¹⁹ Taeschner, F., "İslâm'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri", (Çev. S. Yüksel), Bellekten, xxxvi. Cilt, Ankara, 1972, s.208-210

Sosyal bir müessesese olarak fütüvvetten (Ayyarlar) bahseden Keykavus, eserinde Kuhistan ve Merv şehirlerindeki Ayyarlar arasında cereyan eden bir hadiseyi anlatır ve bunların birer büyükleri (reis) olduğunu belirtir.²⁰

Hicrî üçüncü asırda da fütüvvetin sosyal bir birlik olduğu ve birliklerin başında reislerin olduğu fütüvvetnâmelerde geniş bir şekilde anlatılır. Meselâ, bu durum bir risalede şu şekilde izah edilir:

"Bir gün Ahmet b. Hadraveyh karısı Ümmü Ali'ye dedi ki: 'Bir ziyafet vermek istiyorum. Bu ziyafete Ayyâr ve Şatır'ı davet edeceğim.' Ayyâr ve Şatır o beldede bulunan fütüvvet ehlinin reisi idi. Karısı: 'Sen doğru dürüst fütüvvet ehline ziyafet verecek durumda değilsin, reislerine nasıl vereceksin?' dedi. Ahmed; 'Bu işi behemehal yapmalıyım', dedi. Karısı; 'Eğer mutlaka bu işi yapman icap ediyorsa koyunlarını, sığırlarını ve eşeklerini boğazla, o kadar çok et yağ ki, komşu evlere gönderdiğin etler evine geri gelsin.'"²¹

Fütüvvet müessesesi muhtelif adlarla İslâm dünyasının hemen her bölgesinde ve her asırda varlığını devam ettirmiştir. Nitekim, tarihi seyir içerisinde bunu müşahade etmemiz mümkündür.

IX. asırda Tahiriler ve Saffariler döneminde fütüvvet müessesesinin varlığı ve X. asırda Maveraünnehir'de de Gaziler adını taşıyan teşkilatın mevcudiyeti bilinmektedir.²²

Dikkate şayan bir husus bu teşkilatın reislerine aynı çağda yaşamış olun tarihçilerin farklı lakablar vermelidir. Beyhaki, Sipâhsâları Gaziyân, Utbî reisül-fityân, Gardizî Ayyarların başı olarak zikretmektedir.²³

²⁰ Keykavus, a.g.e., 1944, s.277

²¹ Kuşeyrî, a.g.e., 1978, s.326

²² Köprülü, M.F., "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu", Ankara, 1972, s.148

²³ a.g.e., 1972, s.148

Sonuç olarak fütüvvetin sosyal bir müessese şeklinde oluşumunun insanlığın başlangıcına kadar uzandığı söylenebilir. Bugünkü anlayış biçiminde ise Hz. Muhammed döneminde ortaya çıktığı ve geniş kitleleri cezbediği ifade edilebilir. Fütüvvet müessesesi bazen devletin kontrolüne girdiği söylenebilir. Özellikle Fütüvvetin, sosyal bir kurum olarak devletin yanında yer alması ve onun kontrolüne girmesi Halife Nasır Lidinillah zamanında gerçekleştiği ve bu dönemden sonra devlet fütüvvetçiliğinden bahsedildiği kaynaklarda geniş bir şekilde anlatılır.

C. FÜTÜVETİN YAYILIŞI

Fütüvvet'in bir müessese olarak ortaya çıkışı İslâm dininin tebliğ asrına kadar uzandığı daha önce izah edilmişti. Fütüvvet o kadar benimsenmiştir ki, tasavvufi hayatta bir makam olarak telakkî edilmiş ve zühd hayatı ile iç içe bir duruma dönüşmüştür. Bu sebeple fütüvvet, İslâm tasavvufunun teşkilatlanma dönemi olan Hicri ikinci asırdan itibaren kesif bir şekilde yayılmaya ve etkili olmaya başlamıştır. Fütüvvet ve tasavvufi hayatın beraber neşv-u nemâ bulması, tasavvufun fütüvvet birliklerine hâkim olmasını, dolayısıyla bu birliklerin yayılışını hızlandırmıştır. Bu iç içelik bazılarının yanlış neticelere varmalarına sebep olmuştur. Nitekim Taeschner, fütüvvetin sufilikle İslâmiyet'e girdiğini ileri sürer ve bunu şu şekilde açıklar:

"Fütüvvet'in İslâmiyet'e girişi, bilhassa ilk devirlerde, bu teşkilatın getirdiği faziletlerle dayanan bir çeşit dindarlığı kendine yol olarak seçen tasavvuf, sufizm sayesinde olmuştur."²⁴

²⁴ Taeschner, F., a.g.e., 1972, s.215

Fütüvvet'in, tasavvufî hayatla yayılışı müesseseler tarihi açısından önemli bir durumdur. Bu yayılış tarzı fütüvvetin İslâm dininin yayıldığı bütün alanlara girmesini sağlamıştır. Özellikle Emeviler döneminde fütüvvet müessesesi devlet teşkilatından ayrı bir şekilde yayılmış ve varlığını sürdürmüştür.

Fütüvvet birlikleri yayıldıkları alanlarda bazen o derece güçlü olmuşlardır ki, devletin zaafa uğradığı durumlarda etkin güçler haline gelmişlerdir. Bununla birlikte bazı yıllarda fütüvvet birlikleri zaafa uğramışlardır. Özellikle Abbasi Halifeliğinin ilk asırlarında, fütüvvet birliklerinin dağınık ve birbirlerinden kopuk olarak varlıklarını devam ettirdikleri görülür. Halife Nasır Lidinillah'in bu birliklerin gücünü anladığından, bunları teşkilatlandırarak hâkimiyeti altına almağa karar verdiği ve bunu gerçekleştirdiği bilinmektedir. Nasırın fütüvvet'e çıkışı bir Fütüvvetnâmede şu şekilde anlatılır.

"Fütüvvet bölükleri, şaşkın bir halde çöllere düşmüş, haktan sapmıştı. Batılara sarılmışlardı. Dileklere yapışmışlardı. Azgınlık yollarına girmişler, hidayet yollarından ayrılmışlardı. Fitnelerde bulunmak, bid'atlere sarılmak, hileler yapmak, düzenler düzmek için tevellere koyulmuşlardı. Onlara kötülük üst olmuştu. İçlerine sapıklık hâkim kesilmişti.

Hileleri artmıştı, fütüvvet hükümlerindeki bilgileri azalmış, bilgisizlikleri sağlamlaşmış, pekişmiş, ululanmaya, cedelleşmeye meyilleri kuvvetlenmişti.

Bu hal Ulu Tanrının efendimiz, ulumuz, imamet seçmesine mensub, Peygamberlik bahçesinin (*gûlü*) Abbas soyundan Tanrı halifesi, mü'minler imamı âlemler Rabbinin halifesi, mü'minler imamı Nasır-Lidinillah vasıtasıyla fütüv-

veti yüceltip büyütmesine, alâmetlerini yükseltmesine ve ulu bir hale getirmesine dek böylece sürüp gitti.”²⁵

Halife Nasır'ın davranışı, fütüvvet tarihinde önemli bir yer tutar. Bu davranış, fütüvvet'e yeni bir çehre kazandırmış ve onu devletin resmî güçleri arasına sokmuştur. Halife Nasır Lidinillah'ın devletin gücünü arttırmak maksadıyla fütüvvet libasını giydiği söylenebilir. Halife Nasır'ın fütüvvet libasını giymesi hem fütüvvet birliklerini hem de devlete büyük faydalar sağlamıştır. Yaklaşımın fütüvvet birlikleri için önemli sonuçları şu şekilde izah edilebilir:

– *Fütüvvet birlikleri o zamana kadar dağınık, birbirlerinden habersiz, mahallî müesseseler durumundadırlar. Bu hareket onları merkezi bir teşkilat haline getirmiştir.*

– *Merkezi teşkilatlanmalar, mahallî teşkilatlanmalardan her zaman daha güçlü olduğu bilinen bir gerçektir. Nasır'ın bu tavrı fütüvvet müesseselerini güçlendirmiştir.*

– *Fütüvvet birliklerinin arasındaki düşmanlıklar sona ermiş, aralarında dayanışma ve yardımlaşma dönemi başlamasına sebep olmuştur.*

– *Devletin desteği söz konusu olduğundan, daha hızlı ve güçlü bir şekilde yayılma imkânına kavuşmuşlardır.*

Nasır'ın fütüvvet birliklerine sahip çıkması ve fütüvvet libasını giymesi fütüvvet birliklerini güçlendirdiği gibi aynı zamanda devleti de güçlendirmiş ve faydalar sağlamıştır. Devlet açısından bu faydalar şu şekilde sıralanabilir.

– *Devlet başıbozuk ve kendi başlarına buyruk olan topluluktan kontrol etme imkânına kavuşmuştur.*

– *Dağınık fakat güçlü olan bu birlikleri yanına almakla gücünü artırmıştır.*

²⁵ Gölpınarlı, A., a.g.e., 1950, s.206

– *Diğer sultanlara fütüvvet libasını giydiren Nasır, devletin mânevî nüfûzunun artmasına vesile olmuştur.*

Halife Nasır Lidinillah, önce Şeyh Abdulcabbar vasıtasıyla fütüvvet libasını giyerek fütüvvet birliklerini etrafına toplamış daha sonra bu müesseselerin daha sağlam hale gelmeleri için bütün birliklerin ortak hareketlerini sağlamaya yönelik tedbirler almaya başlamıştır. İlk önce tasavvuf büyüklerinden olan Şihab'ud-Din Suhreverdi'yi bunların başına geçirmiş ve fütüvvetnâme yazdırmıştır. Böylece tasavvufi düşüncenin bu birliklere hâkim olmasına zemin hazırlamış olduğu söylenebilir. Halife Nasır bu müesseseleri belirli ve ortak prensiplere sahip, merkezî otoriteye bağlı bir duruma getirdikten sonra bunların yaygınlaştırılması için halifeliğin kontrolünden uzak bölgelere elçiler göndermiştir. Nasır, Anadolu Selçuklu Sultanına, Şihab'ud-Din Suhreverdi ile Evhad'ud-Din Kirmani'yi göndermiştir.

Evhad'ud-Din Kirmani, Ahî müessesesinin teşekkülünde karşımıza çıkacağından, bu çalışma için çok önemli bir şahsiyet konumundadır. Evhad'ud-Din Kirmani, Ahiliğin piri ve şeyhi Ahî Evren'in kayınpederi ve şeyhidir.

Nasır'ın fütüvvet'i yaygınlaştırma çabaları semeresini vermiş, müessesenin güçlü bir durumda her tarafa yayılmasını sağlamıştır. Bu yayılış, Anadolu'nun iç bölgelerine kadar uzanmıştır.

D. FÜTÜVET ERKÂNI

1. Fütüvvet Libası:

Fütüvvet ehli, birbirlerini tanımaları (*özellikle farklı bölgelerde*) için özel kıyafet giyerlerdi. Fütüvvet ehlinin özel kıyafeti, şalvardır. Ancak bazılarına göre hırka da bu kıyafe-

tin bir parçası durumundadır. Bu görüş fütüvvetle tarikatlar arasında bağlantı kuranlarca ileri sürülmüştür. Nitekim Sühreverdi şöyle demektedir: "Tasavvuf kisvesi hırka, fütüvvet libası şalvardır. Şalvar, hırkadan bir cüzdür, nitekim fütüvvet de tarikattan bir cüz demektir"²⁶

2. Fütüvvet'e Giriş Töreni:

Fütüvvet'e giriş belirli bir tören çerçevesinde gerçekleşir. Tören şedd bağlama, şalvar giyme ve şerbet içme safhalarını kapsar. Ancak, ferdi, fetâlığa kabul etme safhalarından önce: "*Fütüvvet mahfilinde, yani fütüvvet ehlinin toplandığı odada, orta yerde, fetâların ulusu, ayakta ve kibleye karşı durur, Eûzu besmeyleyle fütüvvet hutbesini okur.*"²⁷ Hutbe okunduktan sonra esas tören başlatılır ve fetâ'ya şedd bağlanarak şalvar giydirilir. Tören fetâlığa kabul edilenle birlikte, törene katılanların fütüvvet ehlinin şerbeti olan tuzlu suyun içilmesi ile son bulur.

3. Kardeş Tutma:

Fütüvvet erkânından birisi olan Kardeş Tutma'ya göre fütüvvet ehline katılan genç, bir kişiyi kardeş edinir. Kardeş tutma geleneği kanaatimizce, Hicretten sonra Ensar ile Muhacirlerin kardeşleştirilmesinden kaynaklanmaktadır.

4. Mahfilde Oturuş Sırası:

Fütüvvet mahfillerinde (*toplama yerleri*) oturma belirli bir adab çerçevesinde gerçekleşir. Fütüvvet eshabı bir yerde toplanınca şalvar giymiş olanlar baş tarafa, giyme-

²⁶ a.g.e., 1950, s.38

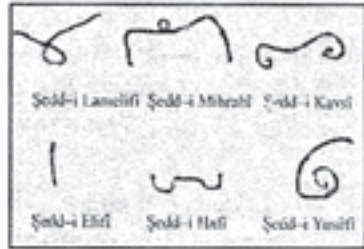
²⁷ a.g.e., 1950, s.41

mişler daha aşağıya, ahisi olmayanlar ise daha aşağıya oturur. Bu oturuş tarzına sadece mahfillerde değil sıradan bir toplantıda bile bu biçime uyulur. Bu erkân, ferde önceden belirlenmiş olan davranışları kazandırmanın bir metodu olarak görülebilir.

5. Şedd Bağlama Şekilleri:

Fütüvvette şedd bağlamanın belirli bir törenle ve belirli şekillerde yapıldığı yukarıda ifade edilmiş bulunmaktadır. Şedd bağlamanın sıradan bir erkân olmadığı bilinmektedir. Şedd bağlama belirli şekillere göre gerçekleştirilir. Şedd bağlama şekilleri muhtelif mânâları ifade eder.

Şedd bağlama şekillerinin hangi anlamlara geldiği ve nasıl bir hiyerarşiyi ifade ettiği fütüvvetnâmelerde geniş bir biçimde anlatılmaktadır. Şedd bağlama âdetinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'den kaldığı ifade edilmektedir. Şedd' in şu şekillerde bağlandığı rivayet edilmektedir.

6. Pîr Tutma:

Fütüvvet geleneğinde "Pîr tutma"nın önemli bir yeri bulunmaktadır. Pîr edinmek isteyen kişi hediyeleriyle birlikte Nakîb'e müracaat eder. Nakîb de onu hediyeleriyle Pîr'e götürür. Pîr huzurunda merasim yapıldıktan sonra, pîr tutan kişiye öğreneceği san'ata uygun bir şey, *-meselâ, terzilere makas, kasaplara bıçak, teraziye iş görenlere terazi, helvacılara tennure vb.-* armağan olarak verilir. Pîr tutma erkânının tâlim ile ilgili olduğu söylenebilir.

İkinci Bölüm

**AHİLİK KAVRAMI
VE
TARİHÇESİ**

A. AHİLİK NEDİR?

Ahîlik müessesesinin anlaşılabilmesi ve onun toplumsal hayatta nasıl bir fonksiyon icrâ ettiğini ortaya çıkarabilmek için ilk önce Ahî kelimesinin kaynağı ve tarihi gelişim içerisinde kazandığı anlamlar üzerinde durmak gerekir.

Ahî kelimesinin kaynağı ile ilgili birbirinden tamamen farklı iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre; Ahî kelimesinin kaynağı Türkçe olup, "akı" kelimesinin Anadolu'daki söyleniş tarzından neş'et etmektedir. Ahî, kelimesinin Türkçe olduğunu ileri süren araştırmacılara göre Ahî, kelimedeki "k" harfinin "h" olarak telaffuz edilmesinden ileri gelmektedir. Nitekim, Anadolu'da "k" harfinin "h" ve "ğ" şeklinde telaffuz edildiği bilinmektedir.¹ Misâl olarak, okumak, bakmak yerine okumah, bahmah veya okumağ, bakmağ denildiği ma'lumdur.

Buna göre Ahî kelimesi cömert, eliaçık anlamlarına gelen akı kelimesinin "h" sesi ile okunmasından türemiş ve terimleşmiş bir kelimedir.

Ahî kelimesinin reisler için kullanılması, onun Türkçe "akı" kelimesindeki ses değişikliğiyle oluştuğu görüşünü kuvvetlendirmektedir. Nitekim, Ahî müessesesinde reislere Ahî, diğerlerine fetâ, fityan denilmektedir.²

Ahî kelimesini tetkik edenlerin bir kısmı ise kelimenin Arapça'dan Türkçe'ye geçtiği yönünde görüşlerini ileri sürmektedirler. Bu görüşe göre Ahî, erkek kardeş mânâsı-

¹ a.g.e., 1950, s.6

² İbn Batuta, "İbn Batuta Seyahatnâmesinden Seçmeler" M.E.B. yay., İstanbul, 1971, s.7-8

na gelen "ah" kelimesinin sonuna birinci tekil şahıslar için kullanılan sahiblik ifade eden "ye" zamirinin bitişmesinden oluşan bir kelimedir. Ahî kelimesi bu haliyle "kardeşim" anlamındadır. İkinci görüş benimseyenlerden biri olan Hüseyin Kâzım Kadri, Ahî kelimesinin Arapça olduğunu lûgatında şu şekilde izah eder;³ Ahî Arapça isim, Ahû yerinde "ahî" kardeş, birader, yar, dost, cemi (çoğul) "ihvan" kardeşler, dostlar, bir tarikata ve mesleğe tâbi olanlar".

Ahî kelimesine Türkçe-Arapça lûgatta da Hüseyin Kâzım Kadri'nin verdiği anlamın yüklendiği görülür.⁴ Yine, Kur'an-ı Kerim incelendiğinde Ahî kelimesinin sahiplik ifade eden zamir ile birlikte tekil veya çoğul olmak üzere kırkdört âyette geçtiği görülür.⁵

Ahî kelimesinin, ikinci görüşü kuvvetlendirecek tarzda olduğunu, fütüvvet ile ilgili yazılmış bulunan fütüvvetnâmelerde ve Anadolu'da yaşamış bulunan Ahîlerin bıraktığı vakfiyelerdeki yazılış şekli destekler durumdadır.⁶

İkinci görüş İbn Batuta seyahatnâmesinde Ahî; *"Müfredî (tekil) 'Ah' kelimesinin birinci tekil şahıs şeklinde söylenmesinden meydana gelmiştir."*⁷ şeklinde izahıyla destekler durumdadır. Sonuç olarak, Ahî kelimesi ile ilgili yukarıda izah etmeğe çalıştığımız iki görüşün de geçerli ve tutarlı yönleri bulunmaktadır. Ahî kelimesinin, cömert, eliaçık anlamına gelen "akı" kelimesinin Anadolu'da "h" sesiyle okunması görüşü doğru olabileceği gibi diğer görü-

³ Hüseyin Kâzım Kadri, "Türk Lûgatı", Cilt I., İstanbul, 1927, s.202

⁴ Sarı, M., "Türkçe-Arapça Lûgat", İstanbul, 1982, s.17

⁵ Muhammed Fuad Abdulbaki, "Mu'cem'ül-Müfehres", İstanbul, 1980, s.23-24

⁶ "Ahî Ahmet Nahcivani Vakfiyesi", A.Ü.İ.F. Der., C. III-IV, s.57

⁷ İbn Batuta, a.g.e., 1971, s.7

şün de yabana atılamayacağı görülmektedir. Gölpınarlı bunu şu biçimde izah eder.

*"Ahî kelimesi, Arapçada "kardeşim" demektir. 457 Hicride (1065) ölen şeyh Ferec-i Zincanî ile 736'da (1336) ölen Alâü'd-Devle halifesi Aliyy-i Mısırînin "Ahr" lakabıyla anıldıklarına ve bu kelimenin, oldukça eski fütüvvetnâmelerde geçtiğine, nihayet fütüvvet ehlinin birbirini kardeş saydıklarına ve Melamilerde "Filan şeyhin muridi" yerine "Filanın İhvanından" sözünün kullanıldığına bakılırsa bu sözün Arapça'dan geldiği hakkındaki fikir ve mûlahaza da reddedilemez."*⁶

Ahî kelimesinin tasavvufi bir mahiyete sahip oluşu, bu iki görüşte savunulan anlamları kapsadığı ve böyle bir ayırma gerek olmadığı fikri, bizce daha geçerli bulunmaktadır. Çünkü, "Ahîlik Müessesesi" cömertliğe, elaçıklığına, mertliğe dayandığı gibi, fertlerin birbirini kardeş görmelelerine de dayanmaktadır. Fütüvvet konusunda da izah edildiği gibi İslâm'a mensub olanlar birbirlerini daima kardeş olarak görmüşlerdir. Özellikle kardeşleştirmenin ilk uygulamasının Hz. Peygamber döneminde gerçekleştirildiği bilinmektedir. Buradan hareketle şunu ileri sürebiliriz. Ahî, Kur'an-ı Kerim âyetlerinde geçtiği şekilde kullanılmış ve Türk'e has bir terim haline gelmiştir. Kardeşlik, bilindiği gibi cömertliğe, yardımlaşmaya ve dostluğa dayanan bir duygudur. Şunu rahatlıkla ileri sürebiliriz ki kardeşlik, sadece bir anadan doğmadan ibaret değildir. Kardeşlik, çok yüksek duygularla bezenmeyi gerektiren özellikleri ihtiva eder.

Ahîlik Müessesesinin mensublarının erkek oluşu Kur'an-ı Kerim âyetlerinde geçen ve erkek kardeş anlamın-

⁶ Gölpınarlı, A., a.g.e., 1950, s.6

daki "Ahî" kelimesinin hareket noktası alındığı biçimindeki görüşü desteklemektedir. Çünkü genel olarak bütün tasavvufî akımlar görüşlerini Kur'an-ı Kerim âyetleri ile desteklemeğe ve açıklamaya çalışmışlardır. Kaynağını Kur'an'dan almayan görüşler kabul görmemiş ve yayılma imkânı bulamamışlardır. Tasavvufî akımlar özellikle fertler arasındaki düşmanlıkların kalkmasını ve yerine kardeşlik duygusunun hâkim olmasını, teşvik eden âyetleri mehzaz alırlar. Kaynaklarında bunun Allah'ın istediği olduğunu ifade ederler.

Meselâ;

"Elbirlik Allah'ın dinine (şeriatine) sınımsız sarılın. Bir-birinizden ayrılıp dağılmayın. Allah üzerindeki (İslâm) nimetini düşünün ki, cahilliyyet devrinde birbirinize düşmanlar iken O, sizin kalpleriniz arasında ülfet (yakınlık) meydana getirdi de onun nimeti sayesinde din kardeşleri oldunuz...."

⁹ âyetinde belirtildiği gibi insanlar arasındaki düşmanlıkların kalkması ve dinde kardeş olmalarının gerekliliğinin Allah'ın arzusu olduğunu bütün tasavvufî anlayışlar ileri sürer. Aynı şekilde, Ahî birliklerinin de insanlar arasında kardeşliği oluşturma çabasında oldukları bilinmektedir.

Ahî kelimesi, terim olarak Ahî birliklerinin başında bulunan reislere verilen bir ünvan olarak kullanılmış olduğu tahmin edilmektedir. İbn Batuta'dan öğrendiğimize göre Ahî; evlenmemiş, bekâr ve san'at sahibi olan gençlerle, diğerlerinin (*herhalde bekâr olmayanlar*) kendi aralarında bir topluluk meydana getirerek, kendi aralarında seçtikleri reislerdir. Bu reislerin zaviyeler yapmaları ve bunları tefriş etmeleri gerekir. Zaviyeler bir toplanma ve hizmet yeri olup, gerektiği takdirde gelen ve gidenlere konaklama yeri olarak tahsis edilen mekânlardır.

⁹ Aî İmrân Suresi, Ayet: 103.

Başka bir görüşe göre de "Ahi", birliğin başında bulunan şeyh'tir.¹⁰ Ahi müesseselerinin başında bulunan "Ahi"nin şeyh olduğu görüşünü İbn Batuta seyahatnâmesinde geçen ifadeler de desteklemektedir. Çünkü, bütün tarikatlarda şeyh olan kişinin tekke (*zaviye*) inşa ederek onu müritler (*fetâ*) için bir toplanma, gelene geçene hizmet yeri yaptığı bilinmektedir.

Yukarıda anlatılanlardan şu sonuç çıkarılabilir.

"Ahi"lik, Türk illerinde yayılmış bulunan "dini-mesleki" karakterli müesseselerdir. Bu birlikler, başta mensupları olmak üzere, insanlar arasında dayanışmayı ve yardımlaşmayı teessüs ettirmeye çalışmışlardır.

B. AHİLİĞE BENZEYEN ZÜMRELER

Anadolu'da yoğun bir şekilde yaygın olan Ahilik anlayışı gibi sosyal zümreler diğer İslâm beldelerinde de görülmektedir. İslâm beldelerindeki zümreler arasında o kadar çok benzerlikler bulunmaktadır ki, bazı araştırmacılar bunları birbirinin devamı biçiminde algılamaktadırlar. Esasında bu algılama tarzı gözardı edilemez. Zira, etkileşim halinde bulunan toplumlarda sosyal müesseseler ilke ve kurallarıyla birbirlerini etkilerler. Bu anlayıştan hareketle Ahiliğe benzeyen sosyal zümreler şunlardır.

- Ayyarlar, Şatırlar
- Rindler (Runud)
- Gaziler, Alpler

Ahi kelimesinin; Ayyâr, Şattar, Rind ve Gazi kelimelelerinin eş anlamlısı olduğu ileri sürenler bulunmaktadır.¹¹

¹⁰ Akkutay, Ü., "Enderun Mektebi", Ankara, 1984, s.19

¹¹ Köprülü, M.F., a.g.e., 1972, s.154

Bu görüş yukarıda adlarını saydığımız zümreler arasında bir bağlantı kurmamızı sağlar. Ahiliğin Azerbaycan ve Maveraünnehir bölgelerinde muhtelif yollarla yayılışı bu anlayışı kuvvetlendirmektedir.¹²

Aynı vazifeyi gören sosyal ve dinî zümrelerin farklı toplumlarda değişik adlar ile ortaya çıkmaları tabii bir durumdur. Bu zümreler aynı medeniyete sahip toplumlarda ortaya çıkınca aralarındaki benzerlik artar. Bunun içindir ki; Ayyâr, Şattar, Rind, Civanmert, Gazi ve Ahilerin oluşturdukları sosyal zümrelerin birbirinin benzeri olmaları ve birbirlerinden etkilenmeleri tabiidir.

Ayyarlar, Şatırlar İran'da ortaya çıkmış sosyal bir zümredir. Bu zümrenin fütüvvetten etkilendiği¹³ ve bunların reislerine Ayyar (Civanmert) denildiği kabusnâme de geçen;

*".... ayyarlar arasında civanmert oldular ki anda bir nice türtü hünertler ola. Ve her iş'te sabırlı ola, va'disinde gerçek ola ve pâkdâmen ola ve gönlü arı ola ve kendi assısı için kimsenin ziyanın istemeye, belki dostları assısı için kendinin ziyanı olursa reva ola...."*¹⁴

ifadesinden anlaşılmaktadır. Kabusnâme'de geçen civanmert tipi ile Ahî arasında büyük bir benzerlik bulunmaktadır. Aynı benzerlik "Ahîlik" ve "Alplik" kavramları arasında da kurulabilir. Kavramlar arasında benzerliği, hatta ayniyeti Köprülü şu şekilde izah etmektedir:

"Ahî teşkilatı yalnız şehirlerde değil, köylerde, uçlarda da vardı. Hatta, bu suretle Alpler teşkilatı ile de temas ederek, ona da hülûl ettiği için hem Ahî hem Alp sıfatını taşı-

¹² Şapoşyö, E.B., "Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi", İstanbul, 1964, s.207

¹³ Kuşeyri, a.g.e., 1978, s.326

¹⁴ Keykavus, a.g.e., 1944, s.377

yan, yani her iki zümreye de birden mensub olan kişilere tesadüf ediyoruz.”¹⁵

Yukandaki izahtan da anlaşıldığı gibi "Ahl" ve "Alp" kavramları birbirinin müteradifi durumundadır. Nitekim, Alp; eski ve yeni bir çok Türk Lehçelerinde; kahraman, cesur, yiğit, zorlu anlamlarına gelen bir kelimedir ki, şahıs adı olarak kullanıldığı gibi, bir sıfat, bir ünvan ve kabile teşkilatı için de, askerî bir asalet zümresinin ismi olarak da kullanılmıştır.

Alpler İslâmiyet'ten önce de Orta Asya'da yaygın sosyal bir zümrenin reisleri, yani önderleridir. Alpler, Ahiler gibi mert, eliaçık, gözüpek, cesur ve savaşı bir ruha sahip şahsiyetler olarak kabul edilir. Türklerin İslâmiyet'i din olarak kabulünden sonra Alpler, bu dini tebliğ edenlerden olmuşlardır. Alplerin İslâm dinini tebliğ ediciliğine dönüşümleri, onların, savaşı ruhu ile İslâm'ın cihat ülküsünün kaynaşmasıyla izah edilir.

Oryantalistlerden Barthold, bu durumla ilgili şu bilgiyi vermektedir:

"İslâmiyet'ten önceki Türk Alpleri İslâmiyet'in cihat ve gazâ mefhumları Türkler arasında yerleştikten sonra, önce Alpgâzi, yani Müslüman-Türk kahramanı mahiyetini almışlar, tasavvuf cereyanı ve muhtelif tasavvuf tarikatları halk arasında yerleşince de Alperenler yani savaşı dervişler şekline girmişlerdir.”¹⁶

Ahiliğe benzeyen zümrelerden birisi olan Rind'ler, Ay-yârlar gibi İran'da yaygın sosyal bir zümredir. Ancak, bunlar da fütüvvetle o derece kaynaşmışlardır ki, Anadolu'da rind, fetâ anlamında kullanılması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

¹⁵ Köprülü, M.F., a.g.e., 1972, s.154

¹⁶ Zikreden, Köprülü, M.F., "İslâm Medeniyeti Tarihi", Ankara, 1963, s.348

Rindlerin, Ahî'nin emrinde olan müridler olduğunu ileri sürenlere de rastlanmaktadır.¹⁷

Netice olarak, cemiyet hayatının var olduğu her yerde aynı gayeye hizmet etmekle birlikte farklı isimler altında faaliyet gösteren sosyal zümrelerin oluşması tabiidir. Bu sebeptendir ki, benzer amaçlara sahip olanlar; Ayyârlar, Rindler, Alpler ve Ahîler, aynı medeniyetin farklı toplumlarında ortaya çıkan ve birbirine benzeyen sosyal zümreleridir denilebilir.

C. AHİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞINI HAZIRLAYAN SEBEPLER

Ahiliğin ortaya çıkışını ve Anadolu'da yayılışını kavrayabilmek için, Türklerin, İslâm'ı din olarak benimseme zamanı ve kabul yerleri olan Azerbaycan, Horasan ve Maveraünnehir bölgelerinden itibaren mes'eleyi ele almak gerekir. 751 yılında Çinlilerle İslâm orduları arasında cereyan eden Talas savaşından sonra, İslâmiyet Türkler arasında hızla yayılmaya başlamıştır.

Türklerin, İslâm dinini kabul etmelerinden evvelki inançlarının İslâm'a yakınlığı bu yayılmayı kolaylaştırmıştır. Özellikle o asırlarda tasavvufi fikirlerin ortaya çıkışları ve bunların cihat şuurunu telkin etmeleri yayılmayı hızlandıran bir âmil olmuştur. Çünkü, İslâm'dan evvel de Türkler savaşçı bir ruha sahip bulunuyorlardı. Yeni din, bunu yok etmediği gibi teşvik etmiştir.

İslâmiyet'ten önce Türkler arasında mümtaz kişiler olarak görülen Ozan ve Kam'larla İslâm evliyalrı ve dervişleri mahiyet itibarıyla birbirine yakın şahsiyetler idi. Gerçekte müslüman Türk "ata" ve "baba"larının faaliyet tarzları katı

¹⁷ Ahmet Eflakî, "Ariflerin Menkıbeleri", (Çev. T. Yazıcı) Cilt 2, Ankara, 1973, s.74

prensiblerden uzak, göçebelerin inanış ve mizaçlarına uygun ve uysaldı. Olağanüstü güçlere sahip ve gaypten haber verdileri kabul edilen kamlar ile İslâm evliya ve müridleri birbiriyle kaynaşırken meydana gelen değişme pek fark edilmiyordu. Esaslardaki yakınlığın en kuvvetli bir yönü şüphesiz İslâmiyet'in emrettiği cihat ülküsü ile Türklerin savaşıklık temayülleri arasında bir münasebetin bulunmasıdır.¹⁸

Türkler'in İslâm'dan önce sahip oldukları ahlâkî değerler onları İslâm'a yaklaştırmaktaydı. İyiliği, doğruluğu telkin eden bu değerler İslâm'ın güzel ahlâkî kaldelerine uygun kurallardı. İslâmiyet'in din olarak Türkler tarafından kabul edildiği sırada, sınır boylarını dolduran ribatlar, cihat mefkûresine sahip mutasavvıf dervişlerin faaliyet üsleri vazifesini görmekteydiler. Bu merkezler İslâmiyet'le birlikte İslâm'ın lübbü (*özü*) olan tasavvufi fikirlerin de Türk illerinde yayılmasını kolaylaştırmış ve gerçekleştirmişlerdir. Yeni yaşayış tarzı yani İslâm sade olup, Türk'ün karakterine uygundu. Bu sebeple İslâm'ı benimseyen Türkler Dervişgâzi kimliğine bürünüyorlardı.¹⁹

Özellikle ilk Müslüman Türk devletlerinin tasavvufî cereyanları desteklemeleri ve Dervişgâziler için tekke, zaviye ve ribat inşa etmeleri bahsi geçen yaşayış tarzının yaygınlaşmasını kolaylaştırıyordu.

Köprülü: "... Şark İslâm dünyasına yeni bir nizam getiren Selçukîler zamanında yeni ribatların yapıldığını görüyoruz. Eskiden de olduğu gibi, büyük ve zengin ribatlar, bilhassa hükümdarlar, prensler, büyük devlet adamları,

¹⁸ Turan, O., "Selçukîler ve İslâmiyet", İstanbul, 1971, s. 14.

¹⁹ Köprülü, M.F., "Abu İshak ve Kazrunî ve Anadolu'da İshakî Dervişleri", Bellefen, Cilt. 33, Ankara, 1969, s. 223-234.

büyük tacirler tarafından yaptırılıp vakfediliyor ve masraflarını karşılamak üzere ehemmiyetli emlak ve arazi tahsis olunuyordu."²⁰ ifadesiyle yukarıda belirtilen desteği açıklamaktadır.

Müslüman Türk devletlerinin tekke, zaviye ve ribatları benimsemelerinin, bunların sayılarının hızla artmasına zemin teşkil ettiği söylenebilir. Devlet bünyesinde gelişen ve muhtelif isimlerle anılan bu müesseseler teşvik görmekle beraber, başiboş bırakılmamış devletin denetimi ve kontrolüne tâbi tutulmuşlardır. Tekke, zaviye ve ribatlar devletin gösterdiği doğrultuda faaliyette bulunmuş ve zapturapt altına alınmışlardır. Bu suretle adı geçen kuruluşlar devlet için sosyal yardım, imar faaliyetleri ve askerî üsler rolünü oynar duruma gelmişlerdir. Bu yerler aynı zamanda birer kültür ve eğitim yuvaları olarak da devletin umumî gayesine hizmet etmişlerdir.²¹

Devletin müsamahası ve desteklemesi ile Ahî birliklerinde gelişen tasavvufî fikirler ve yaşayış biçimi, özellikle Ahmet Yesevî gibi mutasavvıfların bahsi geçen fikirleri Türk lisanı ile terennüm etmeleri sebebiyle, büsbütün kuvvetlenmiş ve bunları kitleleri harekete geçirici güç haline dönüştürmüştür.

Bilhassa Selçuklu hâkimiyeti gerçekleştikten sonra, devletin ileri gelenleri ve mutasavvıflar tarafından Rum diyarı olan Anadolu, savaşçı ruha sahip olan Dervişgâzilere ve göçebelere hedef olarak gösterilmiştir. Nişâbur'a gelen kalabalık bir Oğuz kütlesi İbrahim Yınal Bey'e yurtsuzluktan ve geçim sıkıntısından şikâyet edince Selçuklu Beyi onlara;

²⁰ Köprülü, F., "Ribat", *Vakıflar Dergisi*, Cilt II, Ankara, 1942, s. 273.

²¹ Turan, O., a.g.e., 1971, s. 20.

"Memleketim sizin oturmanıza kifayet edecek kadar geniş değildir. Bu sebeple doğrusu şudur ki, Rum (Anadolu) gazâsına gidiniz, Tanrı yolunda cihat yapınız ve ganimet alınız, ben de arkanızdan gelip size yardım edeyim." ²² tavsiyesinde bulunması yukarıda izaha çalıştığımız fikri destekler mahiyettedir.

Teşvik neticesinde gerçekleşen Anadolu'ya göçler, kitleler halinde olmakta ve kafileler içerisinde her zümreden insanla, (*esnaf, tüccar, din âlimi*) gerçekleştiği görülmektedir. Kısaca, muhaceret âdeta bir insan seli durumdadır. İlk muhacerette Türkmenler büyük bir çoğunluk teşkil etmekte oldukları gibi, XIII ve XIV. asırlarda Moğol istilasının etkisiyle meydana gelen ikinci muhaceret dalgasının çoğunluğunu da Türkmenler oluşturmuşlardır. ²³

Bilhassa Büyük topluluklar halinde olan ikinci göçte Anadolu'ya çok kalabalık bir sufi kütlesi gelmişti. Oğuz Türklerinin Anadolu'yu fethettiği asırlarda tarikat yaşayışı son derece etkin ve yaygın bir biçimde İslâm dünyasının her tarafını kaplamış durumdaydı. Kuvvetli siyasî bir merkezîyetin bulunmayışı, hâkimiyetin küçük emirlere geçmesine ve bu halde birçok karışıklıkların doğmasına vesile oluyordu. İslâm diyarındaki asayişsizliği mânevî otoriteye dayanan tasavvufî hayatla bir nebze de olsa giderilme çabalarının artması, emirlerin ve sultanların şeyhlere yönelmesini, tarikatların devlet tarafından resmen tanınmasını ve tarikatların, sultanların ve devlet hayatı üzerinde etkin rol oynamalarını kolaylaştırmıştı. ²⁴

²² a.g.e., s. 35.

²³ Okhan, M.A., "Hacı Bayram Velî Münakaşaları Münasebetiyle", Ankara, 1950, s.36-37.

²⁴ Köprülü, F., "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar", Ankara, 1976, s. 197.

Anadolu Selçukluları kuvvetlenip bir devlet kurduklarında bu belde de İslâm-Türk kültür merkezi haline geldi. Anadolu Selçukluları da İslâm memleketlerinin umumi geleneğine bağlı kalarak tekke ve zaviyeler kurdular. Etraftan gelen veya orada yetişen dervişler ve şeyhler, Anadolu'da kuvvetli bir tasavvufi fikrin oluşmasına zemin hazırladılar. Anadolu Selçuklu sultanlarının, şeyhlere hürmet ve iltifat etmeleri, Anadolu'nun cihat ve iskâna elverişli oluşu, büyük mutasavvıfların bu beldeye yönelmelerini kolaylaştırmıştır.²⁵

Anadolu Selçuklu saltanatının genişlemeye başladığı devirde Abbâsî halifesi Nasır, siyasi otoritesini kuvvetlendirmek ve bütün İslâm memleketlerini merkezi otorite etrafında toplamak gayesiyle Selçuklu sultanına fütüvvet şalvarı göndermiştir. Halife Nasır Lidinillah tarafından Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gıyas'ud-Din Keyhüsrev'e gönderilen heyet içinde fütüvvet libasını kendisine takdim etmek üzere Evhad'ud-Din Kirmanî ve damadı Ahî Evren' de bulunmaktaydı.²⁶

Sultan I. Gıyas'ud-Din Keyhüsrev'in halife tarafından gönderilen elçileri kabul edip, fütüvvet libasını giymesi, fütüvvet anlayışının devletin himayesi altında Anadolu'da hızlı bir şekilde yayılmasına sebep olmuştur. Anadolu'da fütüvvet kendine has isim ve özelliklerle yayılmıştır. Bunun başlıca sebebi Horasan bölgesinden Bağdat yolu ile Anadolu'ya gelen ve halifenin elçiliğini yapan Evhad'ud-Din Kirmanî ile damadı Ahî Evren'dir. Fütüvvet, Anadolu'da Ahîlik adı ile ve tamamen sufi bir karakter arz ederek yayılmıştır.²⁷

²⁵ Ahmet Eflakî, a.g.e., Cilt 1, 1973, s. 122.

²⁶ "Kadin Ansiklopedisi", Tercüman Gazetesi yay., Cilt II., İstanbul, 1964, s. 516.

²⁷ Taeschner, F., a.g.e., 1972, s. 229-230.

Bu isim, daha evvel Horasan ve Azerbaycan'da da kullanılmıştır. Horasan'dan gelen Evhad'ud-Din Kirmanî ile halife ve müridlerinin bu yayılışta etkin oldukları şüphesizdir. Tasavvufî fikirlerin Anadolu'ya yerleşmiş olması, Ahiliğin tarikat görünümünde çok geniş alanlara yayılmasına zemin hazırlamıştır. Zaten *"Ahilik"*teki teşkilatlanma ve yayılma tarzı diğer tarikatlar gibidir. Ahilik, şehirlerde, köylerde, kasabalarda, hattâ dağbaşlarında, geçitlerde zaviyeler meydana getirerek varlığını sürdürmüştür. Bu durumu, Anadolu'yu gezmiş olan İbn Batuta da seyahatnâmesinde teyid etmektedir.²⁸ Barkan, Anadolu Ahiliğini mistik bir tarikat olarak kabul eder ve şöyle der: *"Bu mistik tarikat ve teşkilatın ne büyük bir kuvvet temsil ettiğini, aralarına aldığı halk kütlesini muayyen sosyal nizamlar için nasıl harekete getirerek zamanlarının vekayinde büyük roller oynamış olduklarını tarih esasen kaydetmektedir."*²⁹ Bütün bu izahlardan anlaşılacağı gibi Selçuklu sultanlarının teşviki ve sahip çıkmalarıyla ve daha önceden Anadolu'da yaygın bir şekilde mevcut bulunan, Horasan, Azerbaycan ve Maveraunnehir bölgelerinden kaynaklanan tasavvufî fikirler ve bu fikirlerin mensupları Ahiliğin Anadolu'da ortaya çıkışına ve yayılışına zemin hazırlamıştır, denilebilir.

D. AHİLİK MÜESSESESİNİN PİRİ VE ŞEYHİ AHİ EVREN

1. Ahî Evren'in Hayatı

Ahî Evren'in hayatıyla ilgili son yıllarda yapılan araştırmalar, onun şahsiyeti üzerindeki sis perdelerini dağıtmış

²⁸ İbn Batuta Seyahatnâmesi, (Çev. İ. Parmaksızoğlu), ist. 1971.

²⁹ Barkan, Ö.L., "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi, Cilt: II, Ankara, 1942, s. 283.

ve hayatı hakkında daha geniş bilgi edinme imkânına kavuşturmuştur.³⁰

Ahî Evren'in tam adı Şeyh Nasir'ud-Din Mahmut el-Hoyîdir. Hoyî nispetinden de anlaşılacağı gibi, Ahî Evren aslen Azerî Türklerinden olup, Azerbaycan'ın Hoy kasabasıdır. Ahî Evren'in tahmini olarak Hicri 567 (Miladi 1175)'de Hoy'da doğduğu ve 93 yıl yaşadığı, büyük bir ihtimal ile de Türkmenlerin devrin Selçuklu sultanına karşı başlattıkları Kırşehir isyanında öldürüldüğü ifade edilmektedir.³¹

Ahî Evren lakabı ile meşhur olan Şeyh Nasir'ud-Din Mahmut el Hoyînin çocukluğu ve ilk tahsil devresi memleketi olan Azerbaycan'da geçtikten sonra, Horasan'a giderek Fahr'ud-Din Razi'nin tedaris halkasına katılır ve ondan feyz alır. Fahr'ud-Din Razi'nin büyük kelâm âlimi olması, Şeyh Nasir'ud-Din Mahmud'un da tedaris halkasında Şer'i ilimleri tahsil ettiğini ortaya koymaktadır. İlk tasavvufi terbiyesini Horasan ve Maverannehir'de Yesevî dervişlerinden alır. Zaten adı geçen yerlerde Yesevî tarikatı yaygındır.³²

Horasan'daki tasavvufî düşünceden feyz alması ve onun Horasanlı oluşu, yetiştiği ortam dolayısıyla, düşüncesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.³³ Daha sonra Hacc seyahati için memleketinden ayrıldığı ve bu seyahat esnasında Şeyh Evhad'ud-Din Kirmanî ile tanıştığı ve ona murîd olduğu bilinmektedir.

³⁰ Bayram, M., "Ahî Evren Kimdir?", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı. 191, Ankara, 1978, s. 18-20.

³¹ Bayram, M., "Ahî Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tesbiti" *İ.Ü. E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, İstanbul, 1982, s. 534.

³² Ahmet-i Yesevî, "Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler", (Haz. K. Eraslan) Ankara, 1983, s. 27.

³³ Şapolya, E.B., a.g.e., 1964, s. 27.

Ahî Evren, şeyhi olan Evhad'ud-Din Kirmanî'nin kızı Fatma ile evlenerek aynı zamanda damadı olmuştur. Ahî Evren kayınpederi ve şeyhi olan Kirmanî ile beraber Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah tarafından Anadolu'ya gönderilmiştir.³⁴

Anadolu'ya gelen Ahî Evren ilk önce Kayseri'ye yerleşmiş ve burada bir debbağlık atölyesi kurmuş, Şeyhi ile beraber Anadolunun şehir, kasaba ve köylerini dolaşarak Ahilik anlayışının yayılmasına ve teşkilatlanmasına öncülük etmiştir.³⁵

Ahî Evren devrin Selçuklu sultanı I. Alaud-Din Keykubat tarafından sevilmiş ve sultana yakın olmuştur. Bu devirde tarikat pîrlerinin, siyasi faaliyetlere iştirak ettikleri, hatta bazen sultanların üzerlerindeki nüfuzlarının hissedildiği bilinen bir gerçektir.³⁶

Ahî Evren, Mürşidu'l-Kıfaye ve Yezdân Şınaht isimli eserlerini Konya'da sultan Alâ'ud-Din Keykubad'a sunmuş ve onun isteği ile İbn Sîna'nın "*Risale fi'n-Nefs'in Natika*" isimli eserini Farsçaya çevirmiştir. Sultanın oğlu tarafından (*II. Gıyas'ud-Din*) zehirlenerek öldürülmesinden sonra, Ahî Evren'in devrin sultanı ile münasebeti azalmıştır. Çünkü, devrin sultanı II. Gıyas'ud-Din'e karşı komplo hazırlamakta olan sadrazam Sadettin Köpek tarafından kurulan bir teşkilata yardım etmekle suçlanan Ahî Evren ve birçok Ahî tutuklanarak, işkencelere maruz kalmışlardır.

Aslında Ahîler II. Gıyas'ud-Din'e karşı oldukları gibi, Ahî dostu olan Kemalettin Kamyar'ı öldürten Sadettin Köpek'e de karşı idiler.

³⁴ "Kadın Ansiklopedisi", a.g.e., Cilt II., s. 516.

³⁵ Bayram, M., a.g.e., 1978, s. 24.

³⁶ Köprülü, M.F., a.g.e., 1976, s. 195-198.

II. Gıyas'ud-Din'in ölümü üzerine yerine geçen oğlu II. İzz'ud-Din Keykavus, babası zamanında tutuklanan Ahî ve Türkmenleri serbest bırakmıştır. Beş sene tutuklu kalan Ahî Evren de serbest bırakılmış ve Denizli'ye gitmesine müsaade edilmiştir. Menakıbnâmelere göre burada bahçıvanlık yapmış, Denizli'de belirli bir müddet kaldıktan sonra yerine talebesi ve müridi olan Ahî Sinan'ı halife bırakarak Konya'ya dönmüştür.

Ahî Evren'in Konya'ya dönüşü özellikle Mevlevîler tarafından hoş karşılanmamış, Moğol yönetimini benimseyen Mevlevîlerle Ahîler arasında çekişmelerin yeniden şiddetlenmesine zemin oluşturmuştur. Mevlevîlerle Ahîlerin arasında cereyan eden çekişmenin bir diğer sebebi de; Türkmenlerin, devlet yönetiminde bulunan Fars unsuruna karşı çıkmaları ve yönetimi ele geçirme arzusundan kaynaklandığı ifade edilmektedir.³⁷

Mevlevîlerin Moğol yanlısı bir tavır takınmaları ve Ahîlerle olan çekişme ve mücadeleleri Mevlânâ'nın şeyhi Şems-i Tebrizi'nin öldürülmesine kadar devam etmiş, Şems-i Tebrizi'nin öldürülmesi üzerine Ahî Evren Hz. Mevlânâ'nın oğlu Ala'ud-Din Çelebi ile beraber Kırşehir'e gidip oraya yerleşmiştir.³⁸

Bir kısım Ahî ileri gelenleri de Moğol baskısının ulaşmadığı uçlara gitmişlerdir ki, bunlar ileride Osmanlı Beyliğinin kuruluşunda önemli rol oynayacaklardır.

Başta Ahî Evren olmak üzere bütün Ahî müridleri diğer Türkmenlerle birlikte putperest Moğol istilasına ve Moğol yönetimini benimseyenlere karşı direnmişlerdir. Özellikle Kayseri şehrinde olan Ahîler bu direnişlere öncülük

³⁷ Bayram, M., a.g.e., 1978, s. 25.

³⁸ a.g.e., s. 522.

etmişler, fakat ihanete uğramaları neticesinde kılıçtan geçirilmişlerdir. Ahî Evren'in o sırada tutuklu oluşu katliamdan kurtulmasını sağlamıştır.³⁹

II. İzz'ud-Din Keykavus ile IV. Rukn'ud-Din Kılıçaslan arasında cereyan eden saltanat kavgası ve Moğolların Kılıçaslan'ı desteklemesi sonucu, Kılıçaslan tahta oturmuş, bunun üzerine II. İzz'ud-Din Keykavus'u tutan Ahî ve Türkmen ileri gelenleri tekrar katliama tâbi tutulmuşlardır. Bu arada Kırşehir Emirliğine Nur'ud-Din Caca tayin edilmiştir. Kırşehir'de ikâmet etmekte olan Ahî Evren ve diğer büyükler, bu tayine karşı çıkarlar ve ayaklanırlar.

Ankara, Aksaray, Çankırı, Kastamonu ve Uçlarda isyanlar başlar ve en büyük isyan ve direniş Kırşehir'de olur. Kırşehir üzerine asker sevk edilir ve isyan edenler kılıçtan geçirilir. Bu isyanda Ahî Evren ve Mevlâna'nın oğlu Ala'ud-Din Çelebi de muhtemelen öldürülmüşlerdir. 1261 yılına rastlayan bu hadise ile Ahî Evren'in hayatı son bulmuş, fakat fikirleri uzun yıllar varlığını korumuştur. Ahilik anlayışı Osmanlı'nın sosyal hayatı vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmıştır.

2. Ahî Evren'in Fikirleri

Ahî Evren olarak meşhur olan Şeyh Nasir'ud-Din Mahmut el-Hoyî, daha önce de belirttiğimiz gibi ilk terbiyesini Yesevî tarikatının yaygın bir şekilde bulunduğu Azerbaycan'da almış ve daha sonra ünlü İslâm âlimi Fahr'ud-Din Razi'nin tedris halkasına katılarak ondan ders almıştır. Kayınpederi ile birlikte fütüvvet anlayışını Anadolu'da yaymak için Abbasi Halifesi Nasır'ın elçiliğini de deruhte etmiş

³⁹ Bayram, M., "Anadolu Selçukluların Devrinde, Anadolu Bacıları Örgütünün Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?", *Belleken, Sayı 180, Ankara, 1981, s. 465.*

tir. Buradan hareketle Ahî Evren'in fikriyatının oluşmasında etkin rol oynayan faktörler şu şekilde sıralanabilir:

- Yesevî Tarikatı
- Fahr'ud-Din Razi'nin tedaris halkası
- Kayınpederi Evhad'ud-Din Kirmani
- Fütüvvet Anlayışı.

Ahî Evren'in hayat tarzını etkileyen faktörler ve bu etkiyle oluşan, kendisini pir kabul edenleri derinden tesir altına alan fikirleri ve fikirlerinin pratiğe dönüşümleri Ahîliğin anlaşılmasında önemli yer tutar. Bu fikirler iki kısımda incelenebilir:

1. San'atkârlık,
2. Cihat Mefkûresi.

Ahî Evren'e göre Ahîliğe girenlerin bir san'ata sahip olmaları gerekir, çünkü Ahî helal kazanmakla mükelleftir. Helal kazanmanın yolu kişinin kendi emeği ile geçinebileceği bir mesleğe sahip olmasından geçer. Ayrıca, zengin olan başkasına daha çok hizmet edebilir. Ahî Evren'e göre Ahî olan aynı zamanda cihat mefkûresine de sahip olmalıdır. Zirâ, cihat Kur'an'da farz kılınmıştır. Cihat'ın farz olduğuna dair şu ayet meâli bizi aydınlatabilir:

*"Ey müminler, hoşunuza gitmediği halde (din düşmanları ile) savaşmak üzerinize farz kılındı. Olur ki, birşey hoşunuza gitmezken, sizin için o hayırlı olur ve birşeyi de sevdiğiniz halde o hakkınızda şer olur. Allah bilir, siz bilemezsiniz."*⁴⁰

Ahî Evren iki ana başlık altında toplanabilen fikirlerini Anadolu'da, Ahmet Yesevî gibi, halkın anlayacağı bir lisanla anlatmış ve yaymıştır. Esasında o eser yazacak kadar âlim-

⁴⁰ Bakara Suresi, Ayet: 216.

dir. Ancak, Ahî Evren pratik hayata ağırlık vermiştir. Onun bu yaklaşımı, fikirlerinin Anadolu'da çabuk yayılmasına sebep olmuştur. Ahî Evren Sünni, Şafii ve Ehl-i Sünnet çerçevesinde olan tarikat anlayışına mensup oluşu kesinlik kazanmış bulunmaktadır.⁴¹ Fıkıhta Şafii mezhebine mensup olan Ahî Evren, müridlerine Kur'an ve Sünnet doğrultusunda fikirler telkin etmiştir. Ahîlerin hayatları ve yaşayışları incelendiğinde bu fikirlerin varlığı her zaman görülür. Ahîler, pirlerinin telkin ettiği Kur'an ve Sünnet hükümleri geçince yaşamışlar ve çevrelerindeki kişilere bu fikirler doğrultusunda muamelede bulunmuşlardır.

3. Ahî Evren'in Eserleri

Ahî Evren'e ait olduğu tesbit edilen eserler incelendiğinde, onun dini ilimlere vakıf olduğu ortaya çıkar. Ahî Evren'in tesbit edilmiş eserleri şunlardır.⁴²

1. Metâliu'l-İman
2. Menahic-i Seyfi
3. Tabsiratu'l-Mübtedi ve Tezkiretü'l-Müntehi
4. Yezdân-Şinaht
5. Murşidu'l-Kifaye
6. Ağaz u Encam
7. Medh-i fakr u Zemm-i Dünya
8. Risale-i Arş
9. Mukâtebat Beyne Sadruddin Konevi
10. Cihat-Nâme

Bu eserlerden Menahic-i Seyfi, bir ilmihal kitabıdır.⁴³

⁴¹ Bayram, M., "Baba İshak Harekatının Gerçek Sebebi ve Ahî Evren ile İlgisi", *Diyanet Dergisi*, Cilt 18, Ankara, 1979, s. 78.

⁴² Bayram, M., a.g.e., 1978, s. 21.

⁴³ Bayram, M., a.g.e., 1979, s. 78.

E. AHİLİN ANADOLU'DA YAYILIŞI VE OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞUNDAKİ ETKİLERİ

Ahilik ilk ön Anadolu Selçukluları zamanında, Anadolu'da yayılmaya başlamıştır. Anadolu'ya gelen Ahî Evren, şeyhi ve kayınpederi olan Evhad'uddin Kirmanî ile beraber Anadolu'yu gezerek, Ahiliği şehirlere, kasabalara, köylere hatta dağ başlarına kadar yaymıştır.⁴⁴

Selçuklu Sultanı II. Alaaddin Keykubat zamanında Konya'ya gelen Ahî Evren, sultanın iltifatına mazhar olmuştur. Bu durum Ahiliğin Anadolu'da yayılmasını kolaylaştırmıştır. Sultanların müsamahası kadar, Anadolu'nun o dönemdeki dinî ve iktisadî durumu da Ahiliğin çok kısa bir zaman içinde yayılmasında etkin rol oynamışlardır.

II. Gıyas'ud-Din Keyhüsrev döneminde Ahiler, baskı, zulüm ve katliama uğradıklarından, teşkilatları zaafa uğramış ve baskılardan dolayı bazı Ahî büyükleri uçlara gitmek zorunda kalmışlardır.

Ahiler, her zaman devletin yanında yer almışlardır. Özellikle şu hadise onların devletin yanında yer aldıklarını gösterir: 1243 yılında Moğollar, Anadolu'ya saldırır. Çıkan savaşta Selçuklu ordusu bozguna uğrar ve geri çekilmek mecburiyetinde kalır. Sivas şehri düşer. Bunun üzerine Ahiler Selçuklu'nun önemli şehirlerinden olan Kayseri'yi savunmaya karar verirler. Çünkü, Kayseri Ahî merkezlerinden birisi durumundadır. Ahiler, Selçuklu kale muhafızları ile işbirliği yaparak şehri savunmaya başlarlar. Ancak, kale muhafızlarından bir kısmının ihaneti sonucunda şehir düşer ve Ahiler kılıçtan geçirilir. Devletin yanında yer aldıkları

⁴⁴ Çağatay, N., "Makaleler ve İncelemeler", Konya, 1983, s. 276.

bu hadise sonucunda, Anadolu Ahîliği büyük bir felakete karşı karşıya kalır.⁴⁵

Ahîlerin, sadece büyük şehirlerde değil Anadolu'nun her yerinde var olduklarını, gelen-geçene sahip çıktıklarını İbn Batuta, seyahatnâmesinde belirtmektedir.⁴⁶ Ahîler bu-
lundukları yerlerde sadece iktisadî faaliyetlerle uğraşma-
mışlardır. Bilakis, onların siyasi faaliyetleri bazen o derece-
ye varır ki, devlet idaresinin zayıfladığı yerlerde, idareye
sahip çıkmaya dönüşür. Yalnız şunu da belirtmek lazımdır;
Ahîler devleti ele geçirmeye çalışan bir topluluk değillerdir,
onlar istikrarsızlığa ve zaafa karşıdılar.

Devlet idaresinin zayıfladığı yerlerde Ahîlerin devlet
idaresine sahip çıkmalarının en güzel örneğini Kayseri ve
Ankara Ahîleri göstermişlerdir. Kayseri'deki Ahîler, şehri
savunamayan ordunun vazifesini yüklenmişler, Ankara Ahî-
leri ise şehri yönetmişlerdir.⁴⁷

Ahîler cihat mefkûresine sahip olduklarından, de-
vamlı gazâ yapılan "Uc" bölgelerine yönelmekte idiler. İşte
bu duygu, onları Osmanlı Beyliği'nin kuruluş sahasına doğ-
ru harekete geçirmiştir. Çünkü, o yerler gazaya uygun yer-
ler durumundadır. O dönemin istikrarsızlığı, Anadolu Sel-
çukluları'nın yönetim zayıflığı ve Moğol baskısı, "Uc'lara
yönelişi hızlandıran diğer faktörler olmuştur.

Uc'ta faaliyet gösteren Osman Gazi'nin gayesi basit
bir toprak kazanma ve orada hâkimiyet kurmadan ibaret
değildi. Onun mefkûresi ilâ-yı Kelimetullah'ı, yani "Allah'ın
ad'ını her tarafa yaymaktı. İşte bu sebeple diğer Derviş
gaziler gibi Ahîler de Osman Gazi'nin etrafında oluşan hal-

⁴⁵ a.g.e., s. 277.

⁴⁶ İbn Batuta, a.g.e., 1971, s. 7.

⁴⁷ Kutlu, Ş., "Ankara Ahîleri", *Belediye Dergisi, Sayı 11, Ankara, 1954, s. 33.*

kaya katıldılar. Bu derviş gaziler, Alperenler, zamanımızdan çok daha ileri bir hizmet anlayışı ile bu topraklar üzerinde hiç bir tercih yapmadan pirlерinin *"şu ata bin, batıya git, atın durduğu yerde in ve hemen hizmete başla"* emrinin gereğini yapmışlardır. Türk gücünün İslâm'ia birleşmesi ve kaynaşmasından sonra, ortaya çıkan bu akıncı derviş gaziler, Türk'ün *"Gökyüzünü vatanının çadırı yapma"* mefkûresini İslâm'ın *"yeryüzünü secde yapmaya uygun duruma getirme ve zaman'a ezan sesiyle hâkim olma"* anlayışı doğrultusunda harekete geçmişlerdir.⁴⁸

Orta Anadolu'da Selçuklu-İlhanlı Devleti hâkim olurken, uclarda, hudut bölgelerinde ve dağ kesimlerinde Türkmenler hâkim durumdaydı. Doğudaki asayişsizlik ve istikrarsızlık, baskı ve zulüm yüzünden muhaceret eden birçok d'ın âlimi, şeyh ve Türkmen babası da bu uclarda sığınak bulurken, aynı zamanda kitleleri peşlerinden sürükleyordular. Osman Gazî'nin çevresinde toplanan şeyh ve Türkmen babaları peşlerinden sürükledikleri; *"... yarı şamanî olan bu Türkmenleri İslâmlaştırıyor; Uclarda İslâm kültürünü ve gaza mefkûresini kuvvetlendiriyor; bu sebeple de bu Türkmen istilaları gaza ve Türkmen beyleri de uc gazileri sıfatını kazanıyordu. Bu uclarn dervişlerle ve zaviyelerle dolmuş olmasının sebebi budur."*⁴⁹

Ahîlerin uclarda, yani Osmanlı Beyliğinin teşekkül ettiği sahalarda çok önemli roller oynadıkları, fetihlerin gerçekleşmesinde büyük gayretleri olduğu bilinmektedir. Ahîler, fütûhatı başarmak için Osmanlı ordularına yalnız teşkilatlı ve imanlı savaşçı temin etmekle kalmayıp, halk arasın-

⁴⁸ Kara, M., "Din, Hayat, Sanat Açısından Tekke ve Zaviyeler", İstanbul, 1977, s. 105.

⁴⁹ Turan, O., a.g.e., 1971, s. 58.

da dinî ve sosyal fikirleri propaganda etmekle de meşgul olmuşlardır. Onlar, faaliyete geçtikleri memleketlerin sosyal bünyesinde ve siyasi teşkilatlarında büyük yenilikler yaparak, yeni gelenlerle yerli ahalinin kaynaşmasını temin etmek suretiyle fütühat işlerini kolaylaştırmışlardır. Rum ilinin, İslâmlaşmasında dervişgazilerin, alperenlerin ve Ahilerin büyük rol oynadıkları bilinmektedir.

Barkan, bu derviş kütlesinin fetihlerde oynadıkları rolü şu şekilde anlatmaktadır:

"... bazı delillere göre diyebiliriz ki, orta zaman hukukiyatına karşı yeni bir sosyal nizam ve adalet telakkisi taşıyan ve esrarengiz bir din propagandası şekline bürünen misyoner Türk dervişlerinin telkinatı ordularla birlikte ve hatta ordulardan evvel fütühata çıkmış ve karşı tarafı daha evvel ma'nen fethetmiş bulunmaktadır."⁵⁰

Osmanlı Beyliği'nin teşekkülü esnasında dervişlerin etkinliklerinden o devrin bütün kaynakları bahsetmektedirler.⁵¹ Hatta Beyler ile derviş pirlерinin her zaman beraber hareket ettiklerini kaynaklardan öğrenmekteyiz. Rahatlıkla şu iddia ileri sürülebilir: Bunlar bütün faaliyetlerinde beraber olmuşlardır. Nitekim, tâ Osman Gazi'den itibaren bütün beylerle beraber derviş pirlерinin var olduğu ve devleti muhkem (sağlam) hale getirip, yüceltmeye çalıştıkları bilinmektedir. Osman Gazi'nin, Ahî olan Şeyh Edebalî'nin kızı ile evlenmesi bunun delillerinden birisidir. Osman Gazi ile kızını evlendiren Şeyh Edebalî'nin; nüfuzlu, varlıklı ve mütevazî bir Ahî olduğunu bütün tarihçiler nakletmektedir.⁵²

⁵⁰ Barkan, Ö.L., a.g.e., 1942, s. 283.

⁵¹ Hoca Sadeddin Efendi, "Tacütü-Tevâhî", (Çev. İ. Parmaksızoğlu), Cilt I, Ankara, 1974, s. 28-29.

⁵² a.g.e., s. 28.

Edebalî'nin, Kırşehir'de meydana gelen Ahî katliamından önce Ahî Evren ile görüştüğü ve Kırşehir'den Söğüt tarafına gittiği tarihi kaynaklarda anlatılmaktadır.⁵³

Edebalî'nin aynı zamanda Vefâîye tarikatının muridi ve Baba İlyas'ın halifelerinden olduğu da ileri sürülmektedir.⁵⁴ Bütün bu bilgiler Aşık Paşazade'nin varlığından bahsettiği;

- Ahiyân-ı Rum
- Bacıyân-ı Rum
- Abdalân-ı Rum
- Gaziyân-ı Rum

zümrelerinin⁵⁵ beraber hareket ettiklerini gösterir. Nitekim, Bacıyan-ı Rum teşkilatının kurucusu kabul edilen şahsiyetin Ahî Evren'in hanımı olduğu, Abdal Musa ile görüştüğü⁵⁶ ve Bacıyân-ı Rum mensublarının tezgahlarında dokunan malzemenin yeniçerilere "kûlah" olduğu görüşü hâkimdir.⁵⁷

Uzunçarşılı, Osmanlı-Ahî münasebetini şu şekilde izah eder: "*Osman Bey'in faaliyeti esnasında, Orta Anadolu'da Ahilik ve Babailik olarak iki mühim tarikat vardı. Ahî Reisterinden olup, Eskişehir civarında İtburnu mevkiinde tekkesi bulunan Şeyh Edebalî, o havalinin en itibarlı ve sözü geçen ulularındandı. Tahsilini Mısır'da yapmış olan Edebalî'nin kızı Malhatun'u Gazi Osman Bey almış ve bu suretle Ahîlerin nüfuzundan istifade temin etmişti. Nitekim, Şeyh Mahmut Gazi, Ahî Şemseddin ve oğlu Ahî Hasan ve*

⁵³ Bayram, M., a.g.e., 1982, s. 540.

⁵⁴ Ocak, A.Y., "Babailer İsyanı", İstanbul, 1980, s. 164.

⁵⁵ Aşıkpaşazade, "Aşıkpaşaoğlu Tarihi", (Çev. N. Atsız), İstanbul, 1970, s.

⁵⁶ Bayram, M., a.g.e., 1982, s. 540.

⁵⁷ Kadın Ansiklopedisi, Cilt: II., 1984, s. 606.

sonra da Osmanlılarda Kadı, Kazasker ve Vezir olan Cendireli (meşhur tabir ile Çandarlı) Kara Halil de Ahilerden olup, bunların hepsi Osmanlı Beyliğinin kurulmasında ve büyümesinde hizmet etmişlerdi."⁵⁸

Bütün bu bilgiler Ahilerin, Ahî Evren'in Anadolu'ya gelmesi ile teşkilatlanmaya başladıkları, teşkilatlarının çok geniş bir alana yayıldığı, Selçuklular zamanında iktisadî ve ticarî faaliyetleri yanında, askerî ve siyasi faaliyetlerde de buldukları ve Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda ve kuvvetlenip büyümesinde etkin rol oynadıklarını ortaya koymaktadır.

1. Ahiliğin Yayıldığı Yerler

Anadolu Selçukluları döneminde, Anadolu'da yayılan ve Osmanlı'nın kuruluşunda çok önemli rol oynayan Ahiler, icrâ ettikleri fonksiyonlara göre bir yayılış tarzı gösterirler. Ahiler sadece şehirlerde değil; kasaba, köyler ve dağ başlarında da faaliyette bulunmuşlardır. Ahiler şehirlerde kurdukları tezgahlar ve iş merkezleriyle devletin iktisadî ve ticarî hayatına hâkim olurlarken, aynı zamanda şehirlerle beraber dağ başlarında ve derbentlerde kurdukları zaviyelerde askerî faaliyetlerde de bulunmuşlardır.

Ahilerin ıssız yerlerde zaviyelere sahip olduklarını ve bu zaviyelerde gelen-geçene hizmet edildiğini anlatan İbn Batuta, zaviyelerin masraflarını karşılamak üzere vakıflar teşekkül ettirildiğini de bildirmektedir.⁵⁹

Bu teşkilatlanma tarzı, büyük bir ihtimal ile daha önce Gaziler için yaptırılan ribatlardan etkilenmiştir. İbn

⁵⁸ Uzunçarşılı, İ.H., "Osmanlı Tarihi", Cilt 1, Ankara, 1972, s. 105.

⁵⁹ İbn Batuta, a.g.e., 1971, s. 61.

Batuta'nın tarif ettiği zaviye tipi ve bu zaviyelerde gösterilen faaliyet daha önce ribatlarda gösterilmiştir.⁶⁰

Özetle şunu söyleyebiliriz ki, Ahiler hizmet edebilecekleri her yere zaviye kurup, müesseselerini en ücra köşelere kadar yaymışlardır.

2. Ahiliğin Bazı Fonksiyonlarının Sona Ermesi

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu sırasında önemli görevler yüklenen Ahilik müessesesinin, Beyliğin devlete dönüşmesi yani müesseseleşmesinden sonra, bazı fonksiyonlarının sona erdiği veya zayıfladığı görülür.

Özellikle kuruluşta askerî faaliyetler içinde olan, orduya yardım eden, ona ikmal ve lojistik destek sağlayan Ahilik, bu faaliyetlerini daha sonraları icrâ edememiştir.

Ahilik, başta askerî faaliyette bulunurken, I. Murat döneminden itibaren "*elî bayraklı, belî kuşaklı*" kısmı yenileriliğin temelini oluşturarak, bu faaliyetini sona erdirmişlerdir.⁶¹ Devletin silahlı gücü oluştuktan sonra, bu faaliyetin son bulması tabii bir durumdur. Ahilik bilhassa II. Murad ve Fatih dönemlerinden itibaren bazı fonksiyonlarını kısmen veya tamamen kaybederek esnaf teşkilatına dönüşmüş, geleneklerini ve eğitimlerini bu kesimde devam ettirmiştir.⁶²

⁶⁰ Köprülü, M.F., a.g.e., 1942, s. 275.

⁶¹ Gündüz, İ., "Osmanlılara Devlet-Tekke Münasebetleri", İstanbul, 1984, s. 105.

⁶² Gürata, M., "Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar", Ankara, 1975, s. 79.

Üçüncü Bölüm

**AHİLİĞE MENSUP OLANLARIN
ÖZELLİKLERİ VE AHİLİĞİN
FONKSİYONLARI**

A. AHİLİĞE MENSUP OLANLARIN ÖZELLİKLERİ

Ahilik müessesesi mensuplarının bazı özelliklere sahip oldukları bilinen bir hakikattir. Sosyal, dini ve tasavvufi fikirlere dayanan bütün akımlar, mensuplarında ortak özellikler ararlar.

Ahiliğe mensup olanların, cemiyet içinde itibarlı şahsiyetler olabilmeleri için, bu müesseseye ilk girişten itibaren bazı özellikleri benimsemeleri gerekir.

Ahilik'te fert basitten mürekkibe doğru yol alır. Yani, fert önce fetâ (*yâğıt*), sonra Ahî, en sonda şeyh olur. Ancak, şeyhlik makamına çok az kişi ulaşır. Kademelere göre Ahiliğin mensuplarında sırasıyla şu özellikler aranır.

1. Fetâ'nın Özellikleri

Ahilik müessesesine yeni giren (*mürîd olan*) de şu özellikler aranır:¹

- Sıdk
- Sefâ
- Emanet
- Takvâ
- Kerem
- Mürüvvet
- Hayâ

Bu özelliklere sahip olanlar fetâ'lığa kabul edilirler. Bunlara sahip olmayanlar ahilik müessesesine alınmazlar.

¹ Burgazî, "Fütüvetnâme", (Çev. Gölpınarlı, A.), İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt XV, Sayı 1-4, İstanbul, 1954, s. 124.

2. Ahî'nin Özellikleri

Fetâ'nın bütün özelliklerini taşıyan bir kişinin Ahî olabilmesi için şu şartları da taşıması gerekir:²

- Cömertlik
- Namazını kazaya bırakmaması
- Hayâ ve edep sahibi olması
- Dünyayı terk etmesi
- Helal kazanç
- İlim sahibi olması
- Büyüklerin (*devlet adamları*) kapısına gitmemesi

Bu şartlara sahip olup, Ahî olan kişinin dört nesnesi açık ve üç nesnesi kapalı olmalıdır:³

Açık olmaları gerekenler:

1. Gönlü açık olmalı
2. Kapısı açık olmalı
3. Eli açık olmalı
4. Sofrası açık olmalı

Kapalı olmaları gerekenler:

1. Gözü kapalı olmalı
2. Dili kapalı olmalı
3. Şalvarı kapalı olmalı

3. Ahîliğin Afetleri

Ahî olmuş bulunanlar, ahlâkî özelliklerden bazılarını kaybettikleri takdirde, Ahîlik yolundan ayrılmış olacakları fütüvetnâmelerde geniş yer almaktadır. Ahlâkî davranış bozuklukları Ahîlik müessesesinde afet olarak kabul edilir

² a.g.e., s. 125-126.

³ a.g.e., s. 132, Şapoşo, E.B., a.g.e., 1964, s. 235.

ve bunlarla mücadele edilir. Kişiyi Ahîlikten düşüren afetler şunlardır:⁴

- İçki içmek
- Zina etmek
- Livata etmek
- Gammazlık
- Münafıklık
- Kibir
- Hased
- Kin
- Yalancılık
- Va'dinde (*sözünde*) durmamak
- Hıyanet
- Namahreme bakma
- Ayıp arama
- Nekeslik
- Gıybette bulunma
- Bühtan
- Hırsızlık
- Haram yemek

Ahîlik müessesesinde afet olarak sayılan ahlâki bozukluklar toplum düzenini sarsan, hatta cemiyetlerin yok olmalarına sebep olan illetlerdir. Bu davranışların hepsi Kur'an-ı Kerim'in yasakladığı fiillerdir.

4. Ahîliğe Kabul Edilmeyenler

Fütüvvetnâmelerde bazılarının Ahîliğe kabul edilmeyecekleri yazılıdır.⁵

⁴ Nâsırî, "Fütüvvetnâme", (çev. A. Gölpınarlı), İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt. II, İstanbul, 1950, s. 223-225.

⁵ Nâsırî, a.g.e., 1950, s. 315-317; Burgazî, a.g.e., 1954, s. 121-123.

Önkabulle Ahiliğe kabul edilmeyenlerin olabileceğini, bazı mesleklerin erbabının hoş karşılanmadığını zannetmiyoruz. Bilakis, Ahilik müessesesinin kapısı iyi, ahlâklı olan herkese açıktır. Bu fikrimizi Pir'in müride sanatına uygun bir armağan verdiği anlatılırken, kasap olanlara bıçak ve basat hediye edildiği ifadesi de teyid etmektedir.⁶

Bizce, Ahiliğe kasap gibi kan dökücü, Tellal gibi bağırp çağırın, Avcılar gibi hileye başvuran... v.b. özellikler taşıyan kişiler alınmaz. Ahiliğe kabul edilmeyenler şu şekilde sıralanmıştır:

- Kafirler
- Münafıklar
- Müneccimler
- İçki içenler
- Dellaklar
- Pişegar (*sözünde durmayanlar*)
- Kasaplar
- Cerrahlar
- Amel-dârlar
- Seyyad (*Avcılar*)
- Mühtekirler
- Kemgözlüler
- Ayıp arayanlar
- Cimriler
- Gıybet edenler
- Bühtan kılanlar

5. Ahî ve Fetâ (Yiğit) Münasebetleri

5.1. Fetâ'nın Ahîye Karşı Görevleri

Ahîlik müessesesinde, özellikle tasavvufî hayatın hâkim olması sebebiyle münasebetler belirli prensiplere da-

⁶ Gölpinarlı, A., a.g.e., 1950, s. 53.

yanmakta ve bu prensiplere uyma mensuplar için görev olarak telakki edilmektedir. Buradan hareketle Ahiliğe yeni giren, yani fetâ olanın Ahisine karşı görevleri şu şekilde sıralanabilir:⁷

– Fetâ, Ahisinin dediklerine uymalı, ona itiraz etmemeli ve istediklerini yapmalıdır.

– Fetâ, Ahisinin hiçbir sözüne itiraz etmemeli,

– Ahînin yanında terbiyeli durmalı, uygunsuz hareket etmemelidir.

– Fetâ, mümkün olduğu kadar Ahisine yakın olmalı

– Fetâ, Ahisinden utanmalı ve korkmalı

– Fetâ, Ahisine hizmet etmeli

– Fetâ, Ahisini herkesten çok sevmeli

5.2. Ahînin Fetâ'ya Karşı Görevleri:

Fetâ'nın Ahîye karşı görevleri olduğu gibi, Ahînin de Fetâya karşı görevleri vardır. Bu görevler şunlardır:⁸

– Ahî, fetâ'ya tarikatın (*Ahîlik müessesesinin*) âdab ve erkânını öğretmeli

– Ahî, fetâya ibadetlerini yapabilmesi için lazım olan dinin ibadet, iman ve muamelat ile ilgili bütün bilgileri öğretmeli,

– Ahî, fetâyı öyle yetiştirmelidir ki, başkaları fetâyı gördüklerinde, onu falan Ahî yetiştirdi dedirtmeli,

– Ahî, fetâya san'atının en küçük inceliklerini öğretmeli.

– Ahî, fetâyı karanlıktan aydınlığa götürecek ilme sahip kılmalı.

⁷ Burgazî, a.g.e., 1954, s. 127.

⁸ Burgazî, a.g.e., 1954, s. 128.

6. Şeyh'in Özellikleri

Şeyh, Ahî birliklerinin piri durumundadır. Şeyh, tasavvufî hayatla ilgili seyr-u suluk'unu tamamlamış şahsiyettir. O, vasıflarıyla mürebbi, mübelliğ ve muallim olma durumundadır. Ahiliği gerektiren bütün özelliklere sahiptir.

B. Ahiliğin Fonksiyonları

Ahîlik müessesesinin oluşumunda ve yayılış tarzında Yesevî tarikatı ve fütüvvet düşüncesi ile birlikte Fahreddin Razi'nin tedaris halkasının etkili olduğunu, Ahî Evren ile ilgili bölümde belirtmiştik. Gerçekte bir liderin müessese kurmasında en etkin rolü, onun düşüncesi oynar. Liderin fikirleri, müessesenin prensipleri ve görevleri haline gelir. İşte Ahî Evren'in telkin ettiği fikirler, Ahiliğin fonksiyonları haline gelmişlerdir. Ahî Evren'in sahip olduğu, gayenin tahakkuk ettirilebilmesi ancak çok fonksiyonlu bir teşkilatla mümkün olurdu. İşte bu sebeptendir ki Ahî Evren çok fonksiyonlu bir teşkilat oluşturma cihetine gitmiştir. Ahî Evren tarafından oluşturulan Ahîlik müessesesinin fonksiyonları, dinî-ahlâkî, askerî, siyasî, sosyal ve kültürel olmak üzere beş kategori şeklinde sıralanabilir.

1. Dinî Fonksiyonu

Ahîlik ortaya çıktığı ve yayıldığı devir itibarıyla tamamen bir tarikat görünümündedir. Bu devirde Anadolu'ya yerleşen bütün sosyal grupların vazifesi, yerleştikleri bölgeleri İslâmlaştırmaktır. Bu sebeple Ahiliğin bünyesinde toplananların gayelerinden birisi ve hatta diyebiliriz ki en önemlisi bu idi. Ahîlik müessesesinin bu fonksiyonunu icrâ ettiğini, esnaf teşkilatına dönüştükten sonra da görmek mümkündür. Ahîlerin, Ahîlik müessesesinde toplanmaları dinî bir gayenin icabıydı. O devrin teşkilatlarında görülen ortak

husus dinî fonksiyonlu oluşlardır. Bu sebeple Ahîlik müessesesi de, devrin teşkilatlanış modeline uygun olarak geliştirilmiş olup, dinî ayin ve erkâna ehemmiyet veriyordu.

Ahîlik müessesesine girişte ve yükselmelerde - *Fetâlıktan Ahîliğe, Ahîlikten şeyhliğe veya çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa*- bir takım dinî semboller ve ifadeler yer alıyordu. Ahîlik müessesesi dinî fonksiyonu itibarıyla bir ahlâk mektebi görevini yürütmüştür. Bu teşkilat, mensuplarına İslâm ahlâkını kazandırmaya çalışmıştır. Yapılan bütün faaliyetlerde doğruluğun aranması bunun başlıca göstergesidir. Ahîlik müessesesinin dinî fonksiyonunu ortaya koyan ifadeyi, Ahî'nin fetâyâ karşı olan görevlerinde görmekteyiz. Daha önce anlatıldığı gibi, Ahî fetâyâ dinî vazifelerini yerine getirmesi için dinî bilgileri öğretme durumundadır.⁹

2. Askerî Fonksiyonu

Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında çok önemli rol oynayan Ahîlik müessesesi, görevini ancak askerî hususları da bünyesinde toplamakla yerine getirebilirdi. Ahîler, cihat ülküsüne sahip oluşları sebebiyle askerî özelliklere de sahiptiler. Onlar, devlet fetihle meşgul olurken, içeride emniyet ve asayiş sağlıyorlardı. Ahîlik müessesesinin askerî fonksiyonu, Osmanlı Beyliği'nin devletleşmeden ve müesseseleşmeden önceki devrine rastlar. Uzunçarşılı, Ahîler beylikler döneminde askerî fonksiyon icrâ ettiklerini şu şekilde belirtir: "Bu beylikler dahilindeki Ahîlerin de askerî teşkilata benzer silahlı teşkilatları olduğu malumunuzdur... Mamafih bunlar, ordu kuvveti olmayıp, mahallî muhafaza kuvvetidir."¹⁰

⁹ Burgazî, a.g.e., 1954, s. 128.

¹⁰ Uzunçarşılı, İ.H., "Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri", Ankara, 1967, s. 204.

Ahilerin sahip oldukları askerî güç, nizâmî bir ordu kuvveti değildi. Ahiler, başlarında reisleri olduğu halde dahili karışıklıklara ve uclardaki ayaklanmalara karşı bölükler oluşturmuşlardı. Ahilerin askerî bir fonksiyon icrâ ettiklerini; Anadolu Selçukluları döneminde saltanat kavgalarında taraf olmaları, Moğol idaresi ve onları benimseyenlerle savaşmaları ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda faal rol oynamaları da ortaya koymaktadır.¹¹

3. Siyasî Fonksiyonu

Ahîlik Müessesesi ilk oluşumunda siyasî fonksiyonlara da sahipti. Ahîliğin, o devirde siyasî bir rol oynaması tabii bir durumdur. Çünkü, o devirde, sultanlar ve beyler güçlerini muhafaza etmek ve itibarlarını devam ettirmek için tarikat pîrlerinin güçlerinden istifade cihetine gitmekte idiler. Nitekim Ahî Evren de Anadolu'ya gelişinde sultanın iltifatına mazhar olmuştu. Siyasî otoritenin tam gelişmemiş olduğu dönemlerde ve özellikle Moğol istilaları sırasında, Ahîlik müessesesi karşımıza mahallî siyasî otorite olarak çıkar. İbn Batuta, seyahatnâmesinde bu durumu şöyle açıklar.

*"Bu ülke (Kayseri) törelerinden biri de, bir şehirde hükümdar bulunmadığı takdirde, Ahilerin hükümeti yönetmeleridir. Ahî, kudretli ölçüsünde geleni gideni ağırlar, glydirir, altına binek çeker, davranışları, buyrukları, binişleri ile aynen hükümdarı andırır."*¹²

Devlet otoritesinin zayıfladığı yerlerde Ahilerin siyasî fonksiyonu daha bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Osmanlı merkezî otoritesinin kuruluşu esnasında meydana gelen

¹¹ Köprülü, M.F., a.g.e., 1927, s. 153-160.

¹² İbn Batuta, a.g.e., 1971, s. 25.

yönetim kademelerinde genellikle Ahiler görevlendirilmiştir. Bu durum Ahilerin siyasi faaliyetlerdeki etkinliğini ortaya koymaktadır.¹³ Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu tamamlandıktan ve devlet müesseseleri oluşturulduktan sonra, Ahilerin siyasi tesirlerinin azaldığı, sadece esnaf kesiminde kısmen devam ettiği müşahade edilir.

Netice olarak; Ahiliğin siyasi fonksiyonu devrin şartlarına göre artmış veya azalmıştır. Merkezî idare kuvvetli olduğu zamanlarda Ahiliğin siyasi görevi zayıflamış, bunun zıddı durumlarda, yani merkezî idarenin zayıfladığı anlarda ise Ahiliğin siyasi fonksiyonu artmıştır.

4. Sosyal Fonksiyonu

Ahilik müessesesinin en önemli yönlerinden birisi hiç şüphesiz, yardımlaşma ve sosyal dayanışma yönüdür. Ahilik müessesesinde kuvvetli bir şekilde görülen sosyal yön, diğer tarikatlarda olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'e dayanmaktadır. Kur'an-ı Kerim, insanların iyilik üzerinde yardımlaşmaları ve kötülük üzerinde yardımlaşmamalarını öğütlemektedir. Bu sebeple sosyal yardımlaşma duygusu Ahilerde son derece gelişmiştir. Ahilerdeki sosyal dayanışma geleneği bazı bölgelerimizde günümüze kadar devam etmiştir.¹⁴ Ahilik müessesesinin sosyal fonksiyonu dinî inanç ve sembollerle belirlendiği için, bunlar arasında kin ve düşmanlık tohumlarının yeşerme imkânı bulunmamaktaydı.

Sosyal nizam aleyhinde faaliyetin olmayışı, ancak Ahiler arasında yaygın, dinî ve tasavvufî fikirlerden kaynaklanan, dayanışmacı ve başkasını düşüncü sosyal kaidele-

¹³ GÜLLÜ, S., "Ahî Birlikleri", İstanbul, 1977, s. 118.

¹⁴ Aksoy, M., "Gezek Geleneği", Töre Dergisi, Sayı 113, Ankara 1980, s. 41.

rin varlığı ile izah edebilir.¹⁵ Ahiliğin sosyal fonksiyonu, sosyal ahlâka dayanır. Ahiliğin ahlâkî prensipleri ferdiyetçi değil, bilakis ferdin toplum içerisinde şahsiyetini koruyacak şekilde toplumdur. Ahiliğin sosyal fonksiyonunun prensipleri gereğince ne fert cemiyete, ne de cemiyet ferde ezdirilmiştir. Ahiliğin sosyal dayanışma ruhu sayesinde, "... devletin hiç bir tesiri olmadan; şehir esnafı ve halkı, kendi kendisini idare ediyor, en küçük bir suistimal, yolsuzluk ve an'aneye aykırı harekete fırsat verilmiyordu."¹⁶

Ahiler, kendilerine uyanlara sosyal dayanışma ruhunu kazandırmak için, bunları müesseselerine bağlamışlar, kendi bünyelerinde yardımlaşma sandıkları kurmuşlardır. Ahiler aralarındaki dayanışma ve sosyalleşmeyi bütün faaliyetlerine yaygınlaştırmaya çalışmışlardır. Ahiliğin sosyal fonksiyonu dayanışma kadar kontrol özelliğindedir. Ahiler kendi kendilerini kontrol ederek toplum düzeninin korunmasına yardımcı olmuşlardır.

5. Kültürel Fonksiyonu

Ahilik müessesesinde kültürel faaliyetlerin olduğu bilinen bir husustur. Tezgah başında ve atölyelerde sanat öğrenen teşkilat mensupları, zaviyelerde de diğer eğitimlerini tamamlayıp, toplum içerisinde kabul edilebilir davranışlara sahip münevver ve itibarlı şahsiyetler oluyorlardı.

Ahiliğin kültür fonksiyonu eğitimin konusu olduğundan daha, geniş bir şekilde eğitim ile ilgili bölümde izah edilecektir.

¹⁵ Yaman, A., "Osmanlı Toplumunda Ticaret ve Zanaatın Organizasyonu", Gerçek Dergisi, Cilt II, Sayı 6, İstanbul, 1974, s. 29.

¹⁶ Turan, O., Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi", Cilt 2, İstanbul, 1969, s. 21.

Dördüncü Bölüm

**AHİLİK MÜESSESESİNDE
YÖNETİM**

İnsan Yönetimi İlkeleri

- Vizyon
- Güven
- Katılım
- Öğrenme
- Çeşitlilik
- Yaratıcılık
- Dürüstlük
- Topluluk

Robert H. Rosen

Birden fazla insanın varolduğu her yerde yönetim denilen olgu söz konusudur. Bu sebeptendir ki, birden fazla insanı kapsayan Ahî birliklerindeki yönetimi kavramak için yönetimin ne olduğunun tarifi gerekir. Yönetim, teşkilat amaçlarının gerçekleştirilmesine yönelik olmak üzere elde ki kaynakların belirlenmiş ilkelerle yerinde ve zamanında kullanılabilme sanatı olarak tanımlanabilir.

Yönetimin tanımından hareketle Ahî birliklerindeki yönetim anlayışının tarihi gelişim süreci içerisinde ele alınması gerekir. Böyle bir yaklaşım Ahîliğin yönetim anlayışının doğru anlaşılmasına zemin teşkil eder.

Ahîlik müessesesindeki yönetim anlayışının iki safha halinde incelenmesi lazımdır. Birinci safha, Ahîlik müessesesinin ortaya çıkışından itibaren Osmanlı Devletinin I. Murat dönemine kadar ki yönetim anlayışı, ikinci safha ise Ahîlik müessesesinin esnaf teşkilatına dönüştüğü dönemi kapsayacak şekilde olmalıdır. Bu iki safha arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır.

A. BİRİNCİ SAFHA: ZAVİYELERDE YÖNETİM

Ahîlik müessesesinin birinci safhasında yönetim tamamen mânevî otoriteye dayanır. Yönetim hiyerarşisini oluşturan kurallara teşkilatın içinde yer alan her fert mutlak olarak uyar. Kurallara uymayan teşkilattan ihraç edilir. Bu safhada yönetim zaviyelerde gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgili olduğu için, müessesede yönetimle ilgili üç terim ve üç kademe sözkonusudur:

- Fetâ (yiğit)

- Ahî

- Şeyh

Yukarıda izah edildiği gibi Burgazi Fütüvetnâme-si'nde bu yönetim tarzının tamamen mânevî bir otoriteye dayalı olduğu belirtilir. Ahîlik müessesesine yeni girenler yönetimde söz sahibi değillerdir. Fetâlar zaviyede kural koyucu olmayıp kurallara mutlak olarak uyma durumundadırlar. Bunlar, Ahîliğin şartlarını kazandıkları takdirde söz sahibi olabilirler. Ahînin şartlarını kazananlar Ahî olabilirler ve müessesenin yönetiminde söz sahibi olmaya başlarlar. Esasında müessesede yönetim kademelerine geçiş, liyakat ve vazifeye bağlılıkla, yani şeyhe teslimiyetle mümkün olur.

Ahîlikte yükselme yani yönetime gelme, kemale erme ile mümkündür. Fetâ, Ahî ve Şeyh üçlüsü arasında geçiş, kemale ermekle olur.

Yönetim kademelerini işgal edenler arasında mânevî farktan başka fark yoktur.

Zaviyeler döneminde Ahîlik yönetiminde yükselişin mânevîyata dayandığını Burgazi şöyle açıklar:

*"Yiğit ve Ahî ve Şeyh bu üçü birdir. Yiğitlik heves etmektir, Ahîlik başlamaktır ve Şeyh tamam olmaktır. Yiğit-sakal gelmektir, Ahî sakala ak düşmektir, Şeyhlik tamam pir olmaktır... Yiğitlik yola girmeye niyet kılmaktır, Ahîlik yola girip gitmektir ve Şeyhlik menzile girmektir."*⁴

Zaviyelerdeki yönetim tarzından; her kademedede bulunan kişinin, bir alt kademedekini yetiştirip üst kademeye ulaştırmasının hedef olarak seçildiği ve bunun, ananın evladını yönetip yetiştirmesi biçiminde tecelli ettiği görülür.

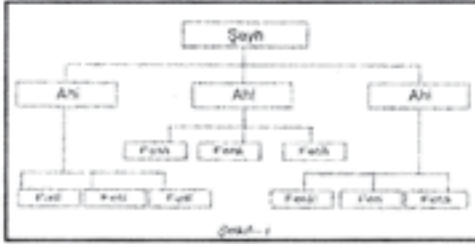
⁴ Burgazî, a.g.e., 1954, s. 113.

İbn Batuta, seyahatnâmesinde zaviyeleri anlatırken, zaviyelerde Ahî ve Fetânın bulunduğu bahseder.²

Bütün bunlar göstermektedir ki Ahilikte, yönetim zaviyeler döneminde, Fetâ, Ahî ve Şeyh üçlüsüne dayanır.

Ahîlik yönetiminde Şeyh zaviyelerin piri ve başkanı durumundadır. Şeyh, zaviyeler arasında yönetim birliğini sağlayan en üst yönetici durumundadır. Ahî ise Şeyhin zaviyedeki temsilcisidir. Ahî üstün vasıfları ile temayüz eden ve Şeyhe vekil olan Fetâ reisidir. Ahî, zaviyeyi Ahîlik kurallarını doğrultusunda yönetir. Fetâlar arasında görev dağılımını yapar ve Şeyhten aldığı emirleri kendilerine uygular.

Fetâlar ise Ahiliğe yeni girmiş ve yönetilen durumunda olan kitledir. Bunlar aldıkları emirler doğrultusunda yaşarlar.

B. İKİNCİ SAFHA: AHİLİĞİN ESNAF TEŞKİLATINA DÖNÜŞMESİNDEN SONRAKİ YÖNETİM ANLAYIŞI VE YÖNETİM KADEMELERİ

Ahîlik müessesesinin, Osmanlı İmparatorluğunun teşkilatlanması tamamlamasından sonra bazı fonksiyonları sona ermiş ve bir esnaf teşkilatına dönüşmüştür. Bu safhadaki teşkilatlanma tarzı loncaya benzemektedir.

² İbn Batuta, a.g.e., 1971, s. 8.

Bilindiği gibi loncalar, esnaf ve san'atkârların toplanıp işlerini görüştükları yerlerdir.

Loncalar; esnaf, tüccar ve san'atkârların davranışlarının, birbirlerine karşı tutumlarının, şikayetlerini ve bu şikayetlere hal çaresi bulma yollarının, tecziye ve terbiye usullerinin tesbit edildiği yerlerdir.³

Ahilerin meydana getirdikleri esnaf teşekküllerinde, yani lonca olarak da tabir edilen yerlerde, tasavvufi düşüncecinin ahlâk prensipleri ve yönetimi hâkim unsurdur.

Gerçi, bu prensiplerin giderek zayıflamış olduğu gözlenir. Ancak tamamen ortadan kalktığı görüşü ileri sürülemez.

Ahîlik esnaf teşkilatına dönüştükten sonra, fütüvvet yaşayışında görülen yönetim kademelerinin bazıları burada da varlığını devam ettirmiştir. Hatırlanacağı üzere Ahîliğin oluşmasında fütüvvetin de etkisi olduğu belirtilmişti.

Fütüvvet müesseselerinde ise bölgeden bölgeye farklılık olmakla beraber şu yöneticiler bulunmaktadır:⁴

- Kadı
- Muhtesib
- Şeyh
- Nakib
- Duacı
- Çavuş
- Yiğitbaşı
- Kethüda
- Kolbaşı

³ Pakalın, M.Z., "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü", Cilt 2, İstanbul, 1983, s. 369.

⁴ Ergin, O.N., "Mecelle-i Umûr-u Belediye", Cilt 1, İstanbul, 1337, s. 561.

- Yiğitbaşı
- Bölükbaşı

Fütüvvetteki yönetim kademelerinden bir kısmı Ahî esnaf müessesesinde de görülür.

Ahî esnaf müessesesinde yönetim hiyerarşik bir kademleşmeye göre olmaktadır. Yönetim kademelerinin her basamağı bir üst kademeye bağlar.

Yönetim dikey teşkilatlanma tarzına uygun bir şekilde oluşturulmuştur. Aynı şekilde denetim ve kontrol dikey olarak gerçekleştirilir.

İlk devirlerde Ahî esnaf teşkilatının yönetim kademesinde dokuz mevki bulunmakta idi.

Yönetim hiyerarşisinde mevkiler aşağıdan yukarıya şu biçimde sıralanır:⁵

1. Yiğitlik mertebesi
2. Ahilik mertebesi
3. Nakipler mertebesi
4. Nakipler mertebesi
5. Nakipler mertebesi
6. Nakipler mertebesi
7. Halife mertebesi
8. Şeyh mertebesi
9. Şeyh'ul-Meşayih mertebesi

Yönetim kademeleri ise şu şekilde şemalandırılabilir:

⁵ Yaman, A., a.g.e., 1974, s. 31.

Selçuklu devrinden, Osmanlı devletinin ilk kuruluş asrına kadar fazla bir farklılık göstermeyen Ahilik esnaf yönetim tarzının zamanla bazı değişikliklere uğradığı ve özellikle Osmanlı döneminde devletin daha sıkı kontrolüne girdiği görülür. Bu değişiklik-

lerden sonra yönetimden bazı kademeler çıkarılmış ve yönetime seçimle yönetici tayin edilme şekli benimsenmiştir. Yönetimdeki değişikliklerden sonra, yönetim zincirinde şu kademeler kalmıştır:

Yığıtbaşı

Kethüda

Nakip

Şeyh.

Kademeler şu şekilde şemalandırılabilir:

Bunlar seçimle işbaşına gelmekte ve ehl-i hibreden bir veya daha çok kişinin katılmasıyla esnaf heyetini meydana getirmekte idiler.⁶

İdare heyeti, bir

⁶ a.g.e., s. 32.

nevî komiteler yoluyla yönetim tarzının benimsendiğini gösterir. Bununla birlikte idare heyetinin üzerinde iki merci bulunmakta olduğu görülür. Bu merciler hükümetin temsilcisi olup, doğrudan doğruya yönetim faaliyetlerinde yer almamışlardır. Bunların görevi denetim ve ihtilafların giderilmesiyle ilgilidir. İdare heyetini denetleyen ve ihtilafları gidermeye çalışan kurumlar şunlardır:

- Muhtesiplik
- Kadılık

Ahî teşkilatının esas yönetim heyetini meydana getiren yöneticilerle denetleyici merci durumundaki muhtesip ve kadının vazifeleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir.

1. Yiğitbaşı ve Vazifeleri

Kethüdanın yardımcısı durumundadır. Esnafın itibarlılarından olanlardan seçimle tayin edilir. Yiğitbaşı olarak seçilen kişinin vazifesi kadılıkça da uygun görülüp, tasdik edilmesi gerekir. Esnafın meselelerini ve şikayetlerini halletmeye çalışan ilk merci durumundadır. Halledemediği meseleleri kethüdaya iletir.

Yiğitbaşının başlıca vazifeleri şunlardır:⁷

1. Kethüda ile esnaf arasındaki işleri takip etmek,
2. Esnafı kontrol edip, ihtilaf ve problemleriyle meşgul olmak, ilk planda esnafın karşılaştığı meseleleri halletmek,
3. Esnafı kethüda ile beraber mahkemede temsil etmek,
4. Ceza verilen esnafın cezasını infaz etmek,
5. Kendi esnafına alınan malzemeyi, esnaf arasında taksim etmek,

⁷ a.g.e., s. 33.

6. Usta olacak kalfaları tesbit etmek ve onların usta olabilmeleri için müspet kanaat bildirmek,
7. Ustalık merasimlerinde kethüdaya yardımcı olmak,
8. Kethüda olmadığı zamanlar onun işlerini yapmak.

2. Kethüda ve Vazifeleri

Esnaf, tüccar ve sanatkârların devletle olan münasebetlerini yürüten kişidir. Kethüdalar seçimle işbaşına getirilir. Kethüdalık, yiğitbaşılığında da olduğu gibi, kadı tarafından onaylanması icap eden bir mevkidir. Bir kişinin kethüdalığa seçilebilmesi için üç usta yetiştirmiş olması ve kıdemli usta olması şartları aranır. Aynı zamanda, kethüdası olacağı esnafın işini bilmesi de gerekir.

Kethüdalık yarı resmi bir görev olduğundan uzun süre boş bırakılamaz. Kethüdalığın boş kalması sakıncalar doğurduğundan, herhangi bir sebeple uzun bir zaman bu görevi yürütemeyecek olan, kadıdan izin almaları gerekir. Görevi yürütemeyeceklerin yerine yenileri tayin edilir.

Kethüda'nın görevleri şunlardır:

1. Esnafın bütün işlerine nezaret etmek,
2. "Gedlik" tabir edilen esnaflık ruhsatının intikalini sağlamak ve ustalık aletlerinin devir-teslimini yapmak,
3. Esnaf arasında çıkan ihtilafları halletmek,
4. Hükümetin emirlerini yiğitbaşı vasıtasıyla esnafa bildirmek,
5. Ceza vermek, kadılıkça verilen cezayı infaz etmek,
6. Usta olacakların merasim gününü tesbit etmek.

3. Nakip ve Vazifeleri

Esnaf, sanatkâr ve tüccarlar arasında şeyhin temsilcisi durumundadır. Nakiplik, fütüvvet geleneğinden kalma-

dır. Esnaf üzerinde kontrolörlük görevini yürütür. Gerektiğinde onlara kefil olur. Nakip, esnafın seçimi ile işbaşına getirilir. Nakip daha çok esnaf üzerinde dinî bir otorite durumundadır.

Nakibin görevleri şunlardır:⁸

1. Esnafı denetlemek,
2. Merasimlerde şeyhi temsil etmek,
3. Ustalık merasimlerinde dua okumak,
4. Yeni usta olacıklara peştemal kuşatmak,
5. Şeyhin istediği esnafı zaviyeye davet etmek,
6. Esnafın isteklerini şeyhe iletmek,
7. Zaviyenin hizmetlerine bakmak.

4. Şeyh ve Vazifeleri

Şeyh, Ahî esnaf teşkilatında tam bir otoriteye sahiptir. Esnaf kendi aralarında, büyük ve bilgili olanlardan şeyhini seçerdi. Şeyhliğe seçilecek kişinin mutlaka dindar olmasına özen gösterilir, dinî kusurları olanlar seçilmezdi. Şeyh, yiğitbaşı ve kethüdalar tarafından halledilemeyen meseleleri halleder, esnaf ve hükümet arasında temsilcilik yapar, hükümete karşı esnafın temsilciliğini yapar.

Şeyhin başlıca görevleri şunlardır:

1. Merasimlerde esnafa başkanlık etmek,
2. Kendisine getirilen suç ve hatalar hususunda, gerekirse ehl-i hibreden olanların reyleriyle cezalar vermek,
3. Esnafın hükümete karşı temsilciliğini yapmak,
4. Esnafa lazım olan malzemeyi temin etmeye çalışmak,
5. Esnaf ile ilgili sair işleri yürütmek.

⁸ a.g.e., s. 35.

Bu kademeye kadarki yöneticiler seçimle işbaşına getirilir. Bu sebeple, Ahî teşkilatında demokratik yönetim görülür. Ahî esnaf teşkilatında, başta tasavvufi hayat tarzından kaynaklanan özellikleri ile baskının olmadığı bir yönetim tarzının benimsendiği görülür.

5. Esnaf Heyeti ve Vazifeleri

Esnaf teşkilatındaki idare heyeti (*yönetim kurulu*) seçimle işbaşına gelen Yiğitbaşı, Kethüda, Nakip ve Şeyh'ten ve seçkin, sözüne itibar edilir, ahlâken ve sanat yönleriyle temayüz etmiş ustalardan oluşmaktadır.⁹ İdare heyetine seçileceklerin durumu Mecelle'de şöyle anlatılmaktadır:

"Heyeti idareye intisap edilebilmek için, beş seneden beri üstad sınıfında bulunmak, bir gûna mahkumiyeti olmamak, beynelesnaf (esnaf arasında) sadık ve emanet ve salahhal (iyi durum) ile mevsuf bulunmak, meşrut (şart olup), intihab edebilmek (seçebilmek) için de yalnız üstad sınıfında olmak labuddü (lazımdı)".¹⁰

İdare heyeti her ayın birinci ve üçüncü cuma günleri mütevellinin başkanlığında heyete ayrılmış bulunan odada toplanır.

Mütevelli başkanı onbeş gün içerisinde esnaf ile ilgili cereyan eden olayları ve borç para isteyen esnafın isimlerini heyete arzeder.

Heyet de gereken kararları alır.

Esnaf heyetinin başlıca vazifeleri şunlardır:¹¹

⁹ Barkan, Ö.L., "İktisap Kanunları", Tarih Vesikaları Dergisi, Cilt 1, İstanbul, 1942, s. 327.

¹⁰ Ergin, O.N., a.g.e., 1337, C. 1, s. 695.

¹¹ Yaman, A., a.g.e., 1974, s. 37; Çağatay, N., a.g.e., 1974, s. 146; Gürata, M., a.g.e., 1975, s. 104.

1. Esnaf arasında meydana gelen ihtilafları halletmek,
2. Kahyalar meclisine sunulacak hususları görüşmek ve karara bağlamak,
3. Üyelerin onbeş gün içerisinde görüp veya işittikleri konuları (*esnafıa ilgili*) görüşmek,
4. Borç para isteyenlerin durumunu görüşmek ve karara bağlamak,
5. Meslek ve ticaret ahlâkının korunması için gerekli tedbirleri almak,
6. Malın kalitesini kontrol etmek ve kalitesini yüksek tutmak,
7. Fiyatları tespit etmek,
8. Üretimde düşmeyi önleyici tedbirler almak ve bunları uygulamak,
9. Esnafı zarara sokacak fiyat hareketlerini kontrol etmek,
10. İstihsal için gerekli malları temin etmek,
11. Kalfaların, ustalığa yükseltilmesi durumunu görüşmek ve karara bağlamak,
12. Esnaf-hükümet münasebetlerini düzenlemek,
13. Mütevelliyeye esnaf ile ilgili tavsiyelerde bulunmak,
14. Borç para isteyenlerin durumunu tetkik için iki kişiyi görevlendirmek.

Muhtesip ve Vazifeleri

Muhtesip doğrudan doğruya Ahî birlikleriyle de ilgili olmayan ancak Ahî birliklerini de ilgilendiren bir yönetim birimidir. Mühtesiplik genel olarak toplum hayatının denetimi ile ilgilidir. Emr-i bi'l-Maruf ve Nehy-i anî'l-münker ile ilgili ayetlerden ilham alınarak oluşturulduğu bilinmektedir.

Muhtesiplik özellikle Ahilerin esnaf olarak icraatlarıyla ilgilenen ve mülki yönetim içinde yer alan mevkidir.

Muhtesip esnafın davranışlarını ve imalatını denetleyen, fertlerin mağduriyetlerini gidermeye çalışan ve mülki idarenin kendisine yüklediği görevleri yerine getirmeye çalışan kişidir.

Kadı ve Vazifeleri

Kadılık, muhtesiplik gibi doğrudan doğruya Ahî birliklerinin yönetim hiyerarşisinde yer almayan ancak genel yönetimin bir parçası olması hasebiyle Ahî birliklerini de ilgilendiren hukuki bir otoritedir. Özellikle Ahilerin kendi birliklerinde halledilemeyen meseleler veya Ahilerle birlikte başkalarını da ilgilendiren konular muhtesip tarafından kadılığa iletilir ve kadılık, ihtilafları yürürlükteki hukuka göre çözer. Kadılığın Ahî birliklerinin yönetimini ilgilendiren yönü, hukuk kurumu oluşudur. Muhtesiplik ve Kadılığın Ahî birliklerinin hukuki yönü ile ilgisini Claude Farrere'nin Anadolu'daki şu serüveni açık bir şekilde ortaya koymaktadır; Claude Farrere, Anadolu'nun bir köyünde alışveriş yapar ve pazarda ucuz bulduğu için sebze ve meyveden bolca alır. Kiraladığı eşeklerle aldıklarını teknesine götürmek üzere yola koyulur. Ancak, köyden gönderilen süvariler önünü keser ve onu tekrar köye götürür. Serüvenin geri kalan kısmını Farrere şöyle anlatmakta: "Döndük. Köyde, pazaryerinin ortasında, pazarın gürültüleri arasında beş altı beyaz sakallı bizi bekliyordu. Bunlar, kadı ve köyün ileri gelenleriydi. Hemen yerlere kadar eğilip selamlamakta fayda gördüm. En büyük ciddiyetle selamımı iade ettiler.

Ama bu selamın altında başka şeyler olduğunu seziyordum. Kadının arkasında bir sıra adam suçlu gibi dizil-

mişti; hepsi alışveriş ettiğim adamlardı. Hiç şüphesiz bu zavallılar, mallarını benim gibi kafir köpeğe sattıkları için alenen cezalandırılacaklardı. Yanlış anlamamışım. Kadı, eşeklerimdeki yükün hepsini indirtti. Sonra bütün aldıklarımı cins cins ayırttı; her cins ayrı ayrı tartıldı. Patatesleri bile saydılar. Tahmin edeceğiniz gibi itiraz etmeyi aklımdan bile geçirmiyordum. Bu durumu kötüleştirmekten başka bir işe yaramazdı. Tartı işi bitince, satıcılar birer birer heyetin huzuruna geldiler. Tek kelimesini anlamıyordum ama, şüphesiz sorular soruluyor, ithamlar yapılıyordu. Kadı, sert bir ifadeyle parmağını uzatmış, domatesleri, salatalıkları teker teker işaret ediyordu. Suçlular pişman bir halde suçlarını itiraf ettiler. Sonra bir küçük torba getirildi. Her satıcı kesesini açtı ve kadıya bir kaç kuruş ceza ödedi. Kadı aldığı paraları önündeki torbaya atmadan önce ince ince hesap ediyor, paraları kuruş kuruş sayıyordu. Herkes cezayı ödedikten sonra, torba kapandı ve ağız bükülerek bağlandı.

Sonra... Sonra... Hikaye inanılmaz bir gidiş almaya başladı. İyi dinleyin: Kadının bir işareti üzerine aldığım eşyalar, bir tanesi eksik olmamak üzere tekrar eşeklerime yüklendi. Ve kadı... Dinleyin... Duyun bunu... Ve kadı, nazik bir el hareketi ile bana izin verdiğini belirterek, kuruşlarla dolu torbayı bana verdi... Evet, bana verdi. Gözlerim faltaşı gibi açılmıştı. Aynı zamanda cami imamı olan kadı, çeşitli diller bilen muhterem bir zattı. Bildiği kadar Fransızcasıyla bana izahat verdi:

– Çünkü satıcılar sana sattıkları eşyalardan kâr ettiler... Evet... Yüzde on kazandılar. Halbuki yabancından kâr alınmaz...

Kitapta şöyle yazar: "Yabancıya misafirin gibi muamele edeceksin..."⁴² ifadesiyle anlatmaktadır.

Yukarıda anlatıldığı gibi esnaf (Ahiler)la ilgili hukuki ihtilaflar kadıya intikal ettirilir ve kişilerin mağduriyeti giderilir. Sonuç olarak muhtesiplik ve kadılık doğrudan doğruya Ahi birliklerinin yönetimi ile ilgili olmamakla birlikte genel yönetim ve hukuki yönlerini ilgilendiren denetim ve hukuk mevkileridir.

Ayrıca, muhtesip, kadı ile esnaf arasındaki vasıtayı sağlayan kişi durumundadır. Muhtesip bugünkü belediye zabıtaları gibi bir görev icrâ eder. Uzunçarşılı: "Kadının emrinde, mühtesib, yahut ihtisap ağası denilen bir büyük beledi zabıta memuru vardır ki, bunun vazifesi kadının verdiği hükümleri tatbik ettirmek ve çarşı ve pazardaki hayatın intizamını temin etmektir."⁴³ diyerek, muhtesibin fonksiyonunu ortaya koymaktadır.

C. ESNAFIN YAPTIĞI TOPLANTILAR

1. Büyük Kurul (Kahyalar Meclisi) Toplantısı

Kahyalar meclisi esnaf mütevellilerinin bir araya gelmelerinden oluşur. Büyük kurul başkanlığına birisi seçilir. Başkanlığa seçilenin vazifesi ömür boyu devam eder. Büyük kurul toplantılarını başkanının mütevellisi bulunduğu esnafın çarşısındaki lonca odasında yapar. Büyük kurul toplantısını her ayın son cuma günü yapar. Büyük kurul bir ay içerisinde ortaya çıkan ve Ahileri ilgilendiren konuları görüşür ve kararlar alır.

⁴² Claude Farrere, *Türklerin Mânevî Gücü*, (Çev: Orhan Bahaddin), Tercüman 10001 Temel Eser Serisi, İstanbul, tarihsiz, s. 161-167.

⁴³ Çağatay, N., a.g.e., 1974, s. 147.; Ergin, O.N., a.g.e., 1337, s. 698.

Büyük kurul başkanlık seçimlerinde müftü ve kadı bulunur ve seçimlerin usulüne uygun yapılmasını sağlarlar.

Büyük kurulun vazifeleri şunlardır:

1. Mütevellilerin (*esnaf heyeti reisi*) vazifelerini yapıp yapmadıklarını ve davranışlarını kontrol etmek,
2. İdare heyetlerinin toplantılarını takip etmek,
3. Mütevellilerin bildirdikleri durumları görüşmek ve karara bağlamak,
4. İdare heyetlerinin, esnaf arasında meydana gelip de halledemedikleri meseleleri hükümete veya mahkemeye intikal etmeden halletmeye çalışmak,
5. Büyük kurulun görüşlerini başkan vasıtasıyla hükümete bildirmek,
6. İdare heyetlerinin bildirdikleri hususları görüşerek tasdik etmek veya reddetmek,
7. Mütevelliler hakkında vaki olan şikâyetleri karara bağlamak,
8. Hükümetin esnaf hakkında aldığı kararları incelemek, esnaf adına hükümete görüş bildirmek,
9. Başkanın, görüşülmesinde fayda gördüğü hususları görüşmek,
10. Olağanüstü toplantılarda hazır bulunmak.

2. Ziyafet Toplantısı

Senede bir defa icrâ edilen bu toplantı, şehir dışında bir mesire yerinde yapılır. Memleketin her yerinde bulunan esnaf ve san'atkârların senede bir defa bir araya gelmeleri suretiyle gerçekleştirilen ve esnafın eğlenmelerine yönelik olarak gelenekleştirilen toplantılardır. Bu toplantıya hariciler ve dahililer denilen esnafın bütünü'nün katılması sağlanır. Hariçtekilerden kasıt, esnafın hasta, malul ve aciz ke-

simi, dahililerden kasıt ise sanatını devam ettiren usta, kalfa ve çıraklardır. Hariciler ve dahililer bir araya getirilerek sabah namazından sonra mesire yerine gidilir. Toplantı ve eğlence akşam vaktine kadar devam eder.

Ziyafet toplantısında yapılan faaliyetler şunlardır:¹⁴

1. Geleneksel yemek olarak, kuşluk vaktinde ciğer kebab, akşam vaktinde düğün çorbası, nohutlu et, pirinç pilavı, un helvası yenilmesi,

2. İkindiden sonra Hazreti Peygamber ve esnaf pirleri için mevlit okumak ve dua etmek,

3. İdare heyeti başkanı ve büyük kurul başkanının esnafa nasihat etmesi,

4. Esnafın birbiriyle tanışarak kaynaşmayı temin etmek için sohbet toplantılarını düzenlemek.

Ziyafet toplantıları, eğlence, tanışma ve kaynaşmayı sağlamak için düzenlenmiş olduklarından, bu toplantılarda esnafa ilgili kararlar alınmaz. Ziyafet toplantıları genellikle Mayıs ayı içerisinde ve cuma günleri dışında kalan bir zamanda düzenlenir.

3. Yıllık Genel Toplantı

Bu toplantı da, ziyafet toplantısı gibi, senede bir sefer icrâ edilir ve üç gün devam eder. Yıllık genel toplantılara 24 esnafın bütünü (varsa) iştirak eder. Bu toplantıya ayrıca şehrin âlimleri, kadı, mahallenin ihtiyar heyetleri, köylerin imamları, muhtar ve azaların da iştirak etmeleri sağlanır.

Misafirler zengin olan esnaf ve şehrin ileri gelenleri tarafından misafir edilir. Üç gün öğlen ve akşam yemekleri mesire yerlerinde toplu olarak yenilirdi.

¹⁴ Gürata, M., a.g.e., 1975, s. 105.

Toplantının Yapılış Şekli ve Faaliyetler:

1. Toplantı mesire yerinde yapılır,
2. Büyük kurul, yani kaHYalar kurulu icrâ edilir ve gereken davetiyeler onbeş gün önce çıkarılır,
3. Öğlen ve ikindi namazları beraber eda edilir,
4. Öğle yemeği namazdan sonra, akşam yemeği ikindi na-mazından sonra yenilir,
5. Öğlen namazından sonra ulema ve ileri gelenler kible cihetinde yüzleri toplantıya iştirak edenlere dönük olacak şekilde otururlar ve dua ederler,
6. Müftü ve hakimler özellikle kul hakları hakkında vaaz ve nasihatte bulunurlar.

Bu toplantılar cemiyetin önde gelen fertlerinin bütününe kaynaştırma gayesi ile icrâ edilir. Özellikle Ahilerin dışında kalanların iştirakinin sağlanmasına çalışılır. Yıllık genel toplantı belirli prensiplere bağlı olarak yapıldığından gayet nizam ve intizam içerisinde devam ettirilir.

4. Olağanüstü Toplantılar

Olağanüstü toplantı adından da anlaşılacağı üzere lüzum görüldüğü zamanlarda kaHYalar dairesinde icrâ edilir. Resmi makamlar tarafından ahalinin kaldıramayacağı işler teklif edildiğinde veya esnaf arasında devam eden ihtilafların görüşülmesi veya büyük kurulun kesinleşmiş bulunan kararlarının uygulanmasının engellendiği zamanlarda yapılır. Büyük kurul bu toplantıya her esnafın üstadı durumunda olan üçer kişilik heyetleri davet ederek durumu müzakere ve tetkik eder.

Toplantıda görüşülen mevzu hakkında fikir birliğine varıldığı takdirde büyük kurul başkanı, yanına iki mütevellî ve iki üstadı alarak, durumu yetkili mercilere iletir. Toplan-

tıda alınan kararlar yetkili mercilere anlatılır, hükümet ile ahali arasında anlaşmazlıkların giderilmesi için çalışılır. Şayet anlaşma sağlanırsa toplantıya son verilir, aksi durumda ise memleket toplantısına gidilir.

Olağanüstü toplantılar esnaf ile yetkili merciler arasında ortaya çıkan meselelerin görüşüldüğü bir toplantı şeklindedir.¹⁵

5. Memleket Toplantısı

Olağanüstü toplantı ile bir neticeye ulaşılmazsa daha büyük toplantı durumunda olan memleket toplantısına gidilir. Bu toplantı genellikle şehrin en büyük camisinde veya uygun bir mescitte icrâ edilir. Toplantıya bütün mütevelliler, üstadlar, eşrafın bütünü, âlimler ve meşayih davet edilir. Bu toplantıya adalet mekânizmasının başında bulunan müftü ve hakimler de davet edilir. Toplantıda genellikle daha önce olağanüstü toplantı ile yetkili mercilere kabul ettirilemeyen istekler ele alınır ve tekrar yetkililere iletilir. Kararlar geri alınmadığı takdirde dükkanların kapatılacağı ve durumun padişaha iletileceği bildirilir. Daha önce hükümet yetkilileri tarafından alınan kararlar geri alınır, toplantıya son verilir. Aksi takdirde durum mahkemeye intikal eder. Genellikle uyuşmazlıkla ilgili mahkemenin aldığı kararlara esnaf uyar.¹⁶

Sonuç olarak, Türk toplum yapısını derinden etkilemiş olan Ahiler gerek tasavvufî hayat şeklinde, gerekse Osmanlılar döneminde kendi kendini yönetecek, murakabesini yapacak, meselelerini halledecek veya gerektiğinde

¹⁵ Ergin, O.N., a.g.e., 1337, s. 701; Çağatay, N., a.g.e., 1974, s. 150; Gürata, M., a.g.e., s. 106.

¹⁶ Gürata, M., a.g.e., 1975, s. 107.

devletin yetkililerine iletecek idarî mekânizmasını kurmuş ve asırlar boyunca bu mekânizmasını devam ettirmişlerdir. Esasında Ahî birliklerinin yönetim ve denetim tarzı tahlil edildiğinde, yönetim ve denetimlerinin günümüzde de geçerli olan ve yönetim ilkeleri olarak ifade edilen umdelelere dayalı olduğu görülür.

D. ESNAF TEŞKİLATININ MALÎ VE SOSYAL YÖNÜ

Ahî teşkilatının en önemli yönlerinden birisi de, yönetim faaliyetlerinin ifâ edilebilmesi ve sosyal dayanışmanın sağlanabilmesi için gerekli özelliklere sahip malî hususlara malik olmasıdır.

Ahîlerin ilk önceleri kurdukları zaviyeler ve daha sonraları oluşturdukları birliklerin malî yönlerini de düşünmüşlerdir.

Başta zaviye masrafları ile ayende ve revendeye hizmet için yapılan harcamalar Ahîlerin kazançlarından zaviyeler için ayırdıkları meblağ¹⁷ ve zaviyeler için vakfedilen mülklerin gelirlerinden ibarettir.¹⁸

Belirtilen iki kaynaktan elde edilen gelirlerle zaviyeler, gelen gidenler ve diğer sosyal ihtiyaçlar için harcamalar yapıldı. Zamanla Ahî teşkilatının esnaf yönünün ağırlık kazanması ve yönetim şeklinin yeniden tanzimi neticesinde malî yapıda yeni bir yapılanmaya gidildiği görülür. Yeni yapılanmada hem yönetim giderlerinin düzenli bir şekilde karşılanması hem de esnaf arasında sosyal dayanışmayı sağlamak ve artırmak üzere esnaf sandıkları oluşturulmuştur.

¹⁷ İbn Batuta, a.g.e., 1971, s. 8.

¹⁸ Şahin, İ., "Ahî Evran Vakfıyesi ve Vakıflarına Dair", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, İstanbul 1985, s. 340.

1. Esnaf Sandığı ve Özellikleri

Her esnaf zümresinin yönetim giderleri ile aralarında yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamak üzere bir sandığın oluşturulduğu görülür. Sandığın gelir ve giderleri belirli bir murakabe ile gerçekleşir. Sandık, müteveli veya sandık vakfı yöneticisinin yönetiminde faaliyetini sürdürür. Sandık yönetimi olan müteveli, idari heyetine karşı sandığın gelir ve giderlerinden dolayı sorumlu idi.

Esnaf sandığının bünyesinde kese tabir edilen ve sandığa ait malzeme, akar para v.s. menkul veya gayri menkula ait evrakın saklandığı bölümler bulunmaktadır.

Sandıkta bölümleri oluşturan ve departmanların faaliyetlerini gösteren keseler şunlardır:

1. **Atlas kese:** Senetler ve kıymetli evrakın saklandığı bölüm,

2. **Yeşil kese:** Esnafa ait mülkün ve vakfın tapu senetlerinin saklandığı bölüm,

3. **Örme kese:** Belirli bir miktar paranın, yedek akçenin muhafaza edildiği yer,

4. **Kırmızı kese:** Nemaya, işlemeye verilen paranın senetlerinin muhafaza edildiği kese,

5. **Beyaz kese:** Her türlü gider belgeleriyle cari yıl hesaplarının bulunduğu kese,

6. **Siyah kese:** Vadesinde tahsil edilemeyen alacaklar, tahsili imkânsız hale gelmiş senetler ile bunlara ait evrakın bulunduğu kese. Sandığın faaliyetleri, bölümlerden anlaşılacağı üzere belirli bir nizam dahilinde icrâ edilirdi. Sandıkla ilgili yönetim ve bölümler şu şekilde şemalandırılabilir:

2. Sandığın Gelir Kaynakları

1. Esnafın te-berruları,

2. Çıraklıktan kalfalığa ve kalfalıktan ustalığa yük-

scilirken ustanın çırağı veya kalfası için verdiği teberru. Aynı teberruyu çırağın, kalfanın babası da yapabiliirdi.

3. Haftalık veya aylık olarak, esnafın gücüne göre toplanan hisseler. Bir nevi aidat durumundadır.

4. Orducu esnafı olarak ayrılan şahsın, çoluk çocuğu için toplanan paralar,

5. Nemadan elde edilen gelirler. Paranın işletilme-sinden elde edilen gelirler,

6. Müteferrik gelirler.

3. Sandık gelirlerinin Harcanma Şekilleri

1. Ticaret veya işyerini genişletmek isteyen esnafa verilen borçlar,

2. Ramazan aylarında ahali için yapılan masraflar,

3. Esnafın hali vakti yerinde olmayanlara yapılan kar-şılıksız yardımlar,

4. Vefat eden esnaf için yapılan cenaze giderleri,

5. Felakete uğrayan esnafa yapılan yardımlar,

6. Esnaftan fakir olanların hastalık masrafları,

7. Evlenecek olan fakir ve kimsesiz gençlere yapılan yardımlar,

8. Devlet merasimlerine katılan esnafın tezyini için yapılan harcamalar,

9. Mütferrik masraflar,

10. Onarım giderleri, âlimlere diğer din adamlarına yapılan yardımlar, vergiler, yaz mevsiminde kullanılan sebil sular ve kâr bedelleri.¹⁹

4. Esnaf Teşkilatının Üyeleri

Esnaf birliklerine kayıtlı yani esnaf teşkilatının üyeleri olup, yönetilen durumundakiler iki ana gruba ayrılmaktadır. Birinci grup herhangi bir sebepten dolayı fiili olarak çalışma hayatının dışında kalanlar ki, bunlara hariciler denilir. İkinci grup ise fiili olarak çalışma hayatı içinde bulunanlar, bunlara da dahililer denilir.

4.1. Hariciler

Üç gruba ayrılmaktadır; emekliler, malüller, sakatlar.

1. **Emekliler:** Esnafın ihtiyar kesimi olup, hali vakti yerinde olanlar dükkanlarını kalfaları vasıtasıyla idare etmeye devam edenlerdir.

2. **Malül:** Bunlar da esnafın ihtiyar üstadlarıdır. Yalnız bunların kalfaları vasıtası ile işletecek dükkanları bulunmadığından, muhtelif masrafları esnaf sandığı tarafından karşılanır.

3. **Sakatlar:** Esnafın herhangi bir kesimine mensup (*üstâd, kalfa, çırak*) iken, sakat kalan veya iyileşemeyecek bir hastalığa yakalananların oluşturduğu gruptur. Bunlara esnaf sandığından yardım edildiği gibi diğer üstad ve kalfalar da yardım ederler.

4.2. Dahilliler

Bunlar dört gruptan oluşur: Yamak, çırak, kalfa, üstad.

¹⁹ Ergin, O.N., a.g.e., 1337, s. 704.

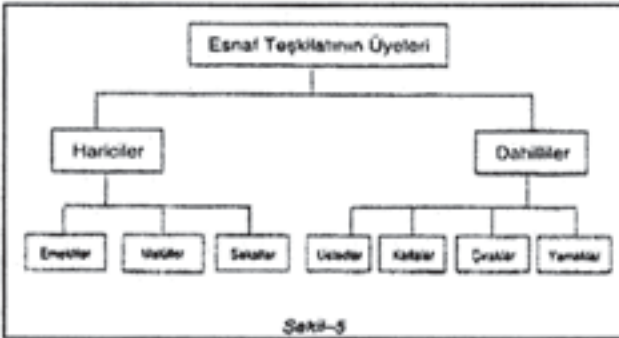
1. **Yamak:** On yaşından küçüklerin oluşturduğu kesim. Bunlar ücretsiz çalıştırılır ve işe devamlılıkları aileleri tarafından sağlanır.

2. **Çırak:** Belirli bir müddet yamak olarak çalışanlar bir törenle çıraklığa kabul edilir ve bunlara haftalık verilir.

3. **Kalfa:** Üç yıl çırak olarak çalışanlar, çalıştıkları san'at dalında maharet kazanmaya başlarlar. Bunlar idare heyetinin odasında debdebeli bir merasimle kalfalığa alınır. Bu merasim de idare heyetinin tamamı hazır bulunur. Diğer üstadlar da davet edilir ve en kıdemli kalfa bu merasimde rehberlik ve hizmet eder.

4. **Üstad:** Üstad olabilmek için kalfanın üç yıl kalfalık etmiş olması ve bu zaman zarfında herhangi bir şikayetin vaki olmaması, kendisine tevdi edilmiş vazifeleri zamanında tam yapmış olması, san'ata bağlı olması, müşteriye iyi muamelede bulunması, diğer kalfalarla iyi geçinmesi ve özellikle çırak yetiştirmeye ehil olmasına dikkat edilir.

Bu şartları taşıyan belirli bir merasimle ustalığa yükseltilir. Ahî birliklerinde yönetilen durumundaki topluluk üyeleri şu şekilde şemalandırılabilir:

Şekil-5

5. Teşkilat Üyelerinin Cezalandırılması ve Ceza Şekilleri

Ahî birliklerinde cezalandırmanın, zaviyeler döneminde birlikten uzaklaştırma şeklinde gerçekleştirildiği bilinmektedir. Birliklerin bazı fonksiyonlarını kaybetmesi ve meslekî teşekkül haline dönüşmesiyle esnaf zümrelerinin cezalandırılması esnaf idare heyeti tarafından tesbit edilir ve verilen cezalar Yiğitbaşı (*Çavuş*) tarafından yerine getirilir, yani icrâ edilir. Suçun cinsine ve ağırlığına göre cezaları ya esnaf heyeti olan yönetim kurulu ve büyük kurul tarafından ya da kadılar tarafından verilir. Çok az da olsa bazı suçlar sadrazama kadar intikâl ettirilir ve cezaların sadrazam tarafından verildiği vaki olur. Suçun nevine göre şu cezalardan biri verilirdi:²⁰

1. Geçici olarak meslekten men etmek,
2. San'attan tamamen uzaklaştırmak,
3. Dayak cezası,
4. Para cezası,
5. Yolsu cezası (*medeni münasebetlerin kesilmesi*),
6. İkaz ve ırsihat,
7. Hapis cezası,
8. Malların mî sadere edilmesi.

²⁰ Yaman, A., a.g.e., 1974, s. 39-40.

Beşinci Bölüm

AHİLİK MÜESSESESİNDE
EĞİTİM

Ahî birliklerinin en önemli özelliklerinden birisi de mensuplarına bir mesleği ve ortak davranışlar örüntüsünü kazandırmayı hedefleyen kurumlar olmalarıdır. Bu özellikleriyle Türk Eğitim tarihinde mümtaz bir yer almışlardır. Ahî birliklerinin ortaya çıkışlarından itibaren eğitim ve öğretim faaliyetlerinde buldukları ve mensuplarını eğittikleri bilinmektedir. Ahî birliklerinin eğitim öğretim faaliyetlerinin tahlil edilmesi, eğitim tarihimizin bir yönünün aydınlanmasını sağlayacağı gibi, günümüzün eğitim faaliyetlerine de ışık tutacağı rahatlıkla ileri sürülebilir. Ancak, Ahî müesseselerindeki eğitimin amacının, metodlarının, vasıtalarının, hangi çevrelerde yapıldığının izah edilebilmesi için eğitimden neyin kastedildiğinin bilinmesi gerekir. Bu sebeple eğitimin tarifinden hareket edilmesi gerekmektedir.

Eğitim kelimesi yerine eskiden Türkçede terbiye kelimesi kullanılırdı. Arapçadan Türkçeye geçen terbiye kelimesi;

"a) Artmak, çoğalmak,

b) Olmak, meydana gelmek, çocuğu yetiştirmek, geliştirmek, büyütüp beslemek,

c) İslah etmek, düzeltmek, idare etmek, işini gözetmek, şekil vermek"¹ anlamlarına gelmektedir.

Sözlükte ise eğitim; *"Bellî bir amaç için gereken bilgileri verme işi, talim, tedris, tedrisat"² olarak tarif edilmiştir. Eğitim ve öğretim birbirini tamamlayan bazen biri diğere irca edilen tedris ile ilgili iki mefhum olarak literatürde*

¹ Bayraktar, M.F., *"İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri"*, İstanbul, 1984, s. 1.

² T.D.K., *"Türkçe Sözlük"*, Ankara, 1974, s. 257.

yer alır. Eğitim daha çok tavır, davranış, karakter ve bunlara esas olan değerler nizamı ile ilgili olduğundan; "*insan'ın davranışlarına tesir etme sanatı*"³ Öğretim ise ferde bilgi ve beceri kazandırma ameliyesidir. Yukarıda belirtildiği gibi, eğitim ve öğretim birbirini tamamlayan iki kavramdır.

Bununla birlikte bazen eğitim, öğretimi de kapsayacak şekilde geniş olarak tarif edilmektedir.

İki kavram nasıl tarif edilirse edilsin eğitimsiz bir öğretim düşünülemeyeceği gibi, öğretimsiz bir eğitim de düşünülemez. Dolayısıyla "*toy*" olarak doğan insanı "*kâmil*" hale getirmek için yapılan bütün faaliyetler eğitimin konusunu teşkil eder.

Bu çerçeve içerisinde Ahî eğitim ve öğretimini incelediğimizde karşımıza genel olarak; İslâm eğitiminin prensipleri, faaliyet sahası, gayesi ve vasıtaları çıkar.

Ahî müessesesinin eğitimi de, İslâm eğitiminin bütünlüğü içerisinde değerlendirilmelidir. Ahî eğitimi, bilenin bilmeyenin elinden tutması biçiminde karşımıza çıkar. Buradan hareketle Ahîlik eğitimi, İslâm dinî esaslarına uygun olarak ferdin fikirlerinin geliştirilmesini davranış ve duygularının tanzimini hedefleyen, fikir ve düşüncede, söz ve fiilde, usul ve nizamda tutarlı olan, kısaca dünya ve ahirette mutlu olmayı gaye edinen İYİ İNSAN yetiştirme sanatı olarak tarif edilebilir.

Ahî müessesesinin eğitim ve öğretim faaliyetlerinin ehemmiyeti ancak yukarıda çizilen çerçevede değerlendirilmekle kavranabilir.

³ Gökdemir, A., "Eğitime Dair", Ocak Dergisi, Sayı 3, Ankara 1972, s. 8.

A. EĞİTİM VE ÖĞRETİMİN AMAÇLARI

Esasında Ahilik müessesesinin önemi, onun verdiği eğitim ve öğretimin amaçlarının ortaya konulmasıyla daha iyi bir şekilde anlaşılır. Özetle, Ahî müessesesinin eğitim ve öğretiminin amaçları şöyle sıralanabilir:

- İnsanı mükemmelleştirme,
- Çocuğu hayata hazırlama,
- Davranışlarında dengeli hareket etmesini bilen, çevresine uyum sağlayabilen ve başkalarının haklarına riayet etmesini bilen insan yetiştirme,
- Mensuplarını bir mesleğe sahip insanlar olarak yetiştirme.

Kısaca, Ahî eğitiminin esas gayesi dünya ve ahirette mesut ve bahtiyar olacak insan yetiştirmek ve fertlere bu noktaya eriştirecek hususiyetleri kazandırmaktır.

Fütüvvetnâmeler incelendiğinde de yukarıda belirtilen özelliklerin gaye edinildiği ortaya çıkmaktadır. İnsanın mükemmelleşmesini sağlayan ve özellik olarak kabul edilen değerler fertlere mutlaka benimsetilmelidir. Bu değerler;

- Doğru olma,
- Emanet sahibi olma,
- Hakka saygı gösterme,
- İbadet etme olarak sıralanabilir.

Bahsi geçen değerler, bir fütüvvetnâmede, fetânın özellikleri olarak şu şekilde ifade edilmektedir: "Fetânın ahlâk bakımından yüce, va'dinde doğru, şalvarı temiz (*namuslu*) olması, hükümlerinde insafı elden bırakmaması, malı haram olanın malına hiyanet etmemesi, iki yüzlü, iki

dilli olmaması lazımdır. Fetânın üç şeyi bağlanır, üç şeyi açılır: Gözü haram olan şeylere, ağız günah olan sözlere, eli zulümlere bağlanır. Kapısı konuklara, kesesi kardeşlerinden ihtiyacı olanlara, sofrası bütün açlara açılır.⁴

Buna göre Ahî müessesesinin gayelerinden biri, insanı mükemmelleştirmektir. Bunun yolu doğruluk, emanete riayet, takva, ibadet etme ve zinayı terkten geçmektedir.

İnsanın mükemmelleşmesini, eğitiminin gayelerinden birisi haline getiren Ahilik, fütüvvet edebini, ihvanının (*kardeşlerin*) haklarına riayet ile izah eder. Eğitim amaçları açısından fütüvveti Necm-i Zerkub şöyle açıklamaktadır:

"Fütüvvet üç kısımdır. Birincisi, dill kötü söz söylemekten, gıybet ve bühtandan korumak ve bunları bıraktıktan sonra da Ulu Tanrıyı çok anmaktır... İkincisi, gönül fütüvvetidir. O da gönlünü Tanrı için sınık bir hale getirmek, nekesliği bıraktıktan sonra cömert olmak... Üçüncüsü, göz fütüvvetidir. O da haram yüzleri görmekten, onlara bakmaktan gözü korumak..."⁵

Ahilik müessesesinin gayelerinden birisi de çevre ile uyumla ilgilidir. Mensuplarına çevreye intibak edebilme özelliklerini kazandırmayı gayeleri arasında gören Ahilik, bunun ancak haklara riayet etmekle mümkün olacağını telkin eder. Ahilik anlayışına göre haklar dört gruba ayrıştırılabilir:⁶

- Allah'ın hakları,
- Peygamberin hakları,
- Meleklerin hakları,

⁴ Gölpınarlı, A., a.g.e., 1950, s. 209.

⁵ a.g.e., s. 240.

⁶ a.g.e., s. 252-253.

– İnsanların hakları, (*insanın hakları ise ana-baba, arkadaş, hoca v.s. haklarıdır.*)

Ahî müessesesinin eğitim amaçlarından birisi de ferdin dengeli hareket etmesini sağlamaya yöneliktir. Dengeli davranış, organların ve duyguların yaratılış hikmetine uygun hareketleriyle sağlanır. Ahilik müessesesi mensuplarının dengeli davranışlar içerisinde olmalarını sağlamayı bir eğitim amacı olarak benimser ve uygun ortam hazırlama çabasına girer.

Ahî eğitimde organ ve duyguların hareket tarzları fütüvetnâmelerde geniş yer tutar.

Bunlar, fütüvetnâmelerin adab bölümlerinde izah edilmiş ve bunların kazandırılması ahlâkî eğitimin bir parçası haline getirilmiştir. Bunlar, "*Ahîliğin adabı, görgü kuralları*" bölümünde geniş olarak izah edilmiştir.

Ahilik müessesinin amaçlarından birisi de çocuğun hayata hazırlanması ile ilgilidir. Hayata hazırlama iki yönlüdür. Birinci yön, çocuğuna başkasına muhtaç olmadan hayatini devam ettirebilecek bilgi ve becerileri kazandırmakla ilgilidir. İkinci yön ise, bilgi ve becerilerin yerinde kullanılması, yani terbiye ile ilgilidir.

Ahî müesseselerinde bilgi ve beceriler ferde işbaşında kazandırılır. Kişinin bir usta ve ya bir üstad yanında yetişmesi, mürebbi (*terbiye edici*) siz yetişmesinden daha uygun bir tavır olarak kabul edilir. Genel olarak bu kabul üstadı olmayanın iyi yetişemeyeceği mesleğini tam olarak kavrayamayacağı, meslekî maharetleri kazansa bile ahlâkî davranışlarla, meslekî maharetleri mezcedemeyeceği anlayışından kaynaklanmaktadır.

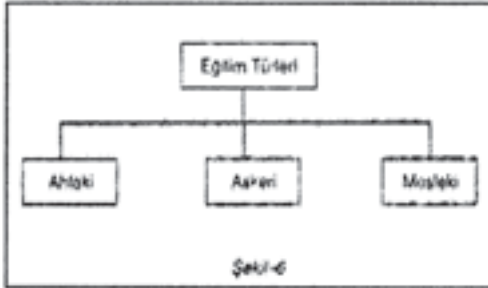
B. EĞİTİM TÜRLERİ VE METODLARI

Ahî müesseselerinin ilk yayılışlarında üç yönlü eğitim faaliyetinin gerçekleştirildiği görülür. Bunlar, Ahî eğitiminin türlerini oluşturmaktadır. Ahîlik müessesesinde eğitim türleri, teşkilatın fonksiyonlarıyla yakından ilgilidir. Daha önce izah edilen fonksiyonlara göre, Ahîlik müessesesindeki eğitim türleri şu şekilde sıralanabilir:

- Ahlâkî eğitim,
- Askerî eğitim,
- Meslekî eğitim.

Osmanlı devletinin tamamen müesseseseleşmesinden sonra, birliklerde gerçekleştirilen eğitim türlerinden askerî eğitim ortadan kalkmıştır. Ahîlik müessesesinde en ağırlıklı eğitim türü ahlâkî olanıdır.

Çünkü, Ahîliğin esas gayesi üstün insan yetiştirmedir. Üstün olma ise ancak ahlâkî eğitim ile sağlanabilir. Eğitim türleri şu şekilde şemalandırılabilir:

Ahîlik müessesesinde uygulanan eğitim metodları eğitimin türüne göre değişmektedir. Eğitim türlerine göre metodlar şu şekilde sıralanabilir.

1. Ahlâkî Eğitim ve Metodlar

Ahlâkî eğitim ile Ahiliğin prensipleri olan özelliklerin kazandırılması gaye edinilmiştir. Ahlâkî eğitim ile ferдин cemiyet içinde ve dışında nasıl davranması icabettiği ve hangi özelliklere sahip olması gerektiği öğretilir. Ahiliğin ahlâkî eğitiminin hedefi iyi insan yetiştirmektir. İyi insan olmanın yolu; bilmek ve bildiğini uygulamaktan geçer. İnsan, fikrini, zihnini, duygularını ve organlarını yaratılış gayesine uygun bir şekilde kullanmayı bilir ve bilgisini uygularsa o üstün bir şahsiyet kabul edilir. İşte, Ahilik müesseselerinde gerçekleştirilen ahlâkî eğitimden amaç mensuplarına bunları kazandırmaktır. Ahlâkî eğitimi kazandırmak için şu metodlar uygulanmıştır:

- Tedric,
- İsticvab,
- Örnek şahsiyetler gösterme,
- Nasihat etme,
- Telkin,
- Darb-ı mesel ile eğitim.
- Emr-i bi'l-maruf nehy-i anil-münker
- Semâ

Bütün bu metodlar yerine göre kullanılmıştır. Ahiliğin ahlâkî eğitiminde, herkesin anlayacağı bir tarzda hitab edilmiş ve bütün fertler üstün insan durumuna getirilmeye çalışılmıştır.

1.1. Tedric

İnsan tabiatına uygun bir şekilde, bilgilerin basitten karmaşıklığa, kolaydan zora, azdan çoğa doğru azar azar verilme şekline denilir. İnsan, yaratılışı itibarıyla yeni bilgileri yavaş yavaş öğrenme melekeseine sahiptir. Aynı şekilde

kötü alışkanlıkların da terki ancak yavaş yavaş olmaktadır. İşte bu sebeple Ahilik müessesesinin ahlâkî eğitiminde bu metod uygulanmıştır. Tedric metodu ile Fetâ'ya yani Ahilik müessesesine yeni girenlere yeni bilgiler kazandırılmış ve varsa kötü alışkanlıkları ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Zaviye ve işyerine yeni girenlere başta en basit bilgiler öğretilir ve en basit işlerden başlanır idi. Böyle bir davranış ile hem kişiye zaviye ve işyeri sevdilir, hem de öğretme gerçekleşmiş olurdu. Tedric metodu ile Ahilik müessesesine yeni girenlerde varsa mevcut bulunan kötü alışkanlıklar ortadan kaldırılmaya çalışılırdı. Bunun için ilk önce kötülüğe sebep olan şeylerden başlanır. Tedric metodu sadece pratikte değil, teorik derslerde de uygulanmış ve öğretime en basit dinî bilgilerden başlanılmıştır.

1.2. İsticvab (soru-cevap)

Bu metod daha çok teorik olarak okutulan derslerde uygulanmıştır. Zaviyelerde okutulan dersin özelliğine göre konu öğrencilere yani fetâlara bildirilir, fetâlar konuyu dersten önce hazırlar ve böylece konu karşılıklı bir şekilde tartışılarak işlenir.

Soru cevap metodu Hz. Peygamber tarafından kullanılmış ve teşvik edilmiştir. İşte Ahiler bunun için bu metodu kullanmışlardır. Genel olarak isticvab metodunun iki faydası bulunmaktadır:

- Muhatabın dikkatini konu üzerine çekmek,
- Muhatabın bilgisini ölçerek, öğreteceğini muhatabın bilgisini dikkate alarak öğretmek.

İsticvab metodunun faydalı olması için soruların rastgele değil, muhatabı uyaran, zihni mevzuya hazırlayan, yönlendiren özelliğe sahip olmaları gerekir. Özellikle terbi-

ye ocakları durumunda olan Ahî zaviyelerinde bu yöntemden geniş bir şekilde istifade edilmiştir.

1.3. Örnek Şahsiyetler Gösterme

Ahîlik müessesesinin ahlâkî eğitiminde çok kullanılan metodlardan birisidir. Bu yöntemde kazandırılmak istenilen davranışlar hangi şahsiyette temayüz etmişse o örnek gösterilir ve fetânın o şahsiyet gibi olması istenir. Özellikle, Hz. Peygamberin insanlara numune-i timsal olarak gösterilmesi bu metodun kullanılmasını kolaylaştırmıştır. Bu metod şu misalle de izah edilebilir. Hz. Ebubekir doğruluğun, Hz. Ömer adaletin, Hz. Osman hoşgörülülüğün ve yumuşak huyluluğun ve Hz. Ali ise cesaretin timsali olarak kabul edilmektedir. İşte Ahîlik müesseselerinin gerçekleştirdiği ahlâkî eğitimde bunlar örnek şahsiyetler olarak gösterilir ve fetâyâ bu şahsiyetlerin davranışları hedef olarak gösterilir. Bu metodun Ahî müesseselerinde kullanıldığının bir delili de şudur: Her sanatın bir kurucusu olduğu ve onun, o sanatı en iyi icrâ ettiği fetâlara belirtilir ve öğretilir. Fetâlar, tezgah başında ise kendisini eğiten en yakın şahsiyete benzemeye çalışır. Bu metod insan tabiatına uygundur. Çünkü, insanlar genelde üstün şahsiyet olarak kabul edilenlere benzemek istemektedirler.

1.4. Nasihat Etme

Ahî müessesesinde uygulanan ahlâkî eğitim metodlarından birisi de nasihat etmedir. Nasihat etme metoduna genelde Ahî müessesesinin prensiplerinden birisinin terki veya kötü bir davranışta bulunulduğu takdirde müracaat edilir.

Nasihât etme, kötü olarak görülen bir hatanın düzeltilmesi gerektiğini bildirme usulüdür.

1.5. Telkin Metodu

Telkin metodu bir şeyin fazla tekrarına dayanır. Ahilik müessesesinin prensipleri genelde telkin metodu kullanılarak öğretilirdi. Bir davranış ne kadar tekrar edilirse o derecede alışkanlık haline gelir.

Telkin metodunda, telkinde bulunanın şahsiyeti çok önemlidir. Bu sebeple Ahilik müessesesinde telkin metodunu daha çok üstün vasıflı şahsiyetler kullanmışlardır. Telkin metodu iknaya dayanır.

Telkin metodu da, diğer metodlar gibi Kur'an-ı Kerim'den alınmıştır. Kur'an ayetlerinde telkin edilen bir olay farklı surelerde tekrar edilmektedir.

1.6. Darb-ı Mesel (*Misal Getirme, Temsil ile Anlatma*)

Ahî ahlâk eğitiminde takip edilen bir diğer metod da darb-ı mesel dediğimiz benzetmeler ile konunun anlatılmasıdır. Bu metod zaviyede anlatılan şifahî konularda çok kullanılmakta idi. Çünkü, bu usul tasavvufî eğitimde geçerlidir. Bu metodla ilgili olmak üzere bir fütüvetnâmede şu temsili hadise anlatılır:

"Meğer bir zamanda bir ulu Ahî varudî, birkaç kişiler ana hizmet kularudî. Bir oğlancık dahi varıdı, Ahî ol oğlancığa koy izzet kularudî. Ol yanundağı kişiler malûl oldular: Andan Ahîye ayıtdılar: Bu cümlemize terbiye kılansun, illâ ona katı izzet idersun dediler. Ahî, bunların herbirinin eline bir kuş virdi, ayıtdı: Varın (her) biriniz bir halvet içinde hiç kimse görmesin boğazlan dedi. Pes herbiri bir yirde boğazladılar, getirdiler. Ol oğlan alub gittiği kuşu geri diri getürdü. Ahî ayıttı. Neyiçün sene boğazlamadın, diri

getirdun didi. Oğlan aydur: Her kanda kim vardumısa gördüm kim Tangrı orda nazırdır, cihanda hiç halvet yir yokdur. Ahî aytdı: Her gördünü mi ben ana izzet ettiğim nedendir, bunda çok kabiliyet ve anlamaklık vardır.”⁷

Bütün fütüvetnâmelerde darb-ı mesellere rastlamak mümkündür.

1.7. Emr-i bîl-maruf, nehy-i an'il-münker

Bu metod iyiliği emretme, kötülükten sakındırma metodudur. Ahî fetâda veya fetâ başka bir fetâda bir kötülük gördüğü takdirde o kişiyi uyaracak ve kötülüğü ortadan kaldırmaya çalışacaktır. Bu metod diğerlerine nazaran biraz farklılık gösterir. Maruf emredildikten sonra davranış düzeltilmezse, davranış nehy-i an'il münker ile ortadan kaldırılmaya çalışılır. Bu metodun kullanılmasının sebebi, iyiliğin emredilip, kötülükten sakındırma vazifesinin Ahiliğin şartları arasında görülmesidir.⁸

1.8. Semâ

Ahîlik müessesesinin eğitim metodlarından birisi de semâ denilen eğlencelerdir. Ahî zaviyelerinde semâ ve raks olduğunu İbn Batuta seyahetnâmesinde belirtmektedir.⁹

Ahîlerin semâ ve raks denilen eğlenceleri gerçekleştirdiklerini ve hatta mevlevilerin de bu ayinlere katıldıklarını Menakib'ul-Arifin'de okumaktayız.¹⁰ Ahîlik müessesesinde semâ ve raks bir eğlenceden çok, bir eğitim metodudur. Semânın bir eğitim metodu olarak kullanıldığı ve Ahîlerin

⁷ Burgazî, a.g.e., 1954, s. 128-129.

⁸ Gölpınarlı, A., a.g.e., 1950, s. 217.

⁹ İbn Batuta, a.g.e., 1971, s. 16.

¹⁰ Ahmet Elîakî, a.g.e., 1973; Burgazî, a.g.e., 1954, s. 128.

onunla gönül rahatlığına erdiklerini belirten Burgazî bunu şöyle izah etmektedir:

"Semâ ki arifler anda zevk u safa bulur, canun rahatudur-ki ol nağmeyi aşıkların canı işidür, kuş gibi uçar cilve urur dosttan yana. İmdi semâ canun katığıdur, gönül arzusudur. Ve gökler ve firıştelerün bile semâ içindedür. Şeş cihat (*altı yön*) her lahza cümbüştedür.¹¹

Burgazî bu ifadesiyle semânın bir gaye ile yapıldığını ve semâ ile Ahilerin eğitildiklerini ortaya koymaktadır. Tasavvufi hayat mektebi kabul edilen tarikatların bir kısmında semâ metodu, nefis eğitimi (*terbiyesi*)nde kullanılan bir yoldur. Bu yol, Allah'a ulaşma ve kavuşma yollarından biri kabul edilmektedir.

2. Askerî Eğitim ve Metodu

Ahilik müessesesinin askerî eğitimi olduğu devreler, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devletinin ilk asrına tekâbul eder. Bu dönemlerde Ahilik müessesesinin askerî fonksiyonu devam etmektedir. Ancak, Osmanlı Sultanlarından I. Murad döneminde, bu müessesenin "*eli bayraklı, beli kuşaklı*" tabir edilen kısmı yeniçeriliğin temelini oluşturacak bir yapıya dönüştürülmüş ve birliklerin askerî fonksiyonu sona erdirilmiştir. Bununla birlikte Ahî birliklerinin askerî talim tarzlarının inceleme konusu yapılması gerekir. Ancak, Ahî birliklerinin askerî eğitim usullerini o devrin şartlarına göre değerlendirmek gerekir.¹²

Ahilik müessesinde askerî eğitim geleneği ribat geleneğinden geçmiş olmalıdır.¹³ Çünkü, Ahilik müessesese-

¹¹ Gündüz, İ., a.g.e., 1983, s. 105.

¹² Köprülü, M.F., a.g.e., 1942, s. 267-269.

¹³ Şapolyo, E.B., a.g.e., 1963, s. 248.

sinden önce devletin güvenliği için sınırlarında oluşturulan ribatlar askerî vazife yüklendiklerinden dolayı askerî eğitimi yapmakta idiler.

Ahî birliklerinin askerî eğitimlerinde silah kullanma haberleşme şekilleri, destek ve ikmal hizmetleri, açlığa ve susuzluğa dayanma, sır saklama v.s. konular öğretilir. Kısaca, iyi bir asker olmayı sağlayan ve gerektiren bütün davranışların kazandırılması hedeflenir. Askerî eğitimde daha çok tedric ve usta-çırak metodları uygulanır. Ahilikte askerî eğitim, zaviyenin hizmet bölgesine göre şekillenmekle beraber, genel eğitim tarzları aynı idi. Ahilik müessesesinin, askerî eğitim yeri olduğu ve orduya destek sağladığı, gösterilerde teşkil edilen Ahî alaylarından da anlaşılır.¹⁴

3. Meslekî Eğitim ve Metodu

Ahilik müessesesinin meslekî eğitimde takip ettiği usuller incelendiğinde, karşımıza tedric ve işbaşında eğitim metodları çıkar.

3.1. İşbaşında Eğitim

Ahilik müessesesindeki, meslekî eğitimde izlenen işbaşında eğitim metodunun bir diğer adı da, usta-çırak eğitimi metodudur. Ahiliğe girenler aynı zamanda çırak sınıfından sayılır ve bir ustanın yanında sanat öğrenmeye başlar. Sanat dalının cinsine göre bir yol takip edilirdi. Çırak ustasının yanında işin yapılış tarzını öğrenir ve istendiğinde kendisi tatbik ederdi. Sanatta belirli bir mesafe katedildiği takdirde, usta, çırağına iş verir ve yapması istenir. İstenilen seviyeye gelen çırak bir merasimle kalfalığa terfi ettirilir.

¹⁴ Akyüz, Y., "Türk Eğitim Tarihi", Ankara, 1982, s. 41-42.

Bu eğitim tarzı ustalığa kadar devam eder, kemale erdiği kabul edilen ve usta olan dilediği takdirde mustakil bir iş yeri açar.

3.2. Tedric Metodu

Daha önce ahlâkî eğitim metodları arasında anlatılan bu yol, meslekî eğitimde yani beceri kazandırmada geçerliliği olan ve günümüzde de uygulanan bir tarz durumundadır. Çıraklığa alınan kişiye meslekî bilgiler, maharetler ve hüneler, basitten karmaşıklığa, kolaydan zora doğru uzanan bir süreçte kazandırılmaya çalışılır. Bu metoda göre işyerine giren çırağa, işyerinin en basit işleri verilir ve bunları kavradıkça daha ağır işler verilir.

Ancak, bu metod ile çırağa sanat sevdilir ve benimsenebilirdi. Meslekî eğitimde çırağa davranışlar (*beceriler*) belirli sıra ile kazandırılır ve bunların kazanılıp kazanılmadığı devamlı kontrol edilir.

Ahîlik müessesesinde meslekle ilgili davranışlar sadece işin kendisi ile ilgili değildir. Davranışlar, mesleğin bütününe yerine getirilmesi ve diğer sanatkârlara karşı davranışları da kapsamakta idi.

Ahîlik müessesesinin meslekî eğitimindeki tedric metodu ile meslekî beceriler yanında, şu davranışların da kazandırılması gaye edinilmiştir. Meslekî beceriler dışında esnaf ve sanatkârlara namaz saatlerinde dükkanlarını kapatma, sonra açma gibi zamanla ilgili davranışlar, dürüst çalışma, üretimi artırma, komşu esnaf ve sanatkârların hakkını gözetme, çırağını iyi yetiştirme v.s. davranışların kazandırılması hedeflenmiştir.¹⁵

¹⁵ Gölpınarlı, A., a.g.e., 1950, s. 339.

C. EĞİTİM VE ÖĞRETİM MEKANLARI

Ahîlik müessesinin eğitim ve öğretim çevreleri zaviye ve işyerleridir. Zaviyelerde ahlâkî eğitim, işyerlerinde ise meslekî eğitim ve öğretim gerçekleştirilir.

1. Zaviyeler

Zaviyeler, bilindiği gibi Selçuklular zamanında teşekkül ettirilmeye başlanmış ve Anadoluya gelen dervişgazilerle Anadolu'da hızlı bir şekilde yayılmıştır. Zaviyeler ilk kuruluşlarından itibaren çok yönlü hizmet yerleri olup, her türlü faaliyetin icrâ edildiği merkezler durumundadır. Dolayısıyla zaviyeler Ahîlik eğitimi için aynı zamanda da eğitim ve kültür çevreleridir.

Zaviyeler, şehir, köy, kasaba hatta dağbaşlarında kurulmuşlardır. Bunların kuruluşu, orduların gelişinden önce gerçekleşmiş ve askerî harekatlara lojistik destekler sağlamışlardır. Zaviyeler eğitim ve öğretim kurumu olabilecek şekilde tefriş edilmiş ve düzenlenmiştir. Sohbetler ve tedrisat oturarak yapıldığından düzenleme ona göre yapılmıştır. Zaviyeler, genellikle insanı cezbedecek şekilde en güzel halılar, avizeler ve bakırdan yapılmış şamdanlarla donatılmıştı. Zaviyeler, çok fonksiyonlu hizmet ifâ ettiklerinden muhtelif kısımlardan oluşturulmuştur. Solanlar sohbet ve tedrisatın yapılabileceği yerler olarak düşünölmüş ve bu şekilde tanzim edilmiştir. Zaviyelerin durumunu izah eden Nâsiri bunu şöyle açıklamaktadır:

"Topluluğun yüz tuttukları, ashap zümresinin kandille, mumla toplandıkları yerin adına âsîtane demişler, eşîğini de göğe kadar yükseltmişlerdir. O yerin dört tarafı açık olması, Kabe gibi iyi, pek güzel bulunması gerekir. Havuzu da olur, oradan ibrik ve testi doldurulursa daha âlâdır. Ay

*ve Güneş gibi aydın olması için bütün duvarlarını beyaz olması lazımdır.... Oraya ya kilim, yahut yün keçe döşenmeli, her ikisi de iyidir... kapısına perde takılmamalıdır. Çünkü bu ululuk alâmetidir, onun kapısına yaraşmaz.*⁴⁶

Zaviyelerin bir bölümü, fütüvvetnâmede belirtildiği gibi eğitim ve öğretim faaliyetlerine tahsis edilebilecek bir yapıda uygun olması için yani mimarî özelliklere sahiptir.

Zaviyeler, Ahilik düşüncesinin bağlı bulunduğu İslâm medeniyetinin irfanının, medreseye nisbetle daha serbest olan tefekkürün, bilhassa kültür ve inanışın gelişmesine hizmet etmiş nadide mekânlardır.

Daha önce belirtildiği gibi Ahî zaviyeleri, verdikleri bilgi, semâ ve musikî ile gönülleri fethetmiş; mimarisi, adab, erkân, kıyafet ve dekorasyonu ile geniş ölçüde fikir, irfan ve medeniyete merkezlik yapmış birer eğitim ve öğretim çevreleridir.

2. İşyerleri

Meslekî eğitim çevreleri ise işyerleri ve çarşılardır. Bu yerler ferdin meslekî yönden yetişmesi için gerekli bütün özellikler düşünülerek hazırlanmışlardır. Bedestenlerde yani işyerlerinde ferde hem bir meslek öğretilir, hem de fert sosyalleşir.

Bedestenlerin meslekî becerilerin kazandırılma yerleri olması kadar, sosyalleştirme merkezleri olduklarını aşğıdaki bedesten kitabesi göstermektedir:

Sevgi göster herkese haf

Selamdan kaçınma sakın insanları ayırma haf

Hepsine adil ver hakkın niyetin iyi olsun haf

⁴⁶ Güvenç, B., *Türk Kimliği*, Ankara, 1993, s. 366.

*Herşeyin gerçeğini söyle
Hayırdan ayrılma hal
Eser kalsın sen gidersin iyi belle unutma hal
Önce hizmet sonra sensin¹⁷
(Babadağ Çarşısı Kapısında Kitâbe)*

3. Diğer Yerler

Ahiler zaviye ve işyerleri dışındaki mekânları da eğitim çevresi olarak telakkî ederler. Özellikle şifahî eğitim her yerde gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla sohbet meclisi vasıtasıyla gerçekleştirilen eğitim için bütün yerler eğitim çevresi durumundadır.

Sohbet mekânları gibi zikir meclisleri de Ahiler için eğitim çevreleridir. Zikir meclisleri ferdin nefis eğitiminin gerçekleştirilmeye çalışıldığı mekânlardır.

Sonuç olarak, Ahilik eğitim ve öğretiminin çevreleri (*faaliyet alanları*); zaviyeler, işyerleri, sohbet meclisleri ve zikir meclisleri şeklinde sıralanabilir.

D. EĞİTİM VE ÖĞRETİM VASITALARI

Ahî birliklerindeki tâlim ve terbiye faaliyetleri için kullanılan vasıtalar iki başlık altında incelenebilir:

1. Eğitici,
2. Diğer vasıtalar

1. **Eğitici:** Ahinin fetâ'ya karşı görevleri başlığı altındaki bölümde izah edildiği gibi üst konumundaki fert, alt konumdaki ferdi yetiştirmede bir vasıta durumundadır. Ahî

¹⁷ Uslu, M., "Ahî Birlikleri ve Loncalar", *Millî Eğitim ve Kültür Dergisi*, Sayı 14, Ankara 1982, s. 42.

fetâ'nın, şeyh Ahî'nin kemale ulaşmasında aracıdır. Aynı özellik zaviyelerin dışında da, yani işyelerinde de geçerlidir. İşyerlerinde usta kalfa çırak yamak münasebetlerinin işleyişi zaviyelerdeki gibidir. Burada da üst-astı yetiştirmede bir vasıta kabul edilir.

2. Diğer vasıtalar: İnsan unsuru dışında kalan tâlim ve terbiye araçları mesleklere göre farklılık gösterir. Bu sebeple, Ahîlik müesseselerinde de eğitim vasıtaları, eğitimin cinsine göre değişiklik göstermektedir. Esasında eğitim türüne göre vasıta kullanmak tabii olduğu kadar, bir zorunluluktur.

Sanat müesseselerinde eğitim ve öğretim vasıtaları, öğretimin türüne göre farklılaşır. Meselâ, terzilik mesleği ile kunduracılık mesleğinde kullanılan vasıtalar birbirinden farklıdır. Bu sebeple meslekî eğitimde iş ve sanat türlerine göre kullanılan vasıtalar tek tek belirtilecek olursa fuzuli bilgiler ortaya çıkar. Kısaca, meslekî eğitim ve öğretim faaliyetlerinde sanat türüne göre günün teknik alet ve edevatı ders aracı olarak kullanılmıştır.

Ahîliğin askerî eğitiminde; gürz, kılıç, at, pala ve bunun gibi vasıtalar kullanılmıştır. Meslekî ve askerî eğitim faaliyetleri dışında nefis terbiyesi de sohbet ve zikir meclisleri ile semâ vasıta olarak kabul edilmiş ve mensupların devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Kültürleştirme ile ilgili kültür derslerinde kitap başta gelen vasıta. Dinî bilgileri öğretmek için Kur'an-ı Kerim, Hadis kitapları, İslâm tarihi, örnek şahsiyetlerin hayatını anlatan menakibnâmeler ve fütüvvetnâmeler kullanılan vasıtalar.

Sonuç olarak Ahî birliklerinde, toy olan ferdi kâmil bir şahsiyet haline getirebilmek için, başta insan unsuru olmak üzere günün şartlarına uygun her vasıttadan faydalandığı söylenebilir.

E. MESLEKİ YETİŞTİRME DERECELERİ VE TÖRENLERİ

1. Meslekî Yetiştirme Dereceleri

Ahilik müessesinde meslekî yetiştirme dereceleri, meslekî eğitimin konusudur. Meslekî yetiştirme dereceleri Ahilik müessesinde bilgi ve becerinin seviyesini ortaya koyan önemli unsurlardan biridir.

Ahilik müessesinde asıl gaye üstün insan yetiştirmektir. Bu hem ahlâkî yönden hem de meslekî yöndendir. Dolayısıyla asıl gaye ahlâklı, dürüst ve faziletli bir meslek erbabı yetiştirmektir.

Meslekî dereceler üçtür:

- Yamak ve çırak,
- Kalfa,
- Usta.

1.1. Yamak ve Çırak

Bir sanata girecek kişinin on yaşından küçük olması gerekir Yamaklık meslekî eğitimin ilk derecesi ve basamağıdır. Veli, yamak olan kişinin işe devamını taahhüt eder¹⁴².

İki sene parasız ve devamlı çalışan yamak yeterli bilgi ve beceri kazanırsa çıraklığa yükseltildi. Çırak olacak çocuğun ustası, kalfaları ve velisi o mesleğin pirinin dükkanında toplanırlar.

Reis icab eden nasihatları yaptıktan sonra çırağa verilecek haftalık ücreti tayin eder. Çıraklık, meslekî eğitimde ilk yetişmişlik derecesidir. Çıraklık devresi, meslekî bilgilerin en basitlerinin kazandırıldığı seviyeyi gösterir.

1.2. Kalfa

Bir sanat dalında üç yıl çıraklık eden kişi kalfalığı gerektiren maharetler kazandıktan sonra bir törenle kalfalığa yükseltilir. Çıraklıktan kalfalığa terfi eden kişiler kendilerinden sanatlarıyla ilgili istenen işleri rahatlıkla yaparlar. Kalfalar, ustanın bulunmadığı zamanlarda, ustanın yetkisine sahiptirler. Onlar bu, yetkiyi gerektiğinde kullanırlar ve işyerini idare ederler.

1.3. Usta

Üç sene kalfa olarak çalışan bir kişi sanatının bütün maharetlerini kazandığına dair ustasında kanaat hasıl olursa şatafatlı bir merasimle ustalığa yükseltilir.¹⁸ Usta olan kişi şartlar gerçekleşirse, şahsına ait bir işyerine sahip olur. Aksi takdirde başka bir işyerinde usta olarak çalışmaya başlar.

2. Meslekî Yetiştirme Törenleri

Ahilik müessesine girme ve bunun içinde yetişme belirli kademelerde gerçekleşir. Bir kademededen bir üst kademeye belirli törenlerle geçilir. Bu törenler Ahilikle ilgili fütüvvetnâmelerde geniş bir şekilde yer almaktadır. Ahilik müessesinde belirli kademelere gelmiş olanların meslekî hayatlarını inceleyecek olursak, bunların en alt kademededen en üst kademeye kadarki terfilerinde belirli törenlerin yapıldığı görülür.

Ahilik müessesinde meslekî yetiştirme ile ilgili gerçekleştirilen törenler şu şekilde sıralanabilir:

- Çıraklık töreni (*yol atası ve yol kardeşi edinme*),
- Kalfalık töreni (*yol sahibi olma*),
- Ustalık töreni (*icazet*).

¹⁸ Çağatay, N., a.g.e., 1974, s. 154.

2.1. Çıraklık Töreni (*yol atası ve yol kardeşi edinme*)

Ahilik müessesine kabul edilecek gençler için düzenlenen yol atası ve yol kardeşi edinme töreni, bir giriş töreni niteliğindedir. Bu tören çıraklığa kabul törenidir. Ahiliğe girecek gençler ilk önce bir rehber edinirler. Rehber, Ahiliğe girmek isteyen (*çırak olmak isteyen*) kişiyi Ahî baba adı verilen reise bildirir ve ona kefil olur. Zaviyede bir toplantı düzenlenir. Bu toplantıda, genç (*çırak aday*) önce tevbe eder ve Ahî baba tevbeye müteakib bir dua okur. çırak adayı bu toplantıda kendisine bir yol atası (usta) ve iki yol kardeşi (*arkadaş*) seçer, bu seçim çırak-usta arasında bir çeşit sözleşmedir.

Bu törenin yapılaş şekli muhtelif fütüvvetnâmelerde geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Kısaca tören zaviyelerde şu şekilde gerçekleştirilir:

Mecliste, yeni talib (*çırak olmak isteyen*) yol atalığına, ustalığa ve iki yol kardeşliğine (*arkadaş*) kimleri seçerse nakibe bildirir. Ben falanı usta, filan iki kişiyi de arkadaşlığa seçtim der. Nakib töreninin yapıldığı yerin ortasına çırak adayı ile birlikte gelerek, meclistekilerine selam verir ve gencin çırak olmak istediğini belirtir. Ayrıca, nakib çırak olmak isteyen delikanlının seçtiği usta ve arkadaşları da bildirir. Meclistekiler "*mübarek olsun*" der, salavat ve tekbir getirirler. Bunun üzerine aday, hazırlanan hediyeleri yol atası ve yol kardeşlerinin önüne getirir ve diz çöktürür. Adayın yol kardeşleri de yanına gelir ve birisi sağına birisi de soluna geçerek diz çökerler. Ata ve oğul (*usta ve çırak*) sağ ellerini birbirlerine sunup, el tutuşurlar. Ellerin üzerine bir mendil bağlarlar. İki yol kardeşi çırak adayının eteğinden tutarak birlikte ustalarını dinlerler. Usta, Hz. Peygamberin sanatla ilgili bir hadisini okuduktan sonra şöyle nasihat eder:

"Pirinizden asla yüz çevirmeyiniz, farzları terk etmeyiniz, sünnete uygun hareket ediniz. Dininizi, malınızı ve ırzınızı koruyunuz, nereye giderseniz izzetinizi koruyunuz. Edeple oturun ve söylenen şeyleri güzel bir şekilde dinleyiniz. Sözüünüz hikmetli olsun, yapılması gereken hizmetin yapılışında kusur etmeyiniz. Kendi kazancınıza dayanmayan şeyleri almayınız." Ustanın bu konuşmasından sonra, usta ve üç çırak şöyle dua ederler: *"... eğer yarın hak dergahında ve peygamber huzurunda kabul benim olursa sızsiz cennete girmeyeyim ve eğer kabul sızın olursa ben-siz cennete girmeyesiniz ve bana şefaaf edesiz."*⁴⁹

Tören bittikten sonra genç artık Ahilik müessesesine çırak olarak kabul edilmiş olur. Bu törenden sonra usta ve çırakları arasında sıkı bir bağ meydana gelmiş olur.

Ahilik müessesesindeki eğitim ve öğretime zemin teşkil eden, dayanışma ve yardımlaşmayı sağlayan tören mânevî bir havada cereyan eder. Merasim sonunda usta ve çıraklar birbirlerine karşı hak ve vazifelerini büyük bir sorumlulukla yerine getirmeye çalışırlar.

Çırak, ustanın gösterdiği yolda yürür, ona sadakat, samimiyet ve itaat duygularıyla bağlanır. Ustanın gösterdiği şekilde hareket eder.

2.2. Kalfalık Töreni (yol sahibi olma)

Çırak, bağlı bulunduğu sanat kolunda çıraklık devresini başarıyla tamamlarsa kalfalığa yükselme hakkını kazanır. Çıraklıktan kalfalığa geçiş yine bir törenle gerçekleştirilir. Kalfalığa yükseltilme törenine aynı zamanda yol sahibi olma töreni de denilmektedir.

⁴⁹ GÜNGÖR, S., a.g.e., 1977, s. 160.

Yol sahibi olma töreninde, sonra çıraklar müessesesinde söz sahibi olmaya başlarlar. Çıraklık töreninde olduğu gibi kalfalık törenini de nakib yönetir. Kalfa olacak kişi, kalfalık alametleri olan şed bağlama ve kuşak kuşanmaya hak kazanmış olur.

Törende, kalfa adayı şed bağlar ve kuşak kuşanır. Bu törenin çıraklık merasiminden en önemli farkı, o sanatın dalının nakibi, kalfa adayı için meclistekilere hitaben; *"Azizler bu müridin iradetine ne buyurursunuz."*²⁰ şeklindeki bir ifadeyle fikir danışmasıdır. Meclistekilere danışmanın başlıca sebebi kalfa olacak kişinin kısmen de olsa mecliste ustasından ayrı olarak tek başına hareket etme vasfını kazanmış olması ile ilgilidir.

2.3. Ustalık Töreni (*İcazet*)

Ahi birliklerinde ustalık törenleri genelde ilkbahar mevsiminde yapılırdı. Kalfalık süresini başarıyla tamamlamış ve ustalık becerilerine sahip olmuş kişi ustalığa hak kazanır. Özellikle usta kalfasının olgunlaştığına kanaat getirir ise ustalığını teklif eder. Ustalığa yükseltme töreni de, diğer törenlerde olduğu gibi, nakib tarafından idare edilir.

Ustalık töreni şu şekilde yapılır. Törene bütün nakibler ve ustalar çağırılır. Bunlar iki halka oluşturur. Ön sırada nakipler, arka sırada ise ustalar oturur. Müftü ve kadı da törende yer alır. Ticaret ahlâkı ile ilgili ayet ve hadisler müftü tarafından okunduktan sonra, usta olacak kalfa, sağında nakib solunda ustası olduğu halde meclise girerler, oradakilerini selamlarlar. Müftünün işareti üzerine imam bir aşır okuyarak merasim başlatılır. Nakib ayağa

²⁰ a.g.e., s. 161.

kalkıp yeni ustayı yanına çağırır, fütüvvetin gereklerini saydıktan sonra doğrulur, sadakat, müşteriye saygı, malına hibe kanştırmamak, v.s. konularda kendisine nasihat eder.

Daha sonra usta adayının ustası söz alır ve kendisini yetiştirmek gayesiyle elinden gelen bütün gayreti harcadığını, buna Allah'ın şahit olduğunu belirterek, kalfasının usta olmaya layık olduğunu ve her halinden memnun olduğunu ifade eder. Usta kalfasına dua ederek öğütler verir. Sonra şöyle der: *"Âlimlerin dediklerini, nakiblerin öğütlerini, benim sözlerimi tutmazsan ana, baba, hoca, usta hakkına riayet etmezsen, halka zulüm edersen, yetim hakkını alırsan ve Allah'ın yasaklarından sakınmazsan hakkım haram olsun."* Bu dua ve nasihatlardan sonra, usta kalfasının kalfalık peştemalını çıkarıp, kendi eliyle ustalık peştemalını kuşatır. Bütün bu yapılanlardan sonra, dua edilir, yeni usta birer birer meclisteki büyüklerin ellerini öper, dualarını alır, böylece tören nihayete erer.

Ahîlik Eğitiminde Meslek Ahlâkı ve Görgü

Kurallarına Temel Teşkil Eden İlkeler

Ahî birlikleri Kur'an ve sünnetten hareketle oluşturdukları ilkelerini mensuplarına benimseterek ferdi, fetâlıktan şeyhliğe ve yamaklıktan ustalığa giden tarzda kemâle ulaştırmaya çalışmışlardır. Benimsetilmek istenen ilkelerle ferdin meslekî ve ahlâkî (*kendisi ve toplumla ilgili*) davranışları olgunlaştırılmaya çalışır. Benimsetilmeye çalışılan ilkeler fertte meslekî ahlâk ve görgü kuralları olarak tezahür eder. Ahîlikle meslekî ahlâk ve görgü kurallarının temel ilkelerini oluşturan ilkeler kısaca şu şekilde sıralanabilir.²¹

²¹ Çalışkan, Y., *İkiz, M.L., Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahîlik*, Ankara 1993, s. 21-23.

- İyî huyly ve gûzel ahlâkly olmak,
- İşinde ve hayatında, kin, hasetlik ve gıybetten kaçınmak,
- Ahdinde, sözünde ve sevgisinde vefalî olmak,
- Gûzû, gönû ve kalbi tok olmak,
- Şevkatli, merhametli, adaletli, faziletli, iffetli ve dü-rüst olmak,
- Cömertlik, ikram ve kerem sahibi olmak,
- Küçüklere sevgi, büyüklere karşı edepli ve saygılı olmak,
- Alçakgönüllü olmak, büyüklük ve gururdan kaçın-mak,
- Ayıp ve kusurlarını örtmek, gizlemek ve affetmek,
- Hataları yûze vurmamak,
- Dost ve arkadaşlara tatlı sözlü, samimi, güleryüzle ve gûvenilir olmak,
- Gelmeyene gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek,
- Herkese iyilik yapmak, iyiliklerini istemek,
- Yapılan iyilik ve yardımı başa kakmamak,
- Hakka, hukuka, hakkaniyete riayet etmek,
- İnsanların işlerini içten, gönûlden ve güleryüzle yapmak,
- Daima iyi komşulukta bulunmak, komşunun eza ve cahilliğine sabretmek,
- Yaradandan dolayı yaratıkları hoş görmek,
- Hata ve kusurları daima kendi nefsinde aramak,
- İyilerle dost olup, kötülerden uzak durmak,
- Fakirlerle dostluktan, oturup kalkmaktan şeref duy-mak,

- Zenginlere, zenginliğinden dolayı itibardan kaçınmak,
- Allah için sevmek, Allah için nefret etmek,
- Hak için hakkı söylemek ve hakkı söylemekten korkmamak,
- Maiyetinde ve hizmetindekileri korumak ve gözetmek,
- Açıkta ve gizlide Allah'ın emir ve yasaklarına uymak,
- Kötü söz ve hareketlerden sakınmak,
- İçi, dışı, özü, sözü bir olmak,
- Hakkı korumak, hakka riayetle haksızlığı önlemek,
- Kötülük ve kendini bilmezliğe iyilikle karşılık vermek,
- Belâ ve musibetlere sabır ve tahammüllü olmak,
- Müslümanlara lütufkâr ve hoş sözlü olmak,
- Düşmana düşmanın silahıyla mukabelede bulunmak,
- İnanç ve ibadetlerinde ihlaslı olmak,
- Fani dünyaya ait şeylerle öğünmemek, böbürlenmemek,
- Yapılan iyilik ve hayırda hakkın hoşnutluğundan başka bir şey gözetmemek,
- Âlimlerle dost olup dostlara danışmak,
- Her zaman her yerde yalnız Allah'a güvenmek
- Örf, adet ve törelere uymak,
- Sır tutmak, sırları açığa vurmamak,
- Aza kanaat, çoğa şükür ederek dağıtmak,
- Feragat ve fedakârlığı daima kendi nefsinden yap-
mak

F. MESLEK AHLÂKI V EMESLEKİ KONTROL

1. Meslek Ahlâkı

Ahîlik müessesesinin meslek ahlâkı, doğruluk ve sadakate dayanmaktadır. Bütün işlerde doğru hareket ön planda tutulmuştur. Ahînin meslekî ahlâkının dayandığı prensibler şu şekilde sıralanabilir:

- Müşteriyi aldatmamak
- Malı överek yalan söylememek
- Hileli ölçüp tartmamak
- İhtikâr (*karaborsacılık*) yapmamak
- Müşteriyi kızdırmamak
- Alışverişte iyi muamelede bulunmak
- Çalışanın sorumluluğunu bilmesi
- Çalışanın işinde dikkatli olması
- Çalışan ferdin işi savsaklamaması

Bu prensipleri yaşayış felsefesi haline getirmiş bulunan Ahîlik müessesesinin mensupları arasında pazarlık görülmez. Çünkü, Ahî ahlâkı ile yoğrulmuş bulunanlar, fahiş fiyatla mal satmayı veya fahiş fiyat isteyerek malın değerinin pazarlık konusu yapmayı büyük ahlâksızlık olarak kabul ederler.

Ahîlik müessesesinin meslek ahlâkının bir diğer özelliği de ustaya bağlılıktır. Müessesenin mensubu, usta dahi olsa kendisini yetiştirenlere her zaman saygılı davranmayı ahlâkî bir meziyet olarak kabul eder.

2. Meslekî Kontrol

Her müessesede olduğu gibi Ahîlik müessesesinde de kazandırılmak istenen davranışların bazılarının mensuplar

tarafından kazanılmadığı veya zamanla zayıfladığı söylenebilir. Hatta bazen kazandırılmak istenen davranışların tam tersinin yapıldığı da görülebilir. İşte böyle durumlarda Ahîlik müessesesinin mensupları, meslekî kontrolü müessese içinde kendi aralarında sağlamaya çalışmışlardır. Asıl kontrolün fertlere dinî değerlerin kazandırılması ile mümkün olacağı ilkesi kabul edilmiştir. Ahîlere göre dinî duyguları mükemmelleşen fert kendini daima Allah'ın kontrolünde hisseder ve sahtekârlığa yönelmez. Bu yaklaşım tasavvufî düşüncelerin zayıfladığı dönemlerde bile genellikle kabul görmüş ve kontrol teşkilatın bünyesinde sağlanmaya çalışılmış, ihtilaflar mümkün olduğu kadar mahkemeye intikâl ettirilmemiştir. Bu durum Ahî birliklerinin bazı fonksiyonları ortadan kalkıncaya kadar devam ettirilmiştir.

Ahî birliklerinin fonksiyonlarının bir kısmının zayıflaması ve iktisâdî faaliyet ve fonksiyonunun ağırlık kazandığı esnafîlik teşkilatı devrinde ise kontrol esnaf nizamnâmeleri ve narh defterleri esas alınarak sağlanmaya çalışılmıştır.

Kontrol vasıtaları olan esnaf nizamnâmeleri ve narh defterleri teşkilatın dışında hazırlanmakta idi.

G. AHÎLİK MÜESSESİNDE GÖRGÜ KURALLARI

Ahî teşkilatı eğitiminin asıl gayelerinden birisi ferdi sosyalleştirerek şahsiyet haline getirme ve üstün insan kılma olduğu daha önce ifade edildiği gibi, fütüvvetnâmelerde genişçe işlenmektedir. Özellikle bugün ferdin sosyalleşmesi için gerekli kabul edilen görgü kuralları olarak ifade edilen bütün kaidelerin Ahî zaviyelerinde, Ahî teşkilatının mensuplarına kazandırılmaya çalışıldığı bilinmektedir. Bu kaidelerin ferde mal edilebilmesi için cumartesi akşam-

ları zaviyelerde dersler verilmiş²² ve tatbiki mümkün olanlar tatbik edilmiştir.

Fütüvvetin ancak bu kurallarla tamam olabileceği beyan edilmekte ve "*nefs terbiyesi ders terbiyesinden hayırlıdır*" hadisi esas alınarak kurallar benimsetilmeye çalışılır.²³ Ferdin tavır ve davranışları haline getirilmek istenen adab-ı muaşeret kaideleri olarak kabul edilen edepler şu şekilde sıralanabilir:

1. Yemekte edepler 12 tanedir:

- Sağ dizin yukarıya dikilmesi,
- Sol ayağın aşağıda durması,
- Lokmanın çiğnenmesi,
- Lokmanın küçük olması,
- Yemeği dökmemesi,
- Ağzında lokma varken konuşmaması,
- Başkasının lokmasını gözetmeme,
- Ekmeği ısırap bırakmama,
- Ekmeği yemeğin suyuna batırmamak,
- Sümkürmemek,
- Ağzını şapırdatmamak,
- Yemekten sonra ellerini yıkamak ve silmek.

2. Su içmekle ilgili edepler 3 tanedir:

- Bardağı (*tası*) iki eli ile tutmak,
- Dinlene dinlene içmek ve bitirmek,
- Dökmemek.

3. Söz söylemekteki edepler 4 tanedir:

²² GÜLLÜ, S., a.g.e., 1977, s. 108.

²³ Burgazî, a.g.e., 1954, s. 138.

- Sert konuşmamak (*ağızdan birşey sıçramaması için*)

- Konuşurken sağa sola bakmamak,
- Sen, ben değil de siz, biz olarak hitap etmek,
- El kol hareketleri ile birşeyi ifade etmemek.

4. Elbise giymekte dört edep vardır:

- Sağdan başlamak,
- Sarıyı oturarak sarmak,
- Yürüyerek birşey giymemek, dururken giymek.

5. Evden çıkmaktaki edepler:

- Çıkarken sol ayakla çıkmak,
- Neşeli çıkmak,
- Endişeli çıkmamak,
- Çıkarken yukarıya bakmamak.

6. Yürümekteki edepler:

- Sert yürümek,
- Çukurlara basmamak,
- Yanlara bakarak yürüme (*dikkatli olma*),
- Taştan taşa seğırtme,
- Yol ortasında yürümek,
- Kimsenin ardınca bakmamak,
- Büyüğünün önünde yürümek,
- Birisiyle giderken bir işle meşgul olup, onu bekletmemek.

7. Mahallede:

- İşi olmadıkça mahallede gezmemek,
- Karşıdan gelene yakın olma,
- Açık kapı ve pencerelerden bakmamak,
- Çocuklara uymamak,

8. Pazarda:

- Omuzunu kimseye vurmamak,
- Uzaktakileri çağırılmamak,
- Kahkaha ile gülmemek,
- Tükürmemek,
- Sümükürmemek,
- Birşey yememek ve içmemek.

9. Alışverişte:

- Yumuşak söylemek,
- Az almak,
- Aldığı şeyi geri vermemek.

10. Eve birşey getirmede:

- Elbisesini taşıma vasıtası yapmama,
- Açıktan getirmeme,
- Eve varır varmaz yememe.

11. Eve girerken:

- Haber verme,
- Sağ ayakla girmek,
- Selam vermek,
- Çevreye bakmamak,
- Besmele ile eve girmek.

12. Oturmaktaki edepler:

- Sağ dizi dikmek ve sol ayağın yerde olması,
- Kendi yerini bilmek,
- Ayağı örtmek,
- Ev sahibi konuşmadan konuşmamak.

13. Misafirlikte:

- Çağırılmaya gelenin önünde yürümek,
- Yiyecek ne var diye sormamak,
- Yemekten sonra çok oturmamak.

14. Hasta Ziyareti:

- İkindiden sonra gitmek,
- Güleryüzlü olmak,
- Hastanın sağ yanına oturmak,
- Çok oturmamak,
- Fatıha okumak.

Esasında adab-ı muaşeret kaideleri yediyüzden fazla olarak tek tek sayılmış ve ahiye öğretilmeğe çalışılmıştır. Buraya kadar yapılan izahattan anlaşılacağı üzere Ahilik eğitimi, ferdin bütün gün (24 saat) yapacağı işleri ve ifâ etmesi gereken davranışları kapsamayı hedeflemiştir. Böylece fert, düzenli bir eğitimle, yaratılış gayesine uygun şekilde hareket eden olgun bir kişiliğe kavuşturulmuş olur.

SONUÇ

Türk milletinin asırlar boyu cihan hâkimiyetini kurmasını sağlayan ve devam ettiren en önemli unsur, şüphesiz ki, sahip olduğu sosyal birliklerdir. Özellikle, Selçuklu ve Osmanlı devirlerini incelediğimizde karşımıza tasavvufi birlikler çıkar. Bu birliklerin başında fütüvvetten etkilenerek gelişen Ahilik gelmektedir. Fütüvvet anlayışı Türke has bir yapıya kavuşarak Ahilik adını almış ve Türk toplum hayatını asırlarca yönlendirmiştir. Ahî birliklerinin Anadolu'da yaygın bir şekilde ortaya çıkışı, büyük Türk mutasavvıflarından Evhadu'd-Din Hamid b. Ebî'l-Fahr el-Kirmanî ve damadı Ahî Evren'in Anadolu'ya gelişleri ile başlar.

X. ve XI. asırlarda Anadoluda teşekkül halindeki devlet ve beylikleri incelediğimizde Ahiliğin rolünü daha iyi kavramaktayız. İlk önceleri Ahiliğin, çok geniş bir alana, tamamen tasavvufi bir akım şeklinde yayılmış olduğu görülmektedir. Ahilik daha önce Anadolu'da yayılmış bulunan diğer tasavvufi anlayışlardan etkilenmiş ve onları etkilemiştir. Ahiler Anadolu Selçuklu döneminde özellikle İhlanlılara ve taraftarlarına karşı siyasî faaliyetlerde bulunmuşlar ve bilhassa Osmanlı Beyliğinin teşkilatlanmasında önemli rol oynamışlardır. Osmanlı Beyliğinin kuruluşundan sonra da cemiyet hayatını etkilemeye devam etmişler ve özellikle esnaf kesiminde varlıklarını Osmanlı'nın son asırlarına kadar devam ettirmişlerdir.

Ahilik Anadolu Selçuklu ve Osmanlı'nın ilk devirlerinde tamamen bir tarikat görünümündedir. Bunu özellikle Eflâkî Dede, Menakib'ul-Ârifin isimli eserinde açık olarak ortaya koymuş, Ahiler ile Mevlevîler arasındaki mücadeleye-

ri anlatmıştır. Ahî zaviyelerinde yönetim Şeyh, Ahî ve Fetâ (*yigit*) üçlü kademeleşmesine dayanır. Bu durum diğer bütün tarikatlarda görülen Şeyh, Vekil ve Mürîd kademeleşmesinin bir benzeridir. İsim farklılığı olmakla beraber, tarikatlardaki yönetim ilke ve yaklaşımlar arasında fazla farklılık görülmez. Bu devirde yönetim tamamen mânevî otoriteye dayanmaktadır. Tabiatıyla eğitim de aynı otoriteye bağlıdır. Ahî birliklerinin bazı fonksiyonlarının sona ermesi yönetim yapısını etkilemiş ve yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Ahîliği diğer tarikatlardan ayıran en önemli husus, mensuplarının kesinlikle bir iş sahibi olmaları ve siyasi faaliyetlerin içinde yer almalarıdır. Siyasî faaliyetleri, özellikle Selçuklu döneminde, İlhanlı yönetimine karşı ayaklanmalar, Osmanlı döneminde ise devlet kuran güç ile içiçe ortaya çıkmaktadır. Ahîlik, gerçekleştirdiği eğitimle, bir davranış, bir yaşayış tarzı olarak asırlar boyunca Türk Milletinin sosyal yapısını etkilemiş ve Cumhuriyet döneminde de özellikle Yarân sohbetleri şeklinde varlığını devam ettirmiştir. Ahîlerde güçlü olmanın ancak eğitilmiş insan gücü ile maddî zenginliğin bir arada mezcedilmesi ile mümkün olacağı şuurlu bir şekilde kabul görmüştür. Bunun içindir ki Ahîler, mensuplarını daima cehaletten ve becerisizlikten korumak için eğitimliyidiler. Gerçekleştirdikleri eğitim faaliyetleriyle mensuplarına bir meslek kazandırdıkları gibi, mensuplarını ahlâkî davranışlarla da donatmışlardır.

Ahîliğin fütüvvetten etkilenip etkilenmediği eskiden beri münakaşa konusu olmuştur. Esasında aynı medeniyet halkası içinde toplumlarda vücut bulan fikirlerin ve teşkilatların birbirini etkilemiş olmaları tabii bir durumdur. Bununla birlikte Ahîlik, Türk'e has bir teşkilatlanma türü ve terbiye müessesesidir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Tevhid, Ankara'da Ahiler Hükümeti, Tarih-i Osmani Encümeni Umumi Mecmuası, İstanbul, 1332
- Ahmet Eflaki, Ariflerin Menkibeleri, Cilt 1-2, İstanbul, 1973
- Ahmed-i Yesevî, Divan-ı Hikmetten Seçmeler, (Haz: Kemal Eraslan) Ankara, 1983
- Akkutay, Ülker, Enderun Mektebi, Ankara, 1984
- Akyüz, Yahya , Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1982
- Aksoy, Mustafa, Gezek Geleneği, "Töre Dergisi" Sayı 113, Ankara, 1980.
- Alıçlı, S., Ahiliğe Dair, "Mimar Sinan Dergisi", Sayı 11-12, İstanbul, 1972.
- Aşıkpaşazade, Aşık Paşaoğlu Tarihi, (çev. N. Atsız), İstanbul, 1970
- Babacan, Sami, Alp-Eren ve Gazi Dervişlerin Anadolu'nun Türkleşmesindeki Yeri, "Milli Eğitim ve Kültür Dergisi", Sayı. 6, Ankara, 1980
- Barkan, Ömer Lütfi, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, "Vakıflar Dergisi", Sayı. 2, Ankara, 1942
- Bayraktar, Mehmet Faruk, İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri, İstanbul, 1984

- Bayram, Mikâil, Anadolu Selçukluları Devrinde Anadolu Bacıları (Bacıyan-i Rum) Örgütünün kurucusu Fatma Bacı Kimdir?, "Belleten", 1981, s.180
- Bayram, Mikâil, Baba İshak Harekatının Gerçek Sebebi ve Ahî Evren ile ilgisi, "Diyanet Dergisi", 18. Cilt, s.2, Ankara, 1979
- Bayram, Mikâil, Ahî Evren Kimdir?, "Türk Kültürü Dergisi", s.191, Ankara, 1978
- Bayram, Mikâil, Sadr'ud-Din Konevî ile Hacı Nasir'ud-Din Tusî'nin Mektuplaştıkları İddiası Üzerine, "Tarih Araştırmaları Dergisi", İstanbul, 1979
- Bayram, Mikâil, Ahî Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tesbiti, "Tarih Enstitüsü Dergisi", s.12, İstanbul 1982
- Bayram, Sadi, Ahîlik ve Loncalar, "Millî Kültür Dergisi" Cilt I., Ankara, 1977
- Burgazî, Fütüvvetnâme, (Çev. A. Gölpınarlı), İ.Ü.İ.F. Mecmuası", S.1-4, İstanbul, 1954
- Cahen, Cloude, Sur Les Traces Des Premiers Akhis "Köprü-lü Armağanı", İstanbul, 1953
- Cerrahoğlu, İsmail, Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller, Ankara, 1968
- Claude Farrere, Türkler'in Mânevî Gücü, (Çev: Orhan Bahaddin), Tercüman 1001 Temel Eser Serisi, İstanbul, Tarihsiz.
- Çağatay, Neşet, Makaleler ve İncelemeler, Konya, 1983
- Çağatay, Neşet, Ahîlik, Ankara, 1974

- Çalışkan, Yaşar ve İkiz, M.Lütfi, Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik, Ankara, 1993
- Debbağlı, Ahmet, İslâm İktisadına Giriş, İstanbul, 1979
- Develioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 1970
- Ergin, Osman Nuri, Mecelle-i Umur-u Belediye, Cilt I., İstanbul, 1337
- Gökdemir, Ayvaz, Eğitime Dair, "Ocak Dergisi", s.3, Ankara 1972
- Gölpınarlı, Abdülbaki, İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları, İ.Ü.İ.F. Mecmuası, Cilt 11, s.1-4, İstanbul, 1950
- Güllülü, Sebahattin, Sosyoloji Açısından Ahî Birlikleri, İstanbul, 1977
- Gündüz, İrfan, Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri, İstanbul, 1984
- Gürata, Mithat, Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar, Ankara, 1975
- Güvenç, Bozkurt, Türk Kimliği, Ankara, 1993
- Halil Ethem, Ankara Ahilerine Ait İki Kitabe, "Tarih-i Osmanî Encümeni Umumi Mecmuası", 41. Cüz, İst, 1332
- Hoca Saeddin Efendi, Tacû't-Teravîh, Cilt I., (çev.İ.İ. Parmaksızoğlu), İstanbul, 1974
- İbn Batuta, İbn Batuta Seyehatnâmesinden Seçmeler, (İ. Parmaksızoğlu), İstanbul, 1971

- İslâmi Bilgiler Ansiklopedisi, Dergah Yayınları, Cilt I., İstanbul, 1981
- İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, Cilt III, İstanbul, 1983 (Tercüman Yayınları)
- Kadın Ansiklopedisi, Tercüman Gazetesi Yay., Cilt II., İstanbul, 1984.
- Kara, Mustafa, Tekkeler ve Zaviyeler, İstanbul, 1977
- Kazıcı, Ziya, (M. Şeker):İslâm-Türk Medeniyeti Tarihi, İstanbul, 1982
- Keykavus, Kabusnama, (çev.Gökyay, O.Ş.), İstanbul, 1944
- Köksal, Asım, İslâm Tarihi, Mekke Devri, İstanbul, 1981
- Köprülü, Mehmet Fuat, Ebû İshak Kazruni ve Anadolu'da İshaki Dervişleri, "Belleten", Cilt 33, Ankara, 1969
- Köprülü, Mehmet Fuat, (W. Barthold), İslâm Medeniyeti Tarihi, Ankara, 1963
- Köprülü, Mehmet Fuat, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, 1976
- Kutay, Cemal, Pembe Mendil, İstanbul,
- Kutlu, Şevket, Ankara Ahîleri, "Ankara Belediye Dergisi" S.11, Ankara, 1954
- Muhammed Fuat Abdalbaki, Mu'cem'ül-Müfehres, İstanbul-1980
- Ocak, Ahmet Yaşar, Bahailer İsyanı, İstanbul-1980
- Ocak, Ahmet Yaşar, Emirci Sultan Zaviyesi, "Tarih Enstitüsü Dergisi", İstanbul, 1978

- Oral, M.Z., Ahî Ahmet Nahcıvanı Vakfiyesi, "A.Ü.İ Fakültesi Dergisi", S. 3-4 Ankara, 1954
- Okhan, M.A., Hacı Bayram Veli Münakaşaları Münasebetiyle, Ankara, 1950
- Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt II, İstanbul, 1983
- Sarı, Mevlüt, Arapça-Türkçe Lugat, İstanbul-1980
- Soykut, Refik Hilmi, İnsanlık Bilimi Ahilik, Ankara, 1980
- Soykut, Refik Hilmi, Orta Yol Ahilik, Ankara, 1980
- Sülemi, Tasavvufta Fütüvvet, (çev. S. Ateş) Ankara, 1977
- Şahin, İlhan, Ahî Evran Vakfiyesi ve Vakıflarına Dair, "Türk- lük Araştırma Dergisi", S.1, İstanbul, 1985
- Şapolyo, Enver Behnan, Kırşehir Büyükleri, Ankara, 1967
- Şapolyo, Enver Behnan, Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, İstanbul, 1964
- Tabakoğlu, Ahmet, Türk Çalışma Hayatında Fütüvvet ve Ahilik Geleneği, "Kaynaklar Dergisi", İstanbul, 1984
- Tarım, C.H., Tarihte Kırşehri-Gülşehri, İstanbul, 1948
- Tarus, İlhan, Ahiler, Ankara, 1947
- Taeschner, Franz, İslâm'da Ortaçağında Futuvvat, İ.Ü.İ. Fak. Mec. Cilt 11, İstanbul, 1950.
- Taeschner, F., İslâm'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri, "Belleten", s.142, Ankara, 1972

- Turan, Osman, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, İstanbul, 1969
- Turan, Osman, Selçuklular ve İslâmiyet, İstanbul, 1971
- Turan, Osman, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, Cilt II, İstanbul, 1969
- T.D.K., Türkçe Sözlük, Ankara, 1974
- Uslu, Mustafa, Ahî Birlikleri ve Loncalar, "Millî Eğitim ve Kültür Dergisi", s.14, Ankara, 1982
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, Cilt II, Ankara, 1975
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri, Ankara, 1967
- Ülgener, Sabri F., Din ve Zihniyet, İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri Ahakı, İstanbul, 1981
- Yaman, Abdullah, Osmanlı Toplumunda Ticaret Zanaatın Organizasyonu, "Gerçek Dergisi", 2. Cilt. s.6, İstanbul, 1974
- Yavuz, Fikri, Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meali Alisi, İstanbul, 1980

BİR SİVİL ÖRGÜTLENME MODELİ

AHİLİK

Dr. VEYSİ ERKEN

Bu kitap (ESDER) Esnaf ve Sanatkarlar Derneği ile Ankara Kalkınma Ajansı işbirliği ile yürütülen "Ahilik Felsefesi Işığında Parlayan Turizm" isimli proje kapsamında hazırlanmıştır.

Ahiliğin temel misyonu mükemmel fertler yetiştirerek mükemmel topluluklara ulaşmak ve bu şekilde "insanlara ve insanlığa hizmet" edebilmektir.

Dünyaya düzen ve hizmet verme iddiasında olan Ahiler, misyonlarını yerine getirebilmeleri için önce kendilerinin mükemmel olmaları gerektiğinin bilincindedirler. Ahi önce kendisine çekidüzen vermelidir ki, inandırıcı olsun, hizmet edebilsin. Bu misyonu: Cömertlik (eli açık olmak, yardımda kusur etmemek), diğer gamlık (başkasının gamını, çilesini çeken, dertlerine ortak olan) ve civanmertlik (mert olan, özünde ve sözünde bir olan) felsefesinde görüyoruz. Ahi olacak kişilerde de bu yüksek felsefi anlayışı görebiliyoruz. Ahi olanın üç şeyi bağlanır, üç şeyi açılır: Gözü haram olan şeylere, ağzı günah olan sözlere, eli zulümlere bağlanır. Kapısı konuklara, kesesi kardeşlerden ihtiyacı olanlara, sofrası bütün insanlara açılır. Bu da çağımızın en büyük hastalıklarından olan kapitalist anlayışın tam tersi bir misyonu vermektedir. Sadece ülkemizin değil, bütün dünyanın buna ihtiyacı var. 6,5 milyar insanın yaşadığı bir dünyada hâlâ 5 milyar insanın açlık sınırının altında yaşıyorsa, bunun tek alternatifi, ahilik sistemidir.

ISBN : 978-975-267-656-5

